

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИС-
ТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАД-
СЬКОГО ЖИТТЯ.

III

П 12.531

1934-9

ЗМІСТ:

Евген Маламюк: Подув простору	617	Мирослав Годо: Універсалізм	658
З чужини	617	Б. Турок: Гінденбург	666
Імлістий день	618	Перси Воксен: Матріярхат в Спо-	
Олекса Стефанович: Юрій	619	лучених Державах	668
Епіграмне	619	Е. М.: Вистава совітського друку	
Київир: Аврора	620	у Варшаві	671
О. Вавдсико: Сила страху	622	Дм. Донцов: Мобілізація пере-	
Ніно Фрайк: Серед хмар	627	монцій	673
Віктор Андриєвський: Полтавська		Д. Чортотманік: Конгрес Літсоя-	
„Стара Громада“	631	хоу в СССР	681
Ф. Дрот: „Коли Ізраель не є царем“	639	З пресового фільму	684
Юрій Дяло: Селянський король	643	Бібліографія	687
Б. Романенчук: Іван Мазепа в єв-		Від Адміністрації	693
ропейській літературі	652		

РІЧНИК II.

КНИЖКА 9.

ТОМ III.

ВЕРЕСЕНЬ.

1934

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове conto П.К.О. 500/571.

III

П-12531

1934-9

39437

Євген Маланюк

Подув простору

Роковане повторення історій —
Цей смертний сон, цей ренесанс лихий
Знов суходіл задушує в покорі
І згубний вітер зрізує верхи.

А десь дзвенять блакиттю береги,
Зростаючи в живучому просторі
Припливом хвиль, барвистістю факторій,
І груди моря грають від снаги.

О цей короткий, цей кривавий рай,
А потім знов голодний крик: карай!
Карай і карай... Суворий Формотворче,
Кажи горбами встати цій землі,
Вода й вогонь хай дику плоть покорчить,
Щоб степ узрів блакить і кораблі.

26. II. 34.

З чужини

1.

Досі сниться: метелиця маю,
Завірюха херсонських вишень.
Золоті її очі впиваєть
Степсвий необмежений день,

Що зростає у небо, у вічність...
Плине вітер крізь села й сади,
Золоті її очі й ритмічні
Сині хвилі річної води.

2.

Як забути! Якаж гадюка
З серця вижерти спогад моглаб —
Зір—пекучий, як мука й розлука,
Мову — мед тих пахучих силляб.

В прибережне нагріте каміння
Бється з плюскотом зимна вода
Незабутньо-співуча і синя,
Несмертельна й повік молода

І на тлі її — тіло дівоче,
Заціловане сонцем... Верни,
Поверни золоті її очі
Сині хвилі і в тер весни!

3.

А сад вирує в хуртовині цвіту,
Бушує біла буря пелюстків.
Крізь чари весняного ненаситу
Пливе блакитним полум'ям твій спів.

То вже вертаєшся додому, й плине
Знайомий голос. Плине і пече.
Пов.к, повік не згасне й не загине
Вишневий шал і золото очей.

21. II. 34.

Їмлистий день.

Не вірилось, що цей звичайний день —
Сиренька мла, безвітря, мертвий спокій, —
Є день відпливу.

Води оливяні
Лежали нерухомо, ніби й море
Було — та сама мла, лише густіша,
І обрій не ділив, але зливав
Далечину в один туман похмурий.

Було щось передсвітнє, щось довічне
В цім краєвиді. Беріг був, як привид,
Вода була їмлюю, як і небо,
Земля і твердь — однаково безбарвні
І безформні, мов у Перший День.
Здавалось, що це — розчин річовин,
Руки Творця чекаючи в покорі,
Лежить як ще незбуджений хабс.

І так він спав глибоко і була
Так всепотужня ця балтійська тиша,
Що ні команди, ні хрипка сирена,
Ні гул глухий машини, ні скрипіння
Заліза й дерева — їх не могли збудить.

Ба й скиби хвиль, що їх підніс бушпріт,
 Розорюючи поле олив'яне,
 Лягали знову на свої місця,
 Змагаючись з недобрим мурмогінням
 Під ваготою мли і тищини.

Ми відплизали в невідь, в лоно світу,
 В пільму зачаття, в хаос прабуття.

1. III. 1934.

Олекса Стефанович

Юрій

У силі своїй — всепотужний.
 Краса його — криці краса.
 В десниці спис, харалужний
 І смерть на вістрі списа.

Вже давнім жорстоке змагання,
 Та досі комонь пам'ята
 Хрипке гадюче харчання
 І кров і хряскіт хребта...

Німіють. В майбутньому зриться
 Борня незрівняно-тяжка.
 І лита з криці десниця
 Списа міцніше стиска.

Епіграмне

У нас, без прбсвітку убогих,
 Аудиторія співців —
 Лише ряди четвероногих
 Ошостиножених стільців.

На дерев'янім — дерев'яне —
 Від початку і до кінця;
 І тільки де-не-де прогляне
 Якесь подобіє лица...

На свисти — голову ще вище,
 Стерпи розплесканій руці,
 Бо шостиногес це свище,
 Бо це оплескують стільці.

Аврора

До весняних поезій і проз,
 До банальних весняних емоцій
 Мав я здавна у серці мороз
 І погорду в байдужому оці.

Тож, як раз впала рунь на жита,
 В білоцвіт закосичились вишні,
 А на вербах весна золота
 Скучерявила кучері пишні,
 Як яріли верхи яворів,
 Що берізки стрункі, білокорі, —
 Я спокійно Аврору зустрів
 І промовив до білої зорі:

„Ні собі, ні мені ти не вір!
 А за те, що скажу, не розсердься.
 Не останній ти в мене кумір,
 Як не перший ти біль мого серця...
 В нім багато бувало вже ран.
 І нові ще відкриються скоро.
 Бо над серцем своїм я не пан,
 Як і ти, моя світла Авроро.
 Я згорю в найкоротшій добі,
 Бо кохаю безумно і палко,
 Бо відразу всі ласки тобі
 Я віддам, моя юна весталко.

Та по тому... патетика ця
 Мельодрамою стане нудкою.
 Ти хотітимеш ласк без кінця,
 А я тільки святого спокою, —
 Хоч ні словом, ні зором тобі
 Я не зраджу, що скінчене свято,
 І притлумивши сором в собі,
 Буду далі зітхати завзято
 І, фальшиво підносячи тон,
 Скандувати терцини і станси,
 Як розбитий, старий грамофон,
 Що виводить циганські романси.

Та прийде і на станси кінець
 І на ті романтичні зітхання,
 Бо, урвавши ослаблений терпець,
 Я ганебно втічу від кохання.

І западе жаль-туга тобі
 До зрадливо розбитого серця...
 Тож розваж і роздумай собі,
 А на мене за правду не сердься“.

Та Аврора, безпечна, пуста,
 Усміхнулась з очей промінисто.
 Усміхнулись рубіни-уста,
 Між рубінами перел намисто.
 І, зухвала, сказала мені:
 „На таке-б я пішла без вагання!
 Бо в паланні, в горінні, в огні
 Найсолодша отрута кохання.
 Та Аврора могла би лишень
 Покохати прекрасного Феба...
 А тому — ані ласк, ні пісень,
 Ні тих стансів твоїх їй не треба!“

І розсипався сміх. І здалось,
 Що не сміх то із уст її випав,
 А до вази хрустальної хтось
 Дрібно-срібних дзвіночків насипав...

Тож як руняться руном жита,
 Білоцвітом косичаться вишні,
 А на вербах весна золота
 Кучерявить ті кучері пишні, —
 Я до гаю назустріч весні
 Поспішаю, стаю, наслухаю, —
 І згається ще й досі мені,
 Що дзвіночки десь дзвонять по гаю...
 Тужнозсром всі далі я їм,
 Сію жданки на кожному розпуттю...

Та громадиться в серці моїм
 Біль за болем, а пралють за люттю...

Сила страху

Кінець лютого 1919-го на Херсонщині був дуже холодний. Снігу не багато. Зате з Росії холодний, гострий вітер приносив дощ, який вкривав землю верстовою леду. Іноді наступала відлига і тоді ні з села, ні з міста не можна було ні виїхати, ні вийти.

Хорунжий після розформування свого корпусу, був приділений до т. зв. „інформаційного бюро“, іншої військової частини. Разом з шістьма співробітниками, одержавши величезні пачки „літератури“, подався на Херсонщину.

До повітового міста прибули під вечір. Знайшли готель, розмістилися.

Покій, в якому розташувався хорунжий з одним з „інформаторів“, знаходився на другому поверсі на кінці коридору з лівого крила будинку. Вікна виходили на вулицю, а двері на коротенький коридор, що закінчувався маленькою кімнаткою без вікон.

Решта „інформаторів“ розташувалася в сусідніх покоях.

Сумно було в місті, та ще сумніше в готельовім покою.

Невдачі на фронті. Безлад в запіллі. Все це наповнювало двадцятьлітню захоплену душу хорунжого невимовним болем.

— Ні, тут нічого не зробиш!—Тут мусить з'явитися не-людська воля, якаб затріпала цим хаосом і безглуздом: — армією без організації й послуху, народом без дисципліни та жертвенності.

— Ні, тут може допомогти лише чудо. — Ну, що то, наприклад, за „інформація“? Кого й про що „інформувати“? Інформувати людину про те, що вона мусить їсти, якщо хоче жити, чи інформувати земляків, що вони мусять боронити себе і свій край, якщо не хочуть бути рабами та слугами? Таж це кожному дурневі і без „інформації“ ясно. — Він пив чай, який заміняв йому в цей вечір вечерю.

А потім ці чутки!

Говорилося, ніби фронт пересунувся небезпечно близько до міста і, що нині або завтра, можна сподіватися битви вже зовсім недалечко.

І це було неприємно слухати... але найбільша неприємність була в тому, що про все це говорили з великою байдужністю, з іронією та навіть з якимсь задоволенням... Не було чути ні страху, ні ненавсти. Ні жаху не було видно, ні сліз розпуки, ні ентузіазму, ні, нехай безсилої, а всеж таки злоби, яку треба затаїти, зіпивши зуби. Нічого з цього хорунжий не чув...

В цю хвилину залунали на коридорі збентежені голоси, біганина та брязкіт зброї.

З гидким передчуттям чогось злого, хорунжий зірвався з місця. Та, не зробивши й кроку, зупинився, немов примерзлий до підлоги.

До кімнати вдерлося трьох вояків, обвішаних бомбами, мов грушами, з повними та порожніми кулеметними стрічками, уквітчаними червоним шматтям. Один з них підніс рушницю до гори і крикнув:

— Рукі вверху,—застрелю, як сабаку!

Другий почав обшукувати отетерілого хорунжого, мацаючи по кишенях.

Та, очевидно, обидва бандити не мали багато часу, бо переконавшись, після уважної ревізії ліжка й під ліжком, що в покою нікого більше немає, — вибігли з кімнати.

Хорунжий ледві встиг переконатися, що маленький револьвер у задній кишені штанів, лежить на місці, як в розчинені двері влетів переляканий співмешканець хорунжого. Він був білий, мов крейда, й тримався правою рукою за шию. За ним почали влітати дехто з „інформаторів“; далі якісь військові й за дві три хвилини кімната була повна знайомими та незнайомими обличчями.

Гурт п'ятнадцятьох переляканих людей стояв, переглядався, бігав гестикуював, кричав нічого не розумів.

Говорилося, ніби якийсь з большевицької банди кавалерійський полк прорвав наш фронт, захопив місто без стрілу.

Це одне було певне, а ще й те, що за дверима стояла вже червона варта.

Хорунжий передбачав, що після наповнення кімнати, почнеться її випорожнювання разом з випорожнюванням гільз рушничних набоїв панів ситуації.

І хорунжий, сидючи на підлозі коло грубки, напружуючи увагу, намагався уявити себе з головою розторощеною кулями отої голоти. Чомусь йому здавалося, що рана мусить бути обов'язково на чолі і то у формі великої лійки. Інстинктивно мабуть відчував, що стрілятимуть ззаду, хоч техніки соціалістичних будівничих ще точно не знав. Зауважив лише, що йому ніяк не вдавалося побачити себе мертвим. Бачив рану і кров, але був живий.

Перед духовими його очима за ту мить перебігли, як в кіно, образи та факти з цілого його життя; з великими подробницями і навіть такі давні, про існування яких вже майже не знав.

І раптом його тіло пронизала незнана, ніби електрична іскра.

Жах перед смертю. Це була лише мить. Момент, що не дасться виміряти. Але хорунжий опритомнів, рефлексивно підніс руки догори і притиснув кашкета. Він відчув, що кашкет

висить у повітрі, один, два сантиметри над його головою і боявся, щоби не впав на підлогу.

Дихання спинилося, коли майнула думка, що це волосся стало йому дуба. Блідий, тремтучий, не памятаючи себе від страху, скочив він на рівні ноги.

— Що це зі мною? Боюся я, чи що? Не можуж я вмерти! Цеж безглуздя!

А далі майнула думка:

— Мушу щось робити! В тій хвилі! Зараз! Від того, що зараз зроблю, залежатиме моє життя чи смерть!

Поворухився й з несамовитою злобою дивився на присутніх, так, начеб то це вони були винні, вони, які безладним переляканим гамором і переляканими обличчями, жахом сповняли тісну кімнату.

Пробував перейти, але присутність двадцятьох осіб в кімнаті на дві особи не дозволяла. Подивився на вікно. В ночі здавалося, що до землі далеко та й рами були сильні й склотовсте, подвійне

„Відчиниш і дістанеш кулею“, подумав.

Розпихаючи арештованих, підійшов до дверей. Вони були замкнені й зза них чути було розмову й матюки. Знову сім коло грубки й мовчки, безнадійно блукав зором по стінах, вікні, грубі, дверях та обличчах полонених, з яких дехто плакав. Мадав у кишені револьвер і в безсилій люті хотів вже був його викинути.

І в цій хвилині думка його визволилася:

„Нас тут двадцятьох. Коли усі кинемося до дверей, вони не витримають.. Усіх не постріляють, дехто лише згине, з тієї навалочі теж. Але хтось з наших втічез! Інакше—усіх постріляють мов зайців, здерши наперед шкіру. Ріжниця буде лише у тому, що зайців луплять потім..“

Тепер хорунжий вже знав, що робити. Найперше підійшов до свого співмешканця „інформатора“ і витягнув його з галасливої юрби.

Невеличкий, кремезний, добре годований юнак, років 26, був одягнений в нову, сіру, задовгу на нього кавалерійську „шинелю“. Хорунжий нахилився до його вуха:

— Слухайте, товаришу,—тікаймо!

— Я боюся!

— Бої—те—ся? — А як стрілятимуть в потилицю, не буде боятися?!

Подивився— і відвів очі від скривленого жахом обличча. Запропонувати іншим свій плян вже боявся.

Хорунжий дивився:

Ось тут стояли, ляментували й безцільно валенсалися з кута в кут двадцять здорових і сильних, молодих і старших мужчин, у військовому вбранні, може дехто зі зброєю і — чекали, аж їх поведуть на смерть! А перед дверима не більше

трьох вартових, нехай на коридорі ще двох, трьох, — цеж нісенітниця!

І нагла злісна думка прошила мозок:

„Ну, коли так... То й чорт з вами. Я сам піду!“

Та, неначе відгадавши думки хорунжого, зза дверей до покою увійшло двох бандитів.

Треба було особливої іронії долі, щоби перший, до якого підійшов один з них, був якраз той співмешканець.

Бандит наблизився й визираючи з підлоба (певне ще не мав практики) звернувся до нього на чистій українській мові:

— Віддай шинелю!

— Товаришу, а я в чому лишуся?, — мов ягня забелькотав співмешканець.

— Ти чого до мене по українському балакаєш! — визвірився бандит і матюки, з прекрасним українським акцентом, мов хвилі, попливли по кімнаті.

Усеж погодився віддати полоненому свою, руду від плям і подерту, російську шинелю.

За хвилину обмін був готовий і обидва бандити вийшли з покою. Хорунжий не бачив „здобутку революції“ другого з бандитів.

Хорунжий бачив, що це початок кінця, а він ще нічого не зробив. Можна було очікувати кожної хвилини, що відчиняться знову двері й прийде, вже головний бандит, й тоді, — віддає їм дещо цінніше: — своє життя.

Двері дійсно зараз таки знову відчинилися й в кімнату ввійшло декількох з банди. Попереду сунув якийсь рудий тип із звірячим подзьобаним обличчям, в шкіряній тужурці та таких же штанах, підперезаний ремнем. У правій руці тримав „кольта“. Піднісши його до гори, почав підозріло-уважно вдивлятися у вічі кожного з гурту. Запримітивши дещо в обличчі жертви, тидькав кольтом у її груди, скрикував: „ти!“ Кожна з жертв вдавала, що це відноситься не до неї. Вдавала, що нічого не розуміє, аж доки несамовиті матюки і крик рудого (до речі—жида), та неменш несамовитий стусан прикладом одного з підвладних бандитів, не нагадував жертві, де вона, хто вона, та що миле запрошення відноситься власне до неї, а не до нікого іншого.

Тоді вони враз розуміли й, дивно, не хотіли йти. Їх били, тягли, і нарешті, виводили—серед крику і метушні. З рудим бандитів було не більше як шістьох.

Решта жертв дивилася з жахом, тремтіла й мабуть дякувала долі, що їх оминув.

Так після першої візити населення покою та й України зменшилося на чотири людини...

Хорунжий ще й досі нічого не зробив. Дивився тепер на якусь вже старшу людину, що сидячи на підлозі, хитала, мов хінська лялька, головою й то сміялася по тиху, а потім плакала, то реготалася на весь рот і щось швидко швидко

повідала сусідові. Зауважив лише він, що ніяк не міг відірвати очей від цієї людини-ляльки.

А треба було щось робити і то негайно!

Двері відчинилися втретє і знову відігралася таж самісінька дія.

На цей раз вибір був менший і хорунжий вже не дивився на голову хінської ляльки. Її забрали.

Було вже десь коло четвертої години у ночі, а може й пізніше. Зрештою це не мало ніякого значіння ні для кого.

Хорунжий знесилений і втомлений, вже нічого не думаючи, сів коло грубки. Холодний, якийсь ліпучий піт, що мусів бути, як йому здавалося, обов'язково жовтого кольору, стікав йому по плечах під сорочкою, по спині, по ногах, кудись у чоботи. Чоботи зробилися мокрі... Важко дихалося... Хотілося простягтися і спати... Спати, аби нічого не бачити і не чути... Намагався замикати очі, та вони ніби мали під віями якісь сильні пера й раптово самі знову відкривалися та дивилися поперед себе...

За деякий час хорунжий з великим зусиллям підвівся. Підійшов до ліжка. Витяг без думки і механічно свій кожух зіп'ятих, що сиділи на ньому. Поволі одягнувся. Підперезався ремінем і намагаючись в кишені рукою револьвер, мовчки підійшов до дверей.

Він не знав, що хоче і що буде робити. Відчував лише, що мусить щось зробити... бо зараз прийде рудий і буде запізно. Його поведуть, чи битимуть тут же у тій кімнаті?

Ні, його не поведуть, його битимуть. Битимуть його доти, доки не залишаться мокрі, чорно-червоні і брудні шматки мяса з його невеличкого, стрункого, вправленого руханкою тіла, виплеканого матусею під прекрасним, ні з чим незрівняним небом України, на тій запашній, пухкій і любій землі, серед люду, що усього цього не цинив і не любив, бо мовчки придивлявся тим страхіттям.

Хорунжий потихеньки взявся за клямку дверей і сильно сіпнув нею.

Чи варта забула замкнути двері, як в останнє виводили жертви? Чи бандити рахували, що та рештка девяти полонених не може бути для них небезпечною? Досить, що безмежно здивовані очі хорунжого бачили перед собою відчинені двері та довгий коридор.

Один з вартових сидів на підлозі у дверей і спав, а другий ішов вздовж коридору геть од дверей.

Хорунжий скочив у коридор і тихими кроками навшпиньках пішов слідом за вартовим, стискаючи револьвер.

В цю мить з відчинених дверей покою почувся крик, метушня та неймовірно матюкання розбудженого вартового.

Грюкали двері... Вартовий перед хорунжим раптом обернувся та швидко побіг на поміч другому бандитові повз хорунжого, який ледві встиг притиснувся до дверей сусіднього по-

кою. В пітьмі вартовий його не зауважив чи прийняв за одного з своїх.

Це було щастя!

Хорунжий прожогом кинувся з коридору. Пробіг новз набитий кулемет, що стояв на рундуку і біля якого нікого не було, злетів по сходах униз до вестібюлю, пролетів коло вартового, який замість того, щоби стояти у вихідних дверях, сидів на стільці й наповнював свій зголоднілий, російський шлунок, нашим білим пшеничним хлібом.

Дальше була вулиця.

Тікаючи вулицею, хорунжий затискував револьвер, щоби стрілити в першого бандита, який загородивби йому дорогу до волі.

Стрілів з готелю він не чув. На вулицях було порожньо і слизько.

Тепер він біг, падав, знову біг і спинився лише далеко за містом у якомусь ярі.

Сіріло... Хорунжий сидів, спочивав, прислухався до стрілянини в місті, про значіння якої він догадувався, і не бачив, що південний, теплий вітер доїдав рештки снігу. — — —

У вечір він був межі своїми. Доносив командантові відділу, який посувався в напрямку міста, про те, що скоїлося там.

Вночі вдарив мороз... І хорунжий, розглядаючи ранком на околицях обсадженого відділом міста, голі, мерзлі тіла замордованих, дивувався.—що рани на тілах чомусь в більшості були від ударів багнетів, а не від куль в чолі. Та ще дивувався, — що серед мертвих не знайшов свого бывшего співмешканця.

Може втік з бандитами?..

Ніно Франк

Серед хмар

(з англійського)

Коли Цинтія бувала сама, їй треба було тільки подумати про Роберта Бравнінга, і вона відразу відчувала, що якась горяча хвиля затоплювала її; що з найдалших, підсвідомих глибин її душі виринала ніби якась старанно захована радість. Від тоді бавилася в таємничу гру: намагалася забути про існування цієї людини, знаючи згори що нічого з того не вийде...

Роберт закінчив Оксфорд, мав чорне волосся, чорні очі і чорні еспанські вусики. Було в нім щось зі статуї, або, як казала Цинтія, з фризівського манекіна. Був милий, живий, а на кожний погляд Цинтії відповідав щирим і чистим сміхом, як людина, що віддавалася ціла.

Такий бодай був його образ, який так любила Цинтія.

Але чи цей Роберт був правдивий чи фальшивий? Бо в дійсності, коли Цинтія опинялася в його товаристві, вона не знала, що на це питання відповісти. Навіть коли він зненацька з'являвся перед нею, Цинтії здавалося, що відразу між ними западала якась залізна завіса. Часто, особливо коли її сестра мучила її настирливими питаннями, Цинтія діставала ніби заворот голови: їй здавалося, що до цього Роберта, її коханка від трьох місяців, ніщо в суті річі її не привязувало, так ніби був він з якоїсь іншої плянети.

„Чи ти вийдеш за нього?“ — питалася Джоанна.

Обидві сестри ріжнилися між собою як лиш можливо. Джоанна була маленька, миленька, весела істота, гляділа на світ широко отвореними уважними очима, бо не хочаючи стратити нічого з того, що їй показувало життя. Тоді як Цинтія була мов те драпіжне звіря, що простяглося на сонці, з стрункими ногами, створеними до бігу, блондинка, трохи сувора. Здавалося, що ця Валькірія з своєю усмішкою боялася Лондону, де ніколи передтим не жила. Два тижні по приїзді в це місто, стріла вона Роберта Бравнінга, приятеля її першого чоловіка і, мов діти, ледві минув тиждень, а вони вже призначали собі таємні побачення.

— Чи ти вийдеш за нього чи ні? — наставляла Джоанна.

— Не знаю.

— Твоя річ, але все це видається мені трохи чудним. Тиж вільна. Ніщо вам не перешкоджає побратися, Роберт говорив же з тобою про це нераз.

Цинтія зайвий раз пожалувала, що звірилася сестрі. Нащоб здалося відповісти їй, і, крім того, якими словами їй відповісти? З самого початку їх розмов на ту тему, Джоанна з цікавістю зупинялася на тій самій точці: на найінтимніших відносинах між Цинтією і Робертом, а міжтим зовсім не в тім була річ. Цинтія надаремне старалася витолкувати це сестрі. А зрештою, в чім властиво була річ? Одне лиш мало значіння: цей безмірний внутрішній сміх, коли Роберт був відсутній, але такий присутний в кожній цятці її тіла. А потім — цей мороз, що сковував її; що позбавляв її всякої можливості реакції з хвилиною, коли чула біля себе веселий відгомін Робертового голосу. Він був милий і солодкий мов дівчинка.

— Я спіткала колись Мері Карлейль, ти знаєш, оповідають, що Роберт і вона...

Цинтія більше не слухала. Вона насолоджувалася спекою, коли нагло відчула, що їй чогось бракує: відчула в тілі якусь велику порожнечу, тривогу, подібну до тої, яку відчувається при сильнім голоді. Що сталося? Вона примкнула очі і затопила обидві руки в піску, який холонув в тіні її постаті.

Хтось зупинився коло неї: Цинтію вкрив чиясь тінь.

Вона хотіла змусити себе не підносити повік, потім зарум'янілася і відчинила очі.

Роберт, в купальнім костюмі, гнучкий і стрункий.

І нагло Цинтія вже ніби перестала існувати, так мов відірвалася від власного свого життя. Чула немов падала, падала без кінця в чорну безодню.

— Гадаю, ми ще маємо час перехилити келишок в барі. Чи ви знаєте, що міністр закордонних справ подорожує в тім самім літаку, що ми?

— Чи ви думаєте, що подорож від того стане кращою? — промурмотіла Цинтія, намагаючись розсміятися.

— Ви все жартуєте, але ви всеж таки мене любите?

Цинтія і Роберт сиділи в глибині автобуса і розмовляли, ледві отвираючи уста, щоби їх не почули. Коли автобус зупинився, Цинтія бачила як Роберт, із звинністю атлета, зіскочив на землю. Їх огорнула якась дивна ніжність і рівночасно тривога дітей, що втікли поза школу. Хоч ота ескапада до Парижа не представляла нічого небезпечного, але Цинтії довелося зробити більше ніж звичайне зусилля, щоби поконати те щось, що муляло цілу її істоту при зустрічі з Робертом і відпихало від нього. Від деякого часу вона підозривала, що це „щось“ жило і в нім також. Вона сміючись відповідала на його слова, але стало в ній хвилювало неясне запитання; „чи не повинна я кинути його, щоб уже ніколи не бачити?“.

Вони мали ще час випити келишок в барі. Небо було сіре. Роберт вказав Цинтії високого чоловіка з тяжкою головою, якому товаришили два урядовці з теками.

— Це міністр, сказав Роберт. Чи я казав вже вам, що ми маємо за старшого пільота єдиного бородатого летуна в цілій Англії?

Одну хвилину сміх Роберта не сподобався Цинтії. Роберт мусів згасити свою цигарку, щоби вдрапатися на літак.

— Ви зараз його побачите. Це Діоніс в летунським однострою.

Вони заняли місця в глибині кабіни. Цинтія бачила проти себе біле волосся міністра і усміх підстаркуватого пуританського янгола, який заразже заглибився в читання споминів лорда Аскіта. Крім нього, як товариші подорожі, було кількох веселих і галасливих французів. Цинтія летіла вперше: і ось, ледві встигла схаменутися, як вже опинилася серед хмар.

— Я зовсім не спостерегла, як ми покинули землю, — вирвалося їй.

Чи могла вона додати, що свою неувважність завдячувала присутності обік себе цієї дивної людини, який був водночас її коханок і зовсім чужа людина?

Роберт замовив віски. Цинтія почула занепокоєний голос стюарда:

— До Ляманша матимемо злу погоду. Потім піде легше.

Для стюарда одинокою важною річю було: не збити шклянок. Всі замовили собі щось: навіть міністр зажадав чаю. А літак сунув по чим раз чорнішим небі. Зачав трохи колихатися.

— Вже починає трясти,—промурмотів Роберт і взяв Цинтію за руку.

Цинтія чула як нервові пальці Роберта стискали її руку. Але ніяка горяч не переливалася від нього до неї. Удаючи, що хоче взяти шклянку, вона визволила свою руку. Сперлася на нього, але та сама тяжка бар'єра розділяла їх.

Дош бив об шиби. Нагло ударив град. Мов кінь, що хоче звільнитися від свого їздця, апарат робив скоки, раз аж заорав носом, тремтів мов в пропасниці. Серед хмар, Цинтія чулася якоюсь непорушною і почала думати про людину, яка провадила літаком, про бородатого пілота. Вона бачила, як міністр поглянув на неї розсіяним поглядом, вишуканим рухом попиваючи свій чай, так ніби знаходився в салоні Савоя. Французи згубили свою веселість. Деякі обличчя поблідли: одна гладка й смішлива дама звисила своєю головою на груди. Стюард приніс маленькі картонові мисочки, споглядаючи безнастанно на шклянки. Цинтія ще бачила як стрілка на показнику швидкості зупинилася на 160 милях, але не могла припустити, що апарат летить з такою швидкістю...

Поволі вона віддалася цьому дивному й тривожному життю на небі. Її серце вже не гальопувало так сильно: віддыхала спокійно а її внутрішній сміх знов вернув до неї.

Чи вона забула про Роберта? Нагло повернула до нього голову. Його лиця були бліді, а очі, врянені в забризкані шиби, здавалося не розрізняли нічого. Вона побачила зовсім нового Роберта: його розчухране волосся здавалося втратило свій полиск, його чорні вусики виглядали смішно, він скулився в своїм кутку мов маленький хлопчик без мами. Він міг післати Цинтії лиш тінь якоїсь усмішки.

Як могла вона не звертати уваги на нього, не зауважити, що він був хворий? Вона пильно подивилася на нього, і нагло — ота неймовірна горяч, яка завжди відлітала від неї в його присутності, знов огорнула її. Вона взяла його за руку, стиснула її. Він знов жалісно усміхнувся. Але в цю мить сталося чудо: так немовби через зіткнення їх рук, щось перейшло з неї на нього, з нього на неї. Цинтія мала неясне враження, що помаху, з солодкою повільністю, вона бере його в посідання. Вона ніяк не могла відірвати очей від цієї бідної усмішки і мала враження, що нарешті вперше відкрила його таким, яким він дійсно був. Сама рука вже їй не вистарчала: вона хотіла обійняти його, пригорнути до себе, як річ, що належала до неї.

— Треба щось робити,—сказала.

Вона встала, зажадала від стюарда мисочку. Наглі хитання літака кидали нею зправа на ліво. Одну мить вона ледві не опинилася в обіймах міністра, все ще затопленого в своїй лектурі, що усміхнувся до неї і поміг стати на ноги. Вона розсміялася і вернула до Роберта.

— Моя дорога...

Цинтія все ще гласкала руку Роберта: вона читала в його очах, що і в нім сталося те чудо. Тримавши його в своїх обіймах, вона цілою своєю силою немов хоронила його перед чимсь.

Людина з моргаючими очима, присадкувата й бородата, в темнім однострою, ішла напроти них. Роберт стиснув руку Цинтії, роблячи їй знак. Старший піллот сів в кутку за ними. Цинтія кинула поглядом за ним і побачила як він заглядав в брудний нотатник, де мабуть записував рахунки своєї подорожі. Діоніс скінчив свою працю компютера хмар: він лишив команду помічникові, скоро небезпечний час минув.

Руки Цинтії і Роберта не могли вже відірватися від себе. Коли долі заблиснули світла Парижа, коли блимнули три червоні вогні Бурже, вони, притулившись лицем до шиби, жадібно тиснулися до себе. Коли виходили з літака, побачили Джоанну, яка чекала на них.

Вона зморщила брови ніби побачила щось невластиве.

Роберт був знову елегантним атлетом. Цинтія знову була дикою і таємничою Цинтією.

— Ми мали досить кепську подорож з початку, — сказав він голосно сміючись.

Потім, в авті, Цинтія знова взяла за руку Роберта і промурмотіла:

— Знаєш, Джоанно, ми побираємося...

Віктор Андрієвський

Полтавська „Стара Громада“

(Від Редакції: Уривок з IV. розділу споминів автора під заголовком «Три Громади». Уривок обіймає час від вибуху світової війни до еміграції. Оповівши про діяльність Полтавської Громади, від її заснування аж до літа 1914 р., автор переходить до того критичного року.)

Отож жили ми й працювали, лявіруючи між різними Сциліями й Харибдами, коли цілком несподівано для нас вибухла війна. Не можна сказати, щоби ми були дезорієнтовані: навпаки — інстинктовий страх перед безпекою злучив нас усіх. Я був найбільшим песимістом. Декого з наших тішив надіями маніфест Миколи Миколаєвича щодо Польщі. Але Україні годі було чекати на такий маніфест, хіба якраз навпаки: чекати на операцію скоршого чи повільнішого закручування в «баранячий ріг». Укра-

їнську періодичну пресу припинено з перших-же днів. Коли ж з'явилася в «Українській Житні» відома декларація лояльності супроти Росії, то на деякого з нас, в тім числі і на мене, зробила вона пригнічуюче враження. Більшість нашої Громади була тої думки, що такою декларацією може вдасться, що врятувати із нашого доробку. Марні надії! Ще зайвий зразок того, яке значіння в політиці можуть мати того роду декларації. Скрізь на Україні відразу далось відчувати тиснення петербурзького преса. Хоч, мушу признати, що порівнюючи з іншими місцями, у Полтаві ми той гніт відчували найменше. Правда, зараз-же ми ужили профілактичних засобів. Не лізли у вічі з виявленням нашої лояльності, але намагалися навіть її сповидність використати в наших цілях. Так, стали скрізь організуватися комітети допомоги раненим. Організували й ми такий при клубі. Усі шили й посилали на фронт білизну — посилав її й наш комітет. Але на нашій білизні стояла українська печатка. Ми подбали про виразність українського напису і про те, щоби фарби були міцні... В той час, коли київський український клуб віддав своє помешкання на лікарню дляраних, ми зробили хитріше: наш клуб урядив лікарню на два ліжка в сепаратній кімнатці в тому будинку, де жив П. Чижевський. Гарно з усяким можливим комфортом обставили нашу лікарню, араних до неї вибирали спеціально українців. Між усякими дарунками давали їм українські книжки, носили читати українську літературу (легальну очевидно!) і т. п. Незабаром адміністрація розкусила в чім річ і нашу лікарню закрила. Тоді, щоби нам дали спокій, ми зобов'язалися покривати кошти утримання двох хрих при загальній лікарні в «Богоугоднім Заведеню» (велика лікарня Губернського Земства у Полтаві) і в такий спосіб зберігли наше джерело прибутків і осередок нашої роботи — наш клуб.

Коли російські війська взяли Львів, серед нас запанував сум, бо вже з перших кроків російського війська в Галичині, ясно для кожного стало, як має виглядати маніфест Миколая Миколаевича у застосованню до українців взагалі і до галичан зокрема. Колиж граф Бобринський з Евлогієм розвинули свою дальшу діяльність, коли до нас дійшли відомості про закриття українських шкіл, про знущання над уніятськими священниками, нарешті про арешт і вивіз до Росії митрополита Шептицького, то ми зовсім упали духом. Ми зрозуміли, що останній нашій культурній твердині грозить загибель.

Та, на щастя, російська окупація Галичини була лише часовою окупацією, а не остаточним її прилученням до Росії, як то ми наперед думали і чого так боялися. Незабаром почався відступ із Галичини російського війська з усіма його жорстоко-стями, а в тім числі і з забором т. зв. «закладників».

Десь у жовтні року 1915. одного вечора прибіг до клубу заклопотаний П. Чижевський і сказав мені таке:

— Щойно я бачився з Короленком (відомий російський пись-

менник Короленко жив у ті часи в Полтаві). Знаєте, що в Полтаві у тюрмі сидять п'ять галичан закладників? Адміністрація думала пересилати їх даліше в Сибір, але Короленко звідкись про них довідався і випросив, щоб їх лишили у Полтаві. Тепер він передає їх під нашу опіку. Треба щось робити!

Ми домовилися, що крім негайної допомоги кожний подбає, щоби добути їм роботу. Я взявся влаштувати кількох на службу в Полтавській Міській Управі. На слідуючий день явився я до Заньковського, представив йому справу і просив приміщення на роботу скількох можна. Заньковський прирік мені, що будуть прийняті. І дійсно негайно прийнято двох чи трьох, а в тім числі небіжчика директора Прийму з Яворова.

На слідуючий день Чижевський привів нам до клібу і трьох наших земляків. Були це директор гімназії Іван Прийма, адвокат др. Іляріон Боцюрків і священник о. Теодор Чайківський. Бідно вбрані, виснажені переїздом і перебуванням у тюрмі, але на наше диво, веселі й бадьорі. На всіх нас справили дуже добре враження — головне ж заїмпонували нас тою своєю бадьорістю, рожевими поглядами на будучину і патріотизмом того спеціально галицького типу й виховання, котрий ми з Поливановим колись так подивляли. Цих трое людей пізніше стали для нас рідними. Вони жили з нами одним життям, помагали нам де тільки і як могли в нашій роботі, а що найголовніше — були для нас самих зразком громадських робітників.

З вибухом революції 1917 року, або точніше, коли цар зрікся престолу, (бо в Полтаві ми тої революції не відчували) настала для нашої громади нова ера життя. Насамперед і не гаючися, випустили ми відозву до населення Полтавщини, де пояснили значіння того, що сталося й закликали населення до спокою й організації під українським прапором. Цю відозву розіслали ми негайно по всіх громадах і тих організаціях, що були під нашим впливом. Але далі ставало питання, в яким напрямі вести роботу? На останнім формальнім засіданні нашої громади, рішено було її розвизати й організувати замість неї щось таке, куди входилиби представники українських політичних партій. Ми й заклали такий комітет, що носив назву «Спільний Комітет Українських Поступових Партій і Організацій». Але, хоч ми й запрошували до нього всі партії, фактично ні У. С. Д. ні новонароджені в Полтаві У. С. Р-и в ньому ніякої роботи не провадили. Робили по старому, ніби по інерції все тіж члени старої громади й усе також як і раніше по обопільній згоді. До таких офіційно ніби новозаложеним комітетом, а вдійсності нашою старою громадою виступів організованих мушу віднести перше українське віче у Полтаві. Ми його організували десь в початку або середині квітня 1917 року. Нашою ціллю було заманіфестувати українську силу, єдність й організованість і виставити свої політичні постулати. Це перше віче пройшло імпозантно. Віче відбулося в салі музичної школи. Головою віча ми призначили

були адвоката Д. Своєхотова, але він незабаром по відкритті віча передав головування мені. Саля була повна народу — між іншим були й представники міського самоврядування, повітового земства, а з губерньської земської управи її голова С. Іваненко і член управи Кияниця. Нас витали й різні організації.

Урочистість і однодушність зборів нарушали полтавські К. Д-и, котрих неофіційний представник, учитель історії в Полтавськiм Кадетськiм Корпусі (здається Щеглов чи Щоголев) виступив уперше з ясноокресленою програмою «руських» мешканців України, що хочуть жити спільно в єдиній Росії і не поділяють наших поглядів на автономію ані на федерацію. Йому, як і звичайно, коректно і не в дуже різкій формі відповідав хтось із наших, чи не Б. Мартос. Коли ось зголошується до мене по слово мій дуже добрий знайомий кооператор Сідлецький. В гострій промові він пропонує ні більш ні менш як резолюцію про повне відділення України від Росії і просить передати таку резолюцію тимчасовому уряду в Петербург. Я ставлю на голосування, і його резолюція проходить. Це була цілковита несподіванка для всіх нас. Я хотів був з усіма іншими резолюціями й цю переслати до Петербургу. Але решта нашої президії за порадою старих громадян відмовилася: боялися зіпсувати наші відносини з тимчасовим урядом. — Тактика, пізніше повторювана Винниченком, з відомими наслідками!

Чи так, чи сяк — формально, як організація наша громада перестала існувати вже з перших днів квітня 1917 року. Натомість більшість її членів заявили як Радикали-Демократи. Я ж лишився «диким». П. Чижевський, Ротмистров і К. Товкач умовляли мене вступити до Р-Д, доводячи мені, що моя робота як окремої одиниці пропаде даремно в такий час, коли кожний українець багато може принести своєю особою в організованій роботі.

Я дався намовити і навіть один раз виступив в імені Р. Д. прилюдно.

Делегатами на перший Всеукраїнський Зїзд у Києві, що відбувся 7—9 квітня 1917 р. послали ми П. Чижевського і К. Товкача. Вониж були й нашими делегатами на зїзд Р. Д., який мав усталити остаточно програму партії. Перед відїздом були у нас партійні збори, на яких ми дали директиви нашим делегатам. Пригадую, що я, П. Макаренко, Грицько Коваленко і ще дехто поставили ультимативне домагання, щоби програма Р. Д. ясно відмежувалася від соціалізму. По тому всьому наші делегати, вернувшись, привезли нам програму партії «Соціалістів» та шей «Федералістів»... Обурений таким кінцем справи, я зголосив свій виступ із партії і намовив до того ще й П. Макаренка. Не прилучився до С. Ф. і Коваленко.

До речі: по організації Центр. Ради у Києві, тимчасовими членами її на Полтавщину в Києві були призначені слідуючі особи: П. І. Чижевський, Ротмистров, Володимир Шемет і К. Товкач,

з них троє члени нашої полтавської громади, а В. Шемет — лубенської.

Найти собі притулок у партії вдалося мені пізніше — вже в кінці літа 1917 року, а було це так.

Якось до мене звернувся мій добрий знайомий Вячеслав Липинський, що жив у Полтаві вже близько року і з яким мені приходилося працювати разом, але поза громадою (до нашої громади він не входив) з пропозицією вступити в організацію Хліборобів-Демократів. Партія ще не була зорганізована, але вона була в стадії організації, а я власне мав бути одним із членів основоположників, бо В. Липинський знав добре мої погляди і уважав, що вони цілком підходять до такої партії, яку малося заснувати для об'єднання хліборобських, а тим самим несоціалістичних елементів нашого суспільства. Справа з організацією покищо стояла так: В. Липинський разом з С. Шеметом уже організували групу Х-Д в Лубнях, а тепер при моїй допомозі мали би організувати таку групу в Полтаві і в її околицях. Програми партії ще не було і Липинський запропонував мені написати проект такої програми. Його пропозиція зводилася до слідуючого: він, я і С. Шемет напишемо кожний свій проект. Тоді на ширших зборах наших однодумців представимо на обговорення всі три проекти. Ті збори мають вибрати якийсь один, або найліпше з кожного і в той спосіб буде зраховано програму нової партії. Ми призначили речинець, на коли мають бути готові обидва наші проекти, і в призначений день зішлись вдвох з Липинським у мене, щоб прочитати й обговорити обидва. Кожний із нас по призначеному плянові написав передмову до свого проекту, а потім ішла сама програма. Я в своїй передмові давав для програми обосновання більше філософського характеру, а він, як історик — історичного. В тім ми доповняли один одного і розбіжності в нас не було. Але різниця засадничого характеру була у нас щодо розв'язання земельного питання, найосновнішого в той час для програми кожної політичної партії. Мій проект виглядав так:

А) Щодо зібрання земельного фонду: Від землевласників держава примусово викуплює лишки землі понад призначену в кожній місцевості трудову норму. При тому маєтись забезпечити землею зразкові господарства і такі, яких продукція в найбільшій мірі забезпечує державні потреби. Натомість усі землі, що набуто приватними власниками як дарунок від російських царів в порядку монаршої ласки, як нагорода за заслуги (власне здебільшого за зраду України — от як маєтки Кочубеїв, Галаганів тощо), мають бути конфісковані в земельний фонд України без викупу.

Б) Щодо розподілу того фонду: Бажаючі можуть користуватися з земельного фонду або:

а) цілком безплатно (за мінімальною оплатою податків державі), але в такому разі земля не є їх власністю, а дається

в користування хліборобові до кінця життя з правом передачі на користування його ж нащадкам, але без права продажу і з правом держави підвищувати арендну платню при потребі.

б) або набувати землю у повну власність на корисних для них умовах і з довготерміною виплатою.

в) хлібороби категорії «а» можуть в кожній хвилі і в бажаній для них мірі землі перейти до категорії «б».

Моєю земельною програмою я хотів задовольнити усіх, в тім числі навіть соціалістів, яким давалася земля «без викупу» й не обмежувалося право комунального господарства на державній землі.

Липинському мій проект не дуже припав до вподоби, головне щодо п. А. Він мені казав, що взагалі годі ставити принцип примусового відібрання землі, що ж до конфіскації земель безплатно в тих, кого я зву «зрадниками», то в цей час буде дуже трудно знайти критерій для тих, які такими власне не є. Зрештою він не дуже перечив проти цілого мого проекту. Натомість у своїм проекті, реальне й практичне розв'язання розділу землі він якось обминав. Ми погодилися на тому, що наші проекти будуть видруковані і предложені на організаційних зборах. Його проект вийшов у Лубнях друком перший, як відомий проект партії Х-Д., мій-же мав бути друкований за ним (Липинський забрав у мене для того рукопис). Але мій проект із причин мені невідомих не побачив світла.

Коли я вже почав про партію Х-Д., то вважаю, що буде не від речі подати ще деякі мало відомі ширшим колам факти щодо історії й еволюції цієї партії. Отже до Х-Д. у Полтаві я приєднав уже згаданого мною інженера П. Макаренка і ще декого. Наша полтавська група виступала при організації Національного Союзу, посилаючи делегатів на національний конгрес, що відбувся у Києві в листопаді 1918 році і взагалі виявляла у Полтаві досить енергійну діяльність.

Не можу тут спинятися докладно на політичній роботі наших громадян в 1917—18 роках (про те докладніше писав я в І. і ІІ. т. «З Минулого»), але вважаю за потрібне хоч коротко згадати про організацію українського шкільництва, в котрому немалу участь брали колишні члени громади й до якого я особисто стояв дуже близько.

В перших числах квітня 1917 року відбувся в будинку повітового земства, зїзд учительства полтавського повіту. Я дістав доручення від «спільного комітету» привітати той зїзд і, вже з власної ініціативи, спробував пустити його на українські рейки. Це вдалося мені якнайліпше, без огляду на досить численну російську опозицію, на чолі з колишнім інспектором народних шкіл Овсієвським і В. Короленком, який також прийшов привітати зїзд. Результатом моєї перемоги було те, що зїзд послав привітну телеграму моєї редакції Центральній Раді, яка саме тоді вперше зібралася у Києві, і мене обрано головою самого зїзду. Цей зїзд

положив початок організації спілки учителів на Полтавщині. По деякій боротьбі на делегатському зїзді учителів з цілої Полтавщини, пізніше мене вибрали й головою спілки. Хоч лишалася ще група учителів, переважно середніх шкіл у Полтаві, на чолі з учителями Бельським і вже згаданим мною Щегловим, які до нашої спілки не пристали. Ми прилучилися до всеукраїнської спілки учителів з осередком у Києві, а вони до всеросійської з централею у Москві. Між нами ішла весь час тиха, але уперта боротьба.

Наші ж змагання у Полтаві і Полтавщині дали нам можливість незабаром зібрати й овочі нашої роботи: вже в осені 1917 року відкрив я в Полтаві першу полтавську (на Україні вона була, здається, другою по укр. гімназії ім. Т. Шевченка у Києві), українську гімназію ім. славного полтавця автора «Енеїди» Івана Котляревського. А ще рік пізніше — в літі року 1918 мені випала й друга висока честь: відкрити в Полтаві першу високу українську школу — український історично-фільольогічний виділ.

Вже в початку літа 1917 р. стали ми думати про відкриття української гімназії. Матеріальні засоби, удалося нам для того роздобути в першу чергу від громадських самоврядувань: губерньського і повітового земства й полтавської думи. Крім того зобов'язалася нам допомагати й згадана вже мною «Спілка споживчих товариств». Приміщення тимчасом випросив я в дівочій Маріїнській гімназії. Педагогічний склад удалося мені дібрати якнайліпший. Видобуто дозвіл у тимчасового уряду, щоби до нас у Полтаву прислали з Сибіру галичан, яким ми обов'язувалися дати притулок і роботу. Робилося це тоді так просто, що простіше й уявити годі: ми довідувалися, де в Сибірі є хто з галичан, а потім я писав на мойому комісарському бланкеті запотребування і посилав до відповідної влади в Сибірі і вона пересилала до нас потрібних нам людей. З них прибуло два фахові педагоги: Дмитро Ліськевич із Красноярська та Теодозій Ставничий. Люди надзвичайно милої вдачі, високо інтелігентні, а що найголовніше — галицького виховання: сумлінні робітники й тверді українці. Я зараз-же приділив їх на роботу де можна було, а коли відкрилися наші гімназії (була ще одна — на Павленках, де директором був Голобородько), то й до гімназій, разом із кількома нашими педагогами полтавцями. (Ті самі О. Щепотев, його сестра, Голобородько, брат і сестра Рудинські, пані Кротевич і отець Бульдовський — учитель релігії).

Історія заснування українського - історично - фільольогічного виділу в Полтаві є така. Ще в літі 1917 року, коли замість С. Заньковського, обов'язки полтавського міського голови перебрав К.-Д. полтавський адвокат Семенченко, виникла у нього і його приятеля адвокатаж Сакова думка, піддержана в першу чергу його однопартійниками, радниками полтавської думи, відкрити в Полтаві правничий факультет. Лекторами мали бути

професором харківського ун-ту, яким кошти подорожі оплачувалося. Матеріальну допомогу правничому віділові мало дати полтавське міське самоврядування. Я намагався переперти постанову, щоби виклади відбувалися по українськи і було введено спеціальні катедри українознавства, але в тому складі думи це мені не вдалося. Той виділ і почав функціонувати чи не з осені 1917 року. Коли мене вибрано на радника полт. губернського земства і головою культ.-освітньої комісії в нім, став я уживати заходів, щоби організувати щось в тім роді українське. Мені це вдалося тим легше, що тодішній голова губ. земської управи М. Токаровський ухопився за цю думку, а тому, що він мав якнайближчі зносини з полтавською спілкою споживчих кооперативів, де він був також головою, то матеріальні засоби на організацію вищої школи в Полтаві можна було уважати забезпеченими. Вже в часи гетьмана, в літі 1918 року на тих історичних зборах полтавського губернського земства, де було призначено стипендії імені видатних українських діячів, ухвалено було заходами й коштом полтавського губернського земства відкрити в Полтаві український історично-філологічний виділ. На ту ціль губернське земство асигнувало тимчасом сорок тисяч рублів. Лекторами запрошено почасти полтавських українців, професорів середніх шкіл, а крім того з Харкова дали свою згоду професори Багалій і Сумців. Вони мали приїжджати на виклади до нас у Полтаву. Полтавський український клуб дав віділові до диспозиції свою цінну книгозбірню й салю, де й відбувалися перші виклади. Цілу організацію взяла на себе й доконала управа полт. губернського земства, і десь у вересні 1918 року відбулося урочисте відкриття першої вищої української школи в Полтаві. Я дістав офіційне припоручення з міністерства освіти в Києві, відкрити її в імені уряду, якого комісаром освіти на Полтавщину я залишався незмінно від часів Центральної Ради.

Була у мене ще така хвиля, коли я уперше виступив з українською промовою на засіданні полтавської міської думи. На перше засідання думи по зреченню царя — десь у середині березня 1917 року ішов я з твердим рішенням промовляти по українськи, не вважаючи на всі еventуальні перешкоди, хоча би справа мала скінчитися й скандалом. Треба сказати, що серед усіх радників міста (тоді щось понад сорок), українець був лиш я один. Шкож найгірше, то ті українці з крови, які були тоді радниками (от як К.-Д. Семенченко й інші) були цілком вороже успосіблені до наших змагань, а на мене дивилися як на досить небезпечного шовініста-маніяка, котрий їм не мало вже зіпсував крови. Отже я не знав, чи не поставляться вони, а за ними й решта проти мене і чи не зроблять може постанову про уживання в думі офіційної «державної» мови, яка лишалася в урядах згідно з покищо незміненими революцією в тім напрямі законами. На те засідання думи зійшлися не тільки усі радні в повнім комплеті, але й публіки набралася повна сая — таки цікаво, як відбудеться

перше засідання при новому порядку! Отже, як прийшла моя черга й коли Заньковський назвав моє ім'я, серце мені забилося...

— Високі збори! Насамперед мушу заявити, що від сьогодні я буду тут промовляти мовою того народу, серед якого ми живемо, й котрий мене послав серед Вас!...

Глибока тиша запанувала в салі. Серце мені ледви не вискочить з грудей. Я спинився на хвилину, щоби перевести дух і глянув на Заньковського. Той не ворухнеться, лиш оглядає занепокоєними очима салю. Усі радники мовчать і уважно дивляться на мене. Тоді заспокоєний я продовжую й кінчаю без ніяких інцидентів промову. Вийшло так, ніби мій виступ є цілком природний. На слідуючий день в місцевій пресі було зазначено, що я вперше промовляв по українськи і надалі я сам і пізніше ще ті з українців, що поповнили склад нашої думи, промовляли публічно на зборах і приватно у наших розмовах з іншими радними по українськи.

З того засідання я вийшов щасливий тою свідомістю, що мені випала гарна місія офіційно промовити в славному місті Полтаві від полтавських громадян у їх мові, в тій мові якої вони не сміли чути від віків у себе в дома, за яку карано їх батьків і за яку ми всі, що сповняли їх чесний заповіт, боролися аж до цієї хвилини...

— o —

Ф. Аром

„Коли Ізраель не є царем“

Під таким заголовком — „Quand Israel n'est plus roi“ — вийшла й досі викликає завзяту полеміку книжка братів Таро (Jérôme et Jean Tharaud) про перелом, який зазначається у відношенню до жидів в Середній Європі.

Вдумлива, цікаво написана, книжка братів Таро — з огляду на вагу порушеного питання і для Сходу Європи — варта нашої уваги. Тут реферуємо деякі, найцікавіші думки і спостереження автора. Причём треба підкреслити, що брати Таро абсолютно не мають слави антисемітів у Франції. Навпаки, неодна книга, підписана ними, виступала в обороні Ізраеля...

Таро хочуть передусім висвітлити генезу німецького антисемітизму.

Першу причину жидівської політики сучасної Німеччини, автори бачуть в упривілейованім становищі, яке заняли там жиди в суспільнім життю. Наприклад читаємо: „У Франкфурті звільнено бурмістра, який був жидом, начальника поліції, який був жидом, начальника провінції, який рівнож був жидом, оби-

двох директорів театру, які, звичайно, були жидами і ще цілий ряд урядовців жидів" (ст. 49).

І далі: „Кількість жидів адвокатів... наприклад в Берліні сягала до 80 на 100". Так само, „жиди творять 75 відсотків всіх лікарів в Німеччині" (ст. 50).

„Все що в цих вибухах антисемітизму видається нам, немов би нерозумним і несучасним, тут є цілком природним і творить частину загального краєвиду як сонце або вода. Простий німець завжди мав природжену нехіть до жида, таку як американець має до мурина. Так само німецький аристократ не любить жидів, доказом цього є хоча би те, що не дивлячись на чисельність жидів по той бік Рену, тамошня шляхта далеко менше має в собі жидівської крові, ніж шляхта французька або англійська. Зрештою це почуття нехіті до жидів знаходимо ще в більшій мірі ніж у народі і в аристократії, — в університеті і в мислителів, які репрезентують в найглибшій мірі німецький геній.

„Тут не потребуємо йти аж до передпотопової доби. Вже Гете, незалежно від подиву до Боруха Спінози, обурювався при думці, що одного дня шлюби поміж християнами і жидами можуть бути дозволені.

„Його приятель, Гердер пише в своїх „Думках про історію людськості": „Міністерство, де править жид, будинок, в яким жид має в себе ключі від каси і від шафи, адміністрація, де головні функції віддані жидам, університет, в яким терплять жидів маклерів, які позичають гроші студентам — все це є Понтийські Багна, які треба осушити.

„А ось Кант пише: „Палестинці, що живуть поміж нами здобули собі своїм духом користолюбности, славу обманців, яка в більшості випадків є цілком оправдана. Правду кажучи дивним булоб уявити собі цілу націю злодіїв, але так само дивним є бачити націю, яка виключно складається з спекулянтів, які не хочуть жити, так як більшість населення країни, яка їх приймає і які знаходять більш вигідним обдурювати інших мешканців“.

„Гегель ділить раси на вищі і нижчі і зараховує жидів до останньої категорії, бо вони нездібні піднятися понад цілком матеріялістичним світоглядом.

„Фіхте проголошує: „Майже над усіма європейськими країнами панує ворожа і могутня держава, яка живе у постійній війні з іншими і є страшним тягарем для всіх горожан — це є юдаїзм“.

„Що торкається Шопенгауера, який впродовж тридцяти років щодня, їдучи до свого готелю, де він їв свій обід старого кавалера, переходив через жидівське гетто, цей Шопенгауер також не любив жидів. І то з причин як фізичних так і метафізичних і моральних. „Вони є вибраним народом Бога — казав він — це можливе, але смаки є різні. Для мене вибраним народом вони не є". Він переслідував їх своїми сар-

казмами включно до Єгови, якого він називав цілком не шанобливо „старий жид“, „річ в собі“, „наш Абсолют“. До всіх старих благ Вольтера на адресу Єгови, про його заздріснү, роздратовану, жорстоку вдачу, які видавались Шопенгауєрові занадто доброзичливими, останній додавав ще несподіваний закид, кажучи, що Єгова є Богом найменш релігійної релігії. Бо чим зрештою є релігія? казав він. Це є мрія, яка вам дає надію, що з життям ще нічого не закінчується. І ось в біблії ніколи немає мови ані про будуче життя, ані про воскресення душі, ані про нагороду в тогочасному світі, ані навіть про мандрівку душ. Бо все, що Єгова обіцяє вам за те, що ви слухатимете його наказів, це найбільш нудну річ: до глупоти продовжене життя. Рівнож Шопенгауєр твердив що Єгова, предбачуючи в своїй мудрості розсіяння жидів, дав їм всім запах, котрий дозволив їм пізнавати себе взаємно і знаходити себе всюди, цей специфічний „faetor judaicus“. Він, який любив страшенно звірів і з окрема свого пса, цього прекрасного білого пуделя Атму (що значить душа світа), не міг мати найменшої симпатії до тих заточенців з гетто, які не зносять звірів, з окрема ненавидять псів, які їм до речі відплачують тим самим (ст. 55—63).

Ось це духове тло і є та друга причина, з якої зродилася жидівська політика теперішньої Німеччини: тло, як бачимо, закорінене глибоко в мозку нації. Ролю третьої причини — грав ще й страх перед духовою і фізичною чужинецькою інфекцією народу, страх перед перемішанням рас, якого згубливі наслідки відчув колись Рим.

„Це змішання рас — зауважив ще Гобіно — принесло до Риму загальний занепад звичайної моралі, непевність в усіх засадах, відчуження людей від публичних справ, цей скептицизм то усміхнений, то понурий, який є байдужний до всього, що не має практичної вартості для щоденного вжитку, зрештою цю перелякану відразу до будуччини (ст. 82).

Це пересякнення чужорідним расовим елементом уважають автори тому небажаним, що цей елемент, незв'язаний органічно з народом, серед якого осів, дуже скоро може — відповідно до обставин — змінити свій патріотизм.

„Колись у Празі одих з тих молодих жидівських інтелігентів, які перші повтікали з Німеччини, коли справи пішли для них эле, з обуренням говорив мені про свою вчорашню батьківщину і сказав: „Чогож ви чекаєте? Оце тепер Франція мусілаб оголосити війну Німеччині“...

„Людина, яка мені це говорила, ще місяць тому була редактором найбільш поважного пацифістичного часопису в Берліні.

„А хіба інакше міркує славний вчений Айнштайн? Ще вчора інтегральний пацифіст, сьогодні він проголошує, що обов'язком кожної вільної людини є схопити рушницю, щоб охоронити свою свободу перед варварією з того боку Рену“ (ст. 141—42).

Дуже легко виступили проти своєї ніби то, мадярської вітчизни, і угорські жиди. Говорячи про комуністичний переворот Б. Куна, автор зауважує: „Більшість тих людей стала мадярами протягом ледви двох чи одного покоління. І ось з надзвичайною ароганцією вони стали на чолі країни і, бодай на хвилину, опрокинули лад, десятикратно освячений для нації, що була їх прийняла до себе.

„В цьому — звертається автор до своїх жидівських критиків — полягає ціла історія книжки „Коли Ізраїль є королем“. То теж книжка, якої ви не любите. Але ж хіба я звинив в тому, що в марксистському Єрусалимі, над Дунаєм за Белі Куна і його сторонників панували лише глупота, звирство і садизм? (187—188).

В той час автор не думав більше вертати до теми Ізраеля, але: „Ізраель мене мусить завжди заскочити. В той час як у Росії він керував рухом, який мав большевізувати цілий світ, в Палестині він розпочав націоналістичне підприємство; приготівлюючи в Москві тріумф інтернаціоналу, в Єрусалимі він відновлював колишнє царство Давида. Чи, отже, потягло мене до Юдеї нездорове бажання „трохи розятрити ваші рани, як ви мені закидаєте?“ (ст. 189).

Направду ні!

Автором кермувала любов до свого предмету і до — правди. Шукаючи її, він розчарувався в сіонізмі:

„Герцль мріяв про великий здвиг повний ентузіазму, який потягне туди жидів з цілого світу. Він бачив вже як жиди розпродують свої маєтки, які вони посідали, і приїждять з добре наповненими валізами, відбудовувати жидівську батьківщину... Ви знаєте добре що до цього не прийшло. Жиди, які щось мали, спокійнісенько залишились в країнах, де їм поводилось добре. Виємігрували лише ті, які не мали нічого до страчання (ст. 191).

За критику сіонізму авторові міцно перепало від сіоністів. „Алеж — питається він — як можна не підкреслити цілу штучність всього, що відбувається в Палестині? Палестина, притулок не для кількох нещасливців, але для цілого Ізраеля, — як ми є далекі від того! Навіть сьогодні в тому розпачі, який огорнув жидів з Німеччини, чи багато з них скерували свої очі до країни предків? Більшість повтікала до Чехії, Австрії, на беріг швейцарських озер, до Скандинавії, Голяндії, Англії, а головню, видається мені, до Парижа (ст. 192).

Більше, автор прийшов до переконання, „що сіоністи були зненавиджені не лише старими побожними жидами, що прийшли до Єрусалиму, щоби вмерти у ніг його стін, але в рівній мірі всіма тубильцями, незалежно від їх раси і віри, і особливо арабами. Цього зрештою треба було сподіватись. Не можна країни купити за долари і фунти. І хай сіоністи запевняють, що вони заплатили за землі, якими вони заволоділи і до того більш високу ціну, аніж вони були варті; все одно

не можна порівняти пачки банкнотів, які дається арабові, зі землею, яку йому за них відбирають. Я не потребую для цього інших доказів як ті заколоти і убивства, які там є на порядку деннім. Ще вчора бедуїн в межах Тель-Авіву застрілив з револьвера голову сіоністичної ексекютиви, який був, власне кажучи, президентом вашої республіки. І чиж не мав я рації, коли питав, що коли англійці покинуть Землю Предків, то протягом 24 годин по їх відході, там не лишиться ні одного сіоніста (ст. 194).

Відповідаючи на закиди, автор стверджує, що був прив'язаний до многих жидів, але щож, коли того його прив'язання не поділяли інші в Ізраелі:

„Мабуть то лише я самий, що з вдячністю згадую Ізраеля з Гаану, цього правовірного жида поета з Голандії, в хвилині, коли бачу квітку у вазі з Геброну, яку він мені подарував. Його хобою було те, що він не вірив в те, що сіонізм є восьме чудо світу і одного дня його знайшли забитим на вулицях Єрусалиму. І різнож не зрадив я памяти Сари Аронзон, героїні з Атліту, яка наражуючи власне життя, інформувала союзників підчас війни про те, що робилось в Палестині і яка, одного дня, зуміла вмерти як належалося.

„Колиж ходило про менш гарні справи, я завжди подавав факти „*sine ire et studio*“. Але щож! Є люди, що не зносять об'єктивності.

„Ваші нещастя — звертається автор до жидів — зробили вас вразливими до крайности, і ви тепер зловживаєте вашими колишніми нещастями. Ви нагадуєте в цьому дітей, які колись мали слабе здоров'я і які тому вимагають, що їм вибачали всі їх примхи. Про вас вільно говорити лише в тоні орієнтальної ввічливости і подиву без краю. Але це неможливо. Особливо, коли ви розважаєтесь тим, що кидаєте камінцями у вікна наших стародавніх будинків (ст. 193).

Що в Німеччині наступив зворіт у відношенню до Ізраеля, француз (м. и жадний прихильник Німеччини) не дивується. Таж там, безпосередно по війні, готувалося повторення угорської імпрези Белі Куна! (Айзнер!) І це була четверта причина звороту громадської думки Німеччини щодо Ізраеля.

Говорячи про жидівсько-комуністичного диктатора Баварії, автор пише:

„Що ця людина зі своєю бандою, яка ображала на вулицях офідерів, що воювали на протязі чотирох років, і зривали з них наплечники, стала паном Мінхена; що цей жид, якого дід ще мешкав в Богемії і не знав іншої мови поза жаргоном і чеською, промавляв в імени старого баварського народу; в тому, що він вимагав, щоби йому відкрито таємні архіви, аби показати світу, що цісарський уряд хотів війни, і лише сам був відповідальний за неї (немовби в такі хвилини можна відокремити уряд від нації); в тому, що він уживав всіх зусиль, щоби розбити єдність держави, щоби в Мінхені поставити ще

більш жидівський уряд, аніж у Берліні; все це не доказувало нічого іншого, як те, що можна було бути сином жида, який шив військові уніформи для двору і різних величностей; що можна було любити Канта, Фіхте, Гегля, цілу німецьку філософію, але всеж не стати німцем, і не мати в серці ані одного почування і в голові жадної ідеї — які можна булоб назвати німецькими (ст. 234—35).

З цих імпрез бельокунівських, з ментальности Гердерів, Фіхте, Шопенгауерів, цілої духової еліти німецького народу, і з опановання жидівським елементом вільних професій в Німеччині, в старанні через пресу, кіно і театр, накинати нації Гете і Шілера — ментальність гетта — саме повстала нова німецька політика супроти Ізраеля, — робить висновки автор.

За свою об'єктивну критику стрінула його велика несподіванка.

Коли він вернув до Парижа, то побачив, що лише перші його кореспонденції в жидівській справі з'явилися в його часописі. Решта — ні!

Скоро він довідався і про причини цього:

„Листи, які я перечитав, відразу змусили мене підозрівати причину цього маленького непорозуміння. Це один удар Ізраїля, сказав я собі відразу. Але всеж-таки я був дуже далекий від гадки, що ці нариси, в яких описував цілком добродушно і щиро те, що бачив і чув, могли викликати серед жидівської публичности таке хвилювання, про яке я скоро довідався.

„Уявіть собі таку історію“, скрикнув мій видавець і приятель, коли я ввійшов до його кабінету. „Ніколи ще такого було. Справжня повінь!.. Сотні протестів.. тисячі передплатників відмовили!..

..Вас лаяли і обкидали болотом як професіоналів і зарібників антисемітизму. Після чого ціла банда божевільних з'явилась перед вікнами редакції і спалила числа газети, в яких з'явились ваші дописи. Автодафе — це ще не булоб так зле! Але ось що гірше. До гри приступили маклери від оголошень.

„В будуччині, коли жид мені говоритиме про свободу думки, або просто про свободу, то я знатиму, як треба це розуміти“.

Так кінчить автор

Селянський король.

I.

Французька політична гравюра, одна з тих що змальовували ситуацію Європи в кінці XVIII-го віку, дотепно представляє європейські народи, як білярдистів перед білярдом. Всі вони в національних строях-мундурах приглядаються подинкові двох гравців: Козацької Нації і Московита. Москаль у мундурі Петрівського Семйоновця гвардійця чекає, як трапить удар українця, що в препишньому запорожському жупані нахилився, ціляючи кием, над столом гри за власну будучність.

Удар кия не був удатний, — залізний козак, що в XVII віці погорджує Москвою і вчить вольности другого сусіда, втратив свою потужність. Його велика державність, розбита, стиснена в двох менших територіях: Гетьманщині і Запорізьким Ордені — упадає. Конституція гетьмана Орлика не мала, навіть, такого невеликого впливу, як конституція 3-го мая в сусіднім народі.

Москва ударила: ударила в політичну будучність Козацької Нації, ударила в її духову індивідуальність. Цеж у першій половині XVIII-го століття, в 1720 році з'явився „указ“, що нищив культуру нації, нівелював сам дух Києва „отчизни філіомуз“, столиці козацького духа, міста, де перебували „мовці одному Демостенові рівні, філософове розличні, докторове славні“...

Указ цей нищив джерело руської християнської культури, що своїми впливами сягала від Литви, Білоруси й Московщини аж по Молдаву, до сербів і мунтян. Не диво, що указ цей нищив книжки київського друку і спиняв розвій старожитних, благочестивих шкіл Києва, — благочестіє київське, київський християнізм мав у собі сильні і небезпечні для Москви, елементи латинської культури.

Латинська мова була мовою духової еліти Києва і політичної еліти козаччини, мовою однаково близькою і для старшини Запорізького Ордену, і для гетьманського генерального судді і для найубожішого студея Пресвітої Академії. В спогадах своїх (на жаль ще недрукованих) згадує п. Евтимович, про те, як ще на початку XIX віку (коло 1820 р.) колишні учні Київської Академії цілком вільно розмовляли по латині.

Перегляймо цікавіші твори української еліти XVI—XVIII віків, — в більшості з них міцно злитовано дух руський і дух римський. Перегляймо хочби блискучі проповіді київських митрополитів: кожня сторінка світиться шляхотною латинською школою. Впливи окремих латинських письменників і філософів були тривалі й глибокі. Найцікавіше, що найбільш близьким до того київського духа письменником, поетом, що

зрісся з семигорбим Києвом, стався Вергілій, співєдь семигорбого Риму. Віссю світогляду — Вергілій, співєдь потужности Августа, лагідних чабанських скарг, заслуг і праці хлібороба а найближчий, може, яко співєдь державних трудів і побожно-сти Енея.

Чому Вергілій і його поема про мандрівного князя стався так важним в очах ерудитів Києва? Чому Київ в пожарах чотирохсотлітнього розвою козаччини своїми духовими очима так любив оглядати цю постать невідомого завойовника на морі й суходолі? Бо в поемі про шляхотного Енея стільки близького для тих київських славних „мовців, докторів і філософів“! Смутна оповідь Дідони про загибель пишної Трої їм самим рідна, — вони самі оплакують упадок Князівсько-королівської Трої, імперії Руси VIII—XIII. віків. Вони, сторожі прастарої св. Софії, добре памятають про великі часи Києва, і не забувають пригадувати Запорозьському Орденові про підбій Руського моря і про швидкі „моноксили“ Свято-славої.

Еней, будівничий нової держави по зруйнуванню Трої, і Козак, будівничий нової держави по татарських навалах — паралель так зрозумілий.

Не самою забавою монахів було складання поем-центаон з версетів і півверсетів Енеїди, — гексаметр її був сам джерелом енергії, мав у собі щось пророчого, помірного і звияжного, як битва, як зріст. В тій поемі є місця, що розпалювали серця вогнем. Цеж у VII-й книзі Енеїди є пророцтво про грядучий Рим, цеж в Енеїді є:

„Tu regio imperio populos, Romane, memento!“
„Королюватимеш над імперією народів, римлянино, запам'ятай!“

Здійснення тої імперії провадило через війни, через Богмданих вождів і Київську „ecclesia militans“.

Правда, в лоні самої еліти і цієї церкви існувала течія опрошенців, прихильників утечі від боротьби, від вмішування історію до контемплії, до упрощеної щоденности, „Христос дав науку, — як каже злобно Семен Могила — „не для реторів, ані для філософів, ані для астрологів, ані для жадних інших завихляних лобів“. (Наука християнська, 1670).

Але не опрошенці надавали зміст духовому життю нації, — кермували ним „ретори і філософове“. Вони сподівалися нової великості і сили від збройної боротьби козацтва і надавали тій боротьбі вже від часів Конашевича свій зміст, зміст боротьби за новий Рим. Нам зосталось із того часу дещо (чого ще не знищили чужинці й обставини), — ці всі „героїчні стихи о славних военных действиях войск запорожских“, такі „вірші на погреб зацного рицера“, чи „Милость Божія“. Було їх, напевно, більше з подібними або тотожними назвами, що їх свого часу виставляли мандрівні театри лялькові, школярів або пиворізів.

Разом із знищенням незалежности Київської церкви, при

кінці XVIII-го віку покидає Київ і ідея Вергілієвої імперськості. Це перед тим втікачі і дефетисти, „ретори і філософові“, ці всі Прокоповичі і Тупгаленки, переносять її, як ідею вже чисто політичну, до нової державности, що зміцнюється на північному сході. (Про цей ідеологічний момент нашої історії багато давав у своїх лекціях проф. В. Біднов).

Але ні, вплив Вергілія, його дивне сповнення з культурою козацького краю ще не минув. Ось у 1797 році в останнє з'являється перед українцями Вергіліїв Еней. Травестований Котляревським показується без пророцтв, без патосу і якби без великого значіння*). З'являється, як „парубок моторний“, як по бурсацьки спрофанований „хоч куди козак“. Він багато згубив, цей Еней, — zostалися в нім тільки сила інстинкту. Це — своєрідний Ойленшпігель. Він, як інстинкт — живловий, життєздатний, невмирущий.

Але це вже — Енейда без великості. Це — епілог великості.

II.

Занепадає велитенська сила, що серед найнесприятливіших обставин утримувала місце українській расі.

Одночасно з останнім польським королем відходить останній український гетьман, упадає Гетьманщина, упадає й друга українська держава — Запорожжя. Запорожці по турецько-донсько-російських перепетіях в 1793 р. закладають на зелених кубанських степах — Катеринодар.

Часи козацького палаша скінчилися. А що ж дух козацької еліти? Що діється з латиноруським духом Києва?

Пан підпрапоренко Трушко Халявський розповідь нам про це.

Він сам учився ще в пана дяка Книшевського „Київських грамоток“, пізніш у домініуса Галушкинського, а потім і в реверендіссіма префекта школи в Хоролі. Мати його „російської грамоти не знали“, батько його, пан Мирон, хоч і побоювався війни, всеж номінально належав до одного з полків Гетьманщини, багатої, ситої і надутої.

Підпрапоренко памятає ще, як його батьки зустрічали на рундуку самого його ясновельможність, пана полковника лубенського, що приїздив о 11-й рано власною зеленою берліною, запряженою чвіркою вороних коней в посріблених шорах, з машталірами, з вартою, із сурмачами й бубнистами. Памятає, як, викушавши чарку мастихинної або кардамонної, його ясновельможність ставили чарку на срібний таріль із гербом Халявських, казали: „Почекайте!“, виходили в сіни і гукали на вартових „Ануте, сурміте, сурміте — ось я їду!“ І сурмачі

*) Вартості яко „перший памятник українського живого слова“ травестация Котляревського не мала. Від кількасот літ були в українській літературі памятники того живого слова, від перекладів слов'янського св. Письма і нотування нар. пісень почавши. Багато підстав до цього твердження дають праці проф. І. Огієнка і інших.

й бубнисти віддавали йому гонори, а довкола з шанобою стояли панове бунчукові товариші Перикрута і Брикайровський, і — інші Гнідинські, Корнієвичі та Тютюн-Ягейлонські.

Головним заняттям молодого Халявського, найлагіднішого з десятих дітей пана підпрапорного, було їдження. Найлюбіші терміни — полуднувати, підвечіркувати, вечеряти, борщ з яловичиною, борщ із гускою, борщ Скоропадського, борщ Собієвського, борщ печерський, бикус „ковбаса що шипить на сковороді“, „вареники, облиті сметаною“ і т. д. Найважливіше, те саме що і в хробака, що сидить у яблуку — насолоджуватись їжою. Найважливіше — гасло: „Їсти як найбільше — бо в ночі не дадуть!“

Поза їжою на все інше дивився без спеціального зворушення.

Із великих часів козацької старшини залилось йому тільки вперте почуття своєї вишності, хоч і „переіменованого“, українця.

— Ні, — каже Трушко на старість, — ніхто мені нехай не каже, де правдива Росія: пропоную і тверджу, що вона у нас, в Україні... У Великоросії таких медів, як у нас в Україні, варити не вміють: отже, ми — правдиві слов'яне“...

В день шістнадцятиліття сина, по молитвах священика, поклонах сина перед батьками і їх благословенством, старий Халявський дає синові бритву з пригадкою „що нею голівся ще прапращур наш військовий обозний, пан Талемон Халявський“ і що ту бритву треба берігти і передавати старшому в роді. Інших традицій старий Мирон Халявський не передав.

Минули ті часи славних традицій. Теперішня козацька еліта крім їжі й багатіння цікавиться тільки бенкетами та хіба модною геральдиком, нераз зв'язаною із звичайним гербохапством (Горб-Маявський). Є ще й інше заповнення часу. То — сварки й особисті порухунки. В родині Халявських, ще як малі діти ділились їжою між собою, то так сперичались, що малий Павлусь щиро вигукнув: „Ах, душечки, браття й сестрички! найкраще було, щоб ви всі повмирали, а мені не треба було з ніким ділитися та сваритися!“ А коли ці діти повиростали, то „за рублі були різатись готові“.

Щось із психології мишей у коморі повній зерна було в психології цих Павлусів і Трушків. Тимчасом усе нижче, усе важче насувалася на безборонний острів Гетьманщини — „хмара синя“, Росія. Приходить петербурзька культура — карти, п'яцтво „од скуки“, взаємні докучання, судова тяжба і вислугування перед адміністрацією.

Ошуковують „гаспада полковнікі“ (не пани полковники як підкреслює бідний Трушко), тиснуть уже й свої брати, муштровані в чиновницькій „цивілізації“, хмарами линуть мусе гувернери з розпустою і французькою мовою, постоем стоять напіндочені офіцерики царя, святого духа касарень і кордегард.

Все це брацтво краде, плюндрує, деправує духа родини, на-сміхається з людської гідності, козацької слави.

Даремно Кузьма, слуга Трушка, відхрещується: — А киш, Москалі, знаємо ми вас!

Цілий цей сатиричний роман Квітки-Основ'яненка це крик загнаного звіра, плач безсилости. Герой роману Трушко Халаський розпертий їдженням і комічною амбіцією, продається „петербурзьким поручиком“ із аттенцією, із жоною, із дітьми Миرونушками, і з... цілою будуччиною України. Ба, він був у Петербурзі і бачив там більших від себе людей, що так робили. Зрештою, даймо слово паничеві: „Треба знати, що Петербург хитрий город і люди в нім живуть до всього здібні. Деякі й беруться за спеціальний промисл. Діло чи не діло, правда чи не правда, чи то чув чи видумав, а він то все гарненько запише, напише, видрукує книжечку... Спече одну, береться за другу і так цілий рік; а за це грошики деруть... Для печаті візьмуть і багато (гріха) на душу ради сміха“...

Скільки їх таких, що „взяли багато на душу“ ради сміха і „грошків“, і мерзенної петербурзької слави! Чимало — од сентиментального Богдановича із своєю „Душенькою“ аж до балакучого дідича — Данилевського. Із своїми маріонетковими типами, із своїми солодкавими легендами, фольклором і взагалі „frutti di mare“ українського до петербурзького столу. А перший між ними по невдачнім „Кюхельбекері“, малоросійський Ватто із своєю „Утечею на острів Цитери“ в Диканьці, із оглуплюючим хоромом мертвих халаських душ — Гоголь. Той, хто найбільше з них усіх свідомий своєї зради супроти краю, хто з найбільшою пасією розбудовує теорію „понаднаціональної“ російської мови і культури.

Переїдм од решток духа Гетьманщини до тих, що вийшли з іншого осередка української незалежности, багатого — війська Запорозького. З простором рівним сучасній Польщі, з оживленою торгівлею, з численним чиншовим людом і старими воєнними традиціями. Це ж багатство цієї держави подивляв її найбільший ворог — Катерина II.

Чи Військо Кубанське — свого рода резерват Запорожжа, — затримало в собі багатство духа козацької культури? Богато про це дає праця В. Дроздовського (реф. в Куб. Краю, XII, 1933). Спочатку старшина кубанська пам'ятала про заповіт Кієва, про блискучі традиції Ордену, що з нього вийшла. Рашпиль, Кам'янський, Завадовський були „горячими патріотами свого краю, називаючи Чорноморе гнобленою надією і дбаючи про те, щоб китайською стіною відгородити свій край од Росії“ (Філіпсон).

Запорожці перевезли до Катеринодару одну з найбільших бібліотек Ордену (Межигірського монастиря, коло 3 тис. томів). В бібліотеці були твори в латин., нім., франц. мові, були українські книжки з XVII—XVIII ст.ст.: Л. Барамовського, В. Радивиловського, С. Яворського, І. Гизеля і інших. Від початку

тяжкого завойовання дикої, маляричної Кубані козаки пам'ятали, що „прибули з культурними традиціями Запорожжя і тому зрозуміло, що вони почали дбати про освіту... Діти військової старшини вчилися по вищих школах... В Архіві Кошових переховується дуже багато документів, що свідчать про бажання рядових козаків учити своїх дітей“... (Дроздовський).

Однак і їх в першій половині XIX-го віку починає покидати дух Києва XVII-го століття. Козацька еліта „привикає думати тільки про прирощування власних маєтностей, мало дбаючи про спільне добро“. В тій колись великий духом старшини починають домінувати риси Трушків Халаявських „незвичайна замкненість, підозрілість, консерватизм, дрібне самолюбство, брутальність. „Дух наживи і мало відома Запорожцям чиновницька амбіція охоплюють чорноморську старшину“. „Еліта козацтва помітно відривалась від мас... Колишній товариш і джура перетворюється в „деньщика“. Козаків примушують обробляти землю“.

Повстає свідомість козацтва, як стану, — губиться свідомість єдності нації. То приводить до прикрих наслідків, частина нового „офіцєрства“ перед самим скасуванням кріпацтва, навіть, у Росії — хоче використати у себе чужу владу для запровадження кріпацтва в себе, на вільній Кубані. Джерело козацького світогляду, культури, що визволювала енергію нації, висихає. Молоді Халаявські, нащадки славних прадідів, підуть письмаками до російських канцелярій, служитимуть офіцєрами в армії російського дивогляда. Нема, навіть, пана підпрапорного Мирона Халаявського з його мінімальними традиціями, згадками і пишним побутом. Над труною його, останнього з тих, що були колись „силою кріпкою свиш препоясани“ виголошує промову останній представник Пресвітлої Київської Академії, тінь козацької культури, мандрівний учитель, домінує Галушкинський. Він ще знається на реториці і вміє знайти „логіческую конклюдєнцію“ для себе і для свого світа. Ось він говорить:

„Розпростертий пред нами—їх вельможність Лубенського козачого полку подпрапорний Мирон Осипович, знаменитий пан Халаявський! Що їх вельможність лежать розпростерті, очі їх заплещені, уста замкнуті, руки заковані — сіє єсть дійствіє. Но, дійствію сему якая причина? Їх вельможність умерли...

І так — плачте великовельможні, плачте вельможні, плачте благородні, плачте подлії, плачте старшина, плачте козаки, плач Гетьманщина, плач Россія, плач Вселенная! Їх вельможність знаменитий пан подпрапорний, Мирон Осипович Халаявський гробу предається! Плачу і я, і — вмовкаю!“

III.

То є вмовкання, а не відродження, ці голоси Гулак Артемовських, Боровиковських, Котляревських. Їхня творчість є лише сентиментальним поповненням старшинського „Дневника

генерального підскарбія". Це люди дрібязків, настрійчиків, це в найліпшому разі письменники мальовничого побуту. Але завжди співді подоробиль.

А тимчасом діються велитенські здвиги, теллюричні рухи в нутрі української нації. Препишні ритми народу так здібного, як стверджують чужинці, до великих колонізаційних рухів. Передусім ритм селянства. В історії селянства Європи — українське селянство займає своєрідне місце. Синтеза істориків поділяє селянство країв Європи на ті краї, де запанував тип маєтку чиншового (Grundherrschaft) на захід від ріки Ельби. і ті (Північна Німеччина, словянські землі), де запанував більш невідільницький тип маєтку кріпацького (Guts-herrschaft), фільварку, двору. Здається, що серед європейського селянства на схід від Ельби, — найменш часу мало в себе кріпаччину і найбільш криваво платило за стремління до визволення — власне українське селянство.

Духовість українського селянства витворила світогляд значно повніший, як у сусідів. Цікава є також здібність до досить легкого витворювання з себе власної гієрархії і традицій. Завойовування степу нашими фермерами, організація чумакування, переселення — все мало свою історію, тактику й рутину.

По великих епопеях Гайдамаччини, може найважливішим в історії того селянства (а по упадку Запорожжя й Гетьманщини й цілої нації) був вибух колонізаторської енергії селянства. Опановування ним теренів, більших від самої корінної України, чумацька акція, боротьба з офіційним російським осадництвом — це потужніше і цікавіше явище від боротьби в америк. стані Вірджинія, чи інших Wild West'ів.

Епопеї здобування Харківщини, Вороніжчини, Курщини, Таврії, Херсонщини, південної Бесарабії, вже занотовані в істориків Багалія, Яворницького і інших, але чекають ще на своїх співців і повістярів.

Інша риса, що ріжнить наше селянство від селянства німецького чи, навіть, польського — це те, що завдяки історичним обставинам від XVIII-го століття чужа культура, чужа адміністрація, а вкінці й чужі міста спричиняють поступово що раз більше процес селекції і видвиг з нього сильніших одиниць. Навпаки, велика частина козацтва, міщанства і шляхти вернулась до сел, скінчивши на тім гравітування між чужинністю і рідним селом. Можна говорити не тільки про покочання, але й про поселянення великої частини українських активних елементів. З такого селянства виходила й виходить ціла українська гієрархія — і його вчені, і його володарі. З тогож селянства вийшла тоді постать так сильна, що одно ім'я її електризує селянські маси.

(Докінчення буде).

В. Романенчук

Іван Мазепа в європейській літературі*)

Небогато краще представлено Мазепу в літературних творах слов'янських народів, як пр. чехів, поляків та москалів. Зате в українській літературі помітно правильніший підхід до справи, краща характеристика гетьмана. Перегляд творів в укр. літ. якнебудь зв'язаних з іменем Мазепи уважаю відповідним почати від панеґіриків, хоча й не можна їх зарахувати до артистичної літератури.

Панеґірична література, каже Возняк (Іст. укр. літ. т. II. ст. 316), зайшла в Україну з Польщі, де в XVII. в. віршоробська зараза, на яку хорували всі від короля до міщанина, займала визначне місце. Деякі письмаки писали панеґірики, для нагороди. До таких належав один вихованок київської колегії Атанасій Зарудький, що написав панеґірик п. н. „Мислений рай“, де вихвалював царівну Софію та її коханка Голицина а при тій нагоді і гетьмана Мазепу, що послав Зарудького разом з книжкою (збір панеґіриків на честь Софії) до Москви, щоби доповнив свій твір на підставі московських літописів. За похвалу Мазепі дістав від нього село Чорторію, оженився багатом і дістався на посаду прогопопа (новгород-сіверського).

В цьому часі виголосив проповідь, де представив „зраду“ Мазепи й оправдував анатему кинену на нього православною церквою.

Та поминаючи цей панеґірик, що зачіпає Мазепу тільки принагідно, бо посвячений переважно царівні Софії, ми маємо цілий ряд інших панеґіриків посвячених або самому гетьманові, або написаних на честь його гербу. До таких належить панеґірик відомого віршороба і панеґіриста митрополита Степана Яворського п. н. „Виноград Христов“, де автор вихвалює герб Мазепи. Яворський написав ще один панеґірик в честь гетьмана п. н. „Echo głosu wołającego na ruszczy“... (Возняк — Іст. укр. літ. т. II. с. 317) 1689 р. Однаковож всі його панеґірики а зокрема посвячений Мазепі є фальшиві, нудні і безмістовні. Поезії тут нема на лік. Одиноке, чим відзначаються його цього роду твори, це гладкість вірша і вміння послуговатися латинськими фразами і зворотами. Герб Мазепи вихвалював крім Яворського, ще й Пилип Орлик в панеґірику п. н. „Hymenenes Sarmacki“¹⁾ присвячений Мазепиному своякові Обідовському, при нагоді його вінчання. Тут говориться теж про герб родини Мазепів:

*) Див. „Вістник“ кн. VI б. р.

¹⁾ Про нього згадує Д. Дорошенко в Історії слов'янських літератур т. III. і Б. Барвінський в З. Н. Т. III. т. 129 ст. 107.

сланія, що прославляють Мазепу за богоугодні діла, як от за будування і прикрашення церков на Україні, за матеріяльну допомогу київській колегії. Підписаний префект колегії еромонах Антоній Стоховський „з труждающимися“, говорять про розширення, побудовання та прикрашення церков у Києві і зупиняється на „милостях“ та „ласці“ Мазепи для Чернигова.

Вихвалюючи Мазепу за церковбудівництво в Києві та Чернигові, Антоній зазначає, що побожна діяльність Мазепи не обмежувалася лише до України але виявилася також і в східних країнах „во тьмі невіря отоманського“. Крім заслуг в церковному житті посланіє виявляє Мазепині героїчні діла „вождества“, його правосуддя і „совершенное ко всім милосердіє“.

На пошану Мазепи вміщено тут панегірик в польській мові п. н. „Krzyż, Początek Mądrości Mazepy“, що властиво не має ніякого змісту. Цікавий хіба, як зразок схолястичного стилю і накопичення цитат з Теренція та Вергілія, згадок, про Гелікон та Музи Талію, Каліопу, Кліо і ін. В передмові до віршів вихваляється гербовий хрест Мазепи. Потім Мазепу славословлять три класи чернігівської колегії — Infima, Grammatica і Syntaxis. Форма похвали є дуже чудернацька, бо вживається при тім різних відмін, способів та дієслівних форм.

Дальша частина панегірику п. н. „Kolos krzyżopodobny na powym Helikonie dla wiekopomnej i świata pamięci J. W. Jego Mości Panu Janowi Mazepie Hetmanowi... od neopoetów Collegium w Czernihowie. Ці неопоети вихвалюють мудрість воєнні діла Мазепи. Вони думають, що найдосвідченіший поет не всміє вихвалити гетьмана, хайже це зробить сам його герб.

Панегірик кінчається окремим т. зв. „appendix“ом, де при допомозі чудних гіпербол висказується кінцеве побажання гетьманові.

Дальше находимо в цій книзі т. зв. „лябіринт на похвалу гетьману“. Це є майстерне уложення 961 букв у такому порядку, що в якомубудь напрямку від середини ми читалиби, все виходить одне й те саме речення „Іван Мазепа гетьман Малороской землі“. Пізніше йде многолітствіє латинським та словянським віршом, образ Йоана Предтечі а під і над образом вірші-мотиви за гетьмана.

Дальше стрічаємо ще й інші статті на всякі релігійні моральні теми.

Подібні вірші на пошану Мазепи стрічаємо ще в арабському виданні Євангелія, виданого коштом Мазепи в 1708 р. в Алепо. Її наголовок в 13 рядків (на першій сторінці) вказує власне на це, що гроші на це діло дав Мазепа — „Книга честної непорочної Євангелії... надрукована тепер знову коштом преславного пана Івана Мазепи (Ювані Мазяби) гетьмана, з надією на відплату та прощення“. Під гербом Ма-

зепи грецький напис, далі дві грецькі епіграми на його честь. Крім того бачимо тут два похвальні арабські вірші, такого змісту: — „О високий Пане, що перевищуєш всіх своєю високістю Іване Мазепо, що охороняєш грані Руси, ти заслугував на хвалу від арабів, віра яких вища від тих, що ганблять її і сміються з них. А тому, що слава твоя безсумнівна, є стовп для віри чистої, виправдуючої та святої, бо ти даруєш їм з високости своєї яко ласку божественний текст в пречистій Євангелії“. Нижче йде запитання „о хто буде нам за помічника і дасть цю чесну книгу, що обдаровує освітою“... і т. д. На це слідує відповідь: „Іван Мазепа той, що вславився щедротами і істочав блага милості; він піднісся мудрістю начальствування над Руссю Малою, віра котрої розквітла і вславилася; він вміщує в собі славу її і zarazом є честю для неї; він що звеличив величність її вище від високости небесної і т. п. Закінчує ці похвали арабська передмова до Мазепа підписана антіохійським патріярхом Афтанасієм. Це є також риторична похвала гетьмана.

Похвальні вірші появлялися при різних нагодах, як от, при нагоді друку тої чи іншої книжки коштом Мазепа, або йому таки присвяченої. Сюди належить зачислити Дм. Ростовського „Руно орошенное“, написане з поручення Л. Бароновича. В одному з видань (V) „Руна“ є восьмистих п. н. „О черговой луне, о Деннице и о Руно орошенном“, що є похвалою Мазепаино гербу.

Богато панегириків ще, як думає Б. Барвінський, не відкрито. деякі відомі в рідких рукописах, як нпр. панегирик п. н. *Labyrinthus in laudem Mazepae explicitur*¹⁾, а інші то й попропадали.

По панегириках, що хвалили Мазепу за всякі „блага“ і заслуги попід небеса, посипалися, після бою під Полтавою, опогануючі вірші за „зраду“, як з рукава. Той сам Яворський, що ще недавно виступав у ролі хвалителя Мазепа, що співав йому похвальні пісні і висилювався як міг, щоби його відповідно прославити, перший кинув на Мазепу клятву (в московському Успенському соборі) і для „осудження“ написав вірш п. н. „In vituperium Mazepae,²⁾ де прозиває гетьмана найгіршими словами. Автор виступає в імені Росії, що скаржиться на „тяжку горесть“, бо „Мазепа лютий уби моя чада“. От початок вірша:

„Изми мя Боже — вопіет Россія
Ат ядовита и лукава змія,
Яго же ждаша адскія заклепи
Бившаго вождя, Ивашки Мазепа.

або далі:

Уподобися Россія Давиду
Иже от сина терпете абиду

¹⁾ Про нього згадує Шляпкин Св. Д. Ростовський, ст. 49, прим. 2 і Б. Барвінський ЗНТШ т. 129 с. 119, прим. 2.

²⁾ Поміщено в К. Ст. 1883.

Авессалом син басть неблагодарній
Подобен ему Мазепа коварній."

Вона (ніби Росія) дуже його любила, а він вигострив на неї „малі зуби“. Він „сладкій язиком, но мерзкий діли“, „сахар во устах“, а в „сердцу желч“. Він лицемір, син сатани, лукавий лис з видом ангела, „вовке ядовитий“, покритий овечою шкірою, юда, що змінив віру“, „вторий Каїн“, що пролив по звірськи багато крови і т. д.

„Ізміна“ Мазепа була для всякого рода панегіристів марних піттів правдивим скарбом; широким потоком потекли безконечні й тужливі варіяції на тему „Ізми мя Боже“... Ті самі пітти, що ще недавно писали „подобострастие“ гімни й панегірики, обрушилися тепер на нього з всією силою свого віршоробства.

Ганьблячі вірші, таксамо, як і похвальні, повставали передусім задля нагороди, про що свідчить факт, що один „поет“ пропонує цареві свої услуги. Він післав „на Височайшее имя стихотворение п. н. „Псалма новозданна“, трубою названна“, що звернене проти Мазепа з такою допискою: „изменников Вашего Царскаго пресветлаго Величества, аще будет в том державная Ваша Воля, могу всех их свершописати по имени на вечную их от всего народа злую память и пагубу“.³⁾ Очевидно за таку пропозицію автор надіявся особливої ласки „Величества“ у виді якогось села чи щось под., як це було з Заруцьким.

Важно замітити, що в панегіриках ніде не славиться Палія в протиставлені до народніх переказів і пісень, де майже нема згадки про Кочубея. Народні перекази й пісні, що їх було дуже багато, говорять про Мазепу тільки в звязку з Палієм.

Пісні про Палія й Мазепу відзначаються переважно чисто історичним характером. Вони повставали безпосередно по подіях і то в середовищах, що якнебудь були близькі до тих подій, тому й не затратили зразу відчуття дійсности і правди. Більша часть пісень⁴⁾ зложена на тему увязнення Палія Мазепою.

Коли нові події і час затерли виризність оспівуваних давніших подій, до пісень поволі вкрадалися елементи фантастичні, повставали варіанти⁵⁾ дуже часто собі противні. До основної історично вірної пісні чи переказу, приростали все нові подробиці, легендарні біографії героїв, що у великій мірі цікавили народній ум і все більше та більше розросталися й перетворювались у різнобарвну мозаїку, в котрій перепліталось старе й нове, фантастичне й правдиве.

³⁾ Чтенія в Имп. общ. ист. и древн. рос., 1859, I. Источн. мал. ист. Бантиша--Каменскаго, ч. II, 1709 г., стр. 238—241.

⁴⁾ Політ. пісні, ч. I, вип. I, стр. XII; вип. II, 12, 14.

⁵⁾ Бібліографію пісень і переказів про Палія й Мазепу подає досить вичерпуюче В. В. Каллат—Етнографическое Обозрение, Москва, 1889, II, стр. 89.

Я облишу на боці ті пісні чи перекази, де героєм є Палій, бо там, так чи інакше, він виступає, як непримиримий ворог Мазепи, котрого нарід називає звичайно проклятим або лукавим. Для нас вони цікаві ніби тим, що вказують на Мазепу, як на великого ворога царя, а Палія вважають його приятелем. Один переказ навіть говорить, що Мазепа був зразу ворогом царя, але ніхто про це не знав крім Палія, котрий перестерігав царя перед Мазепою, мовляв „він тебе з царства засадить“, царю. Друга легенда розказує, що цар звелів Палія закувати й замкнути та не давати нічого їсти ні пити, крім ріжки табаки.

Коли його правда, що Мазепа зрадить царя, то Палій виживе на самій табакі, а як неправда, то згине. Подібно поступає й Мазепа (варіант), котрий „боявся Палія, щоб він його не звовав, та взяв его да й замурував у стовп“, у такий, що тільки маленьке віконце, а то увесь замурований; і як хто подасть у те віконце шматок хліба, то тільки він і жив.⁶⁾ Але коли Шведи натискали на Петра, він прикликав Палія з Сибіру й прохає його звоувати Мазепу, бо тільки він (Палій) міг дати собі з ним раду. Щоби дати знати Мазепі про себе, Палій стріляє срібною кулею, котра й паде в полумисок Мазепі, як він обідав з Карлом.⁷⁾

Не скупив нарід додатніх прикмет Палієві тай на скупив відемних Мазепі. Мазепа все „таломус“, що „поставив гармату на долоні, та як стрельнув із Бикова, то досяг аж у Остер і розбив у Острі церкву. І досі стоїть та церква розбита.“⁸⁾ Коли Мазепа втікав зпід Полтави, Палій погнав за ним і проколов списом. „Тільки то бісова твар! Ізожрав один спис, ізожрав другий, третій, і так усі одинадцять поїв; та вже як ударив його Плоха (Палій) дванадцятим, тогди вже ему й капут.“⁹⁾

Мазепа відзначається звірством і ненажерливістю, ціла гора покрита костями убитих Мазепою людей. Він зїдає 6 галушок по 7 пудів кожна, але якось сьомої не міг зїсти і за це його Петро наказав проклинати.¹⁰⁾ В іншому переказі говориться, що Мазепа був проклятий за те, що потоптав євангеліє, за порадою Карла, котрий намовляв його воювати разом з ним Петром.¹¹⁾ У війську Мазепи знаходиться „баба химородниця“, котра радить Мазепі й Карлу перекувати коні назад, щоби не пізнати, в яку сторону вони втікали. Дальша частина тої казки відповідає переказові про дім Мазепи в Чернигові. В тім домі зявляється ночами жінка, що стереже скарбу (тут натяк на скарб якийсь Кочубея, котрий Мазепа хотів забрати). З легендою про дім Мазепи звязаний переказ про дочку Кочубея. Тут

⁶⁾ Куліш, I, 115, Драгоманов, пред., ст. 205.

⁷⁾ Сборн. мат. по етн., II, 34. Nowosielski, Lud, II, 163.

⁸⁾ Куліш, I, 118.

⁹⁾ Куліш, I, 120.

¹⁰⁾ К. Ст., 1882, ст. 612.

¹¹⁾ Каллаш—Палій і Мазепа, Етн. обзор, ст. 23.

представлено терпіння бідної Марії (ніби Мотрі Кочубеївної), що покинула батьків й утікла до гетьмана, за що була батьками проклята і звсуджена на вічне поневіряння. В іншому варіанті на цю тему, душа Марії засуджена стерегти скарбу, що Мазепа взяв від Кочубея. Кожного року в ніч під „Пречисте“ вона блукає по землі і просить хреста, що має силу зняти з неї закляття.

Легенди про Мазепу (і Палія) записувано не раз і видавано (Куліш, Чубинський, Драгоманов, Грабовський, Ревякин і ін.) та все таки треба думати, що надруковане до сьогодні, далеко ще не вичерпує всього багатства переказів, котрі ще жили між народом.

Мирослав Гоца

Універсализм^{*)}

Зрозумілим буде пасивізм політичний Маркса та його учнів, що вербувались або з нижчих соціально-клас, або з людей „скривджених“ життям і конструкцією душі здібною до психічних ураз. Теорії безсильности супроти „сил природи“ є нічим іншим, як висловом почуття малости, образи амбіціонального гону. За Кульчицьким вичислю кілька отих теоретиків соціологів політичного нігілізму чи нівранізму. „По думці тих поглядів політика як штука є чимось таким, що в сути річі відограє малу роллю. На думку Спенсера задача соціології лежить у тім, щоби довести, що всілякі спроби регулювання громадського життя, можуть принести шкоду. По думці Гумпльовича люди є безсильні супроти громадських явищ; усе й усюди відбувається боротьба суспільних груп між собою, все одні панують і будуть панувати над другими; ті, що ніби кермують суспільним кораблем, є маріонетками, якими правять сліпі громадські сили. Для Маркса політична штука є певного роду акушерією; політик повинен лише старатися про те, щоби порід відбувся добре; не творить він нічого, лиш улегшує прибуття на світ того, що стало створене розвоєм природних, стихійних, витворчих сил“. „Роза Люксембург мабуть всіх марксистів перейшла у доктринерстві. В цілм ряді ріжних писанин, доводила вона й її учень Варський, що з точки погляду марксизму, політика повинна полягати на тім, щоби формувати лиш ті завдання, які виступають у розвиткових тенденціях, залежних від економічних чинників“.¹⁾ Оцей історичний матеріалізм, на який перейшли Маркс і Енгельс, виходить із заложення, що причиною суспільних явищ є про-

^{*)} Див. Вістник, кн. 7—8 б. р.

¹⁾ Ludwik Kulczycki, Zasady socjologii ogólnej, Lwów—Poznań, 1923, стр. 390 і слід.

дукція й виміна, та що цієї причини муситься шукати не в головах, а в шлунках (змінах, що заходять у спосіб продукції та виміни.²⁾ Є він противенством історичного ідеалізму, що лиш громадську людину вважає за одну причину громадських явищ. Цей матеріалізм та автоматизм у розумінні причин історичних явищ був дуже вигідним для творців пролетаріатських теорій та виріс із слабости тодішнього пролетаріату (1848 р.) ще не зорганізованого й несвідомого своїх інтересів. „До таких умовин“ — говорить Кульчицький — „доктрина Маркса була знаменито пристосована й показувала на самочинний розвій економічних відносин, що чимраз більше мали відокремлювати інтереси робітників і одночасно їх організувати“. Коли людина бачить свою безсильність супроти існуючого стану, який є для неї станом рабства й немочі, відкликується або до якоїсь абстрактної містичної сили, або до „натурального права“ і „відкритих“ законів природи чи законів, що рядять і неминуче вирішують суспільні справи; що автоматично, без свідомої участі та волевого акту людини, з рації якогось „мусу“ мають вивести її з „дому неволі“ — створити кращі відносини й умовини існування. Інтелект, гонений невиладкованими силами душі й образою амбіції, вишукує якесь оправдання і зраціоналізує цей стан безсильности й нечинности, створює теорію, що відкидає волеву активність людини, створює психічну ситуацію (самовдоволення), що робить можливим знесення існуючого стану з надією на автоматичну реабілітацію колись., бо „капіталізм (твердження Маркса, М. Г.) сам неминуче стремить до своєї загибелі, створює через концентрацію й централізацію капіталу чим раз більше своїх ворогів і не лише неминуче провадить до комуністичної пролетарської революції, але й створює економічну підставу для довершення комуністичного устрою, бо чим більше розвинений є капіталізм, чим більше сцентралізовано є продукція, тим легше може її пролетаріат опанувати по своїй побіді“. ³⁾ Коли так, то пролетар може не боятись і не соромитись „часової“ своєї безсильности.

Отже теорії безсильности та самочинности розвитку суспільних відносин були вислідом умовин слабости пролетаріату; загально нірванізм і нігілізм у власнім почутті, лю-

²⁾ Славновісним сказанням, що обійняло в собі сенс оцього матеріалістичного світогляду витвореного „рабами життя“, є максіма Фюєрбаха „Der Mensch ist, was er isst“. Аналізу й характеристику оцього світогляду філософії раба найде читач у першій частині Дм. Донцова, „Націоналізм“.

³⁾ А. Gryf-Keller, Komunizm, t. I Warszawa, 1926. стр. 130 (підчерпнення мої).

дина переносить до „загальних законів“, які „льоґічною“ дедукцією висновує з життя.

Подібно Гумпльович, теорією безсильности хоче оправдати положення тогочасної Польщі. Як Будду гнітила Азія, так його три потуги — Росія, Німеччина й Австрія. Його нарід здається йому безсильним супроти них, він хоче оправдати його становище невимолими законами — що „все один нарід буде панувати над другим“ й що „раз один панує раз другий“ — („fortuna kołem się toczy“) І тут вилазить явна мрія реабілітації. „Раз один, раз другий“ — хоч ми безсильні, бо так каже закон громадського життя (не мусимо соромитись безсильности), то чейже закон цей нас зробить колись панами ситуації. Подібне розумовання стрічаємо в суспільних аскетів. Коли дійдемо до нирвани, позбудемось гнету „смерти, хвороби й нужди“, то чейже будемо панами життя, а не його невільниками, маріонетками. Ідеальний одже стан, до якого маємо дійти, це не вязана нічим ні жадними терпіннями людина. Тут наглядне перекинення афективного моменту із причини неможности заспокоєння бажань на само бажання. Кольосально справді ускладнені психічні процеси в кожному поодинокім факті, а всеж таки механізм той сам.

Цікава роля в ширенні інтернаціонально-універсалістичних ідей припала жидам. Це „типовий“ нарід-представник „скрайного шовінізму“, вибраности й вищости расової, а zarazом найбільший популяризатор і „винахідник“ універсалістичних мрій всілякої масти, в усіх ділянках людської культури й теорій, що заперечують усяку національність. Годі дійти, в яких умовах повстала жидівська мрія расової вибраности й вищости вибраного народу. Мусіла зродитись вона в якійсь тяжкій ситуації для жидів, як прим. єгипетська неволя й інші неволі, які не давали можности симбіози панів з рабами, або з характеру самої „азійської раси“. Требаби пройти студії над цілою культурою старинного сходу. Для цієї короткої праці вистарчить ствердження факту, що більш шовіністичної раси над жидів нема, що вони чуються все вищими за невірних, расово й місійно. Не дивно отже, що з такого народу, що живе в таких пригнічуючих обставинах як жиди від хвилі збурення Єрусалиму римлянами, виходять піоніри універсалізму. Вистарчить згадати Маркса, Гесса та цілу компанію Леніна. Їхня роля народу не пана, народу чужого всюди й по всій землі, „вічного жида бродяги“ й їхня амбіція вибраности й гордості. Як погодити дійсність з мрією, як вийти з подібної ситуації? Прийняття мрії вибраности й чекання на Месію та момент реабілітації булоб виходом третім. Не кожний, одначе, може відкинути дійсність без застережень, здавити свідомість про неї. Так повстає вихід із раціоналізовання

мрії (погодження її з почуттям дійсності) у формі політичного й культурного універсалізму. Через інтернаціонал, зуніверсалізування теоретичне й практичне відкинення існування нації, усунеться й доля нації-раба, бож не буде вже націй ні пануючих ні поневолених. Національний момент приниження лучиться з соціальним. Демократизм „зрівнав“ усіх як громадян держави (фіктивно!), всім признав однакове право, а комунізм іде ще далі в „усуванні“ різниць між людьми.

Відібрати кожному його майно, приватну власність, відбереться йому його індивідуальність. Не буде вже ні буржуїв ні пролетарів — пануючих і принижених. Нема природжених різниць між людьми, чейже ми всі двоножні... Кожний однаковим способом приходить на світ — усі рівні, індивідуальностей нема. Оці нещасні індивідуа — до них кричить Ленін: „Геть літературу надлюдей! (і літературні великості колять амбітного осібняка, що не зносить над собою ані біля себе якоїсь величини.—М. Г.) Література мусить бути частиною загальної справи пролетарів, мусить бути шрубою чи кілком у тім великім демократичнім механізмі вправлюваним у рух цілою свідомою робітничою клясою“. (Яка література, якоїнебудь нації не є частиною загальної справи нації? М. Г.) Цей вигук Леніна проти „величин“ у літературі зовсім такий самий, як вигук Б. Шов'а проти „величин“ історичних. Звірюється Б. Шов по захопленні Гітлером диктатури, що не узнає якихсь „надлюдей“. Що це значить, що Мусоліні чи Гітлер є якимись „надлюдьми“? Я знаю лиш людей геніїв, прм. як я в ділянці літератури, або Айнштайн у ділянці науки⁴). Оце найкращий доказ, як люди дуже амбітні не терплять біля себе якихсь величин, не вдоволяються величиною на однім полі, а з неможности стати на всіх ділянках величинами закривають очі, щоби не бачити дійсности і вдоволяються простим запереченням, що не узнають таких чи інших величин. І так усе буде, все Леніни будуть скидати з педесталів Достоевських („тому, що він індивідаліст!“), а Шов'и Гітлерів тому, що вони популярніші etc., доки людський дух не визволиться з амбіціональних ураз і їхньої консеквенції — примітивізму, доки не займе дійсна людина раціональної і інтелігентної позиції супроти життя та його явищ. А найцікавіше тут це, що все „колять“ в очі величини іншої категорії, як даний осібняк. Діється це з простої причини: Шов може кинути собою тінь на Шекспіра, але не стягне з диктаторського стільця Мусоліні, а Ленін може розстріляти царя, може викинути з пантеону всіх царів і самому лягти побіч Петра В., але не побіч Шекспіра чи Гете.

⁴) Це признання Бернарда Шова подала жидівська „Хвіля“ (десь за весни 1933 р.) радіючи, що такий популярний письменник „скинув“ Гітлера з „престола слави й популярности“.

Залежно від ситуації, „ваги справи“ й вибагливості почуття дійсності даної „амбітної“ людини залежить спосіб і метод боротьби з „величами“. Для Шов'а вистарчить його „австритет“, щоби „скинути“ Гітлера з стільця слави й популярності, для Леніна не вистарчає це, щоби скинути і повірити у це треба замастити счі собі й глядачам—зраціоналізувати це. І муситься творити чи хватати за теорію, що не узнає індивідуальності, зріжничкованості і за масовізм. Будучи консеквентним не лише бореться з поодинокими індивідуальностями, але універсалізується це й бореться навіть і з абстрактними величами—Богом і всіми абсолютами. І не може простити Ленін Горькому, що хоче створити нового Бога. „Не можу Вас зрозуміти, пощо творите бога!⁵⁾ — кричить у листі до Горького. Одже нема індивідуальностей ні абсолюту є лиш маса, в якій одиниці є лиш малими пйоніками, як кілочки й триби в машині.

Як одною стороною вище згаданого явища є боротьба з „великостями“—негування всякої великості, так другою буде „мікроманія“—видвигання й підношення всего до величчя Абсолюту, що находити висказ у пантеїзмі, як ми це бачили. В цьому випадку питомою рисою людини буде пересадна скромність, малість—нірвана. Найкраще унагляднює нам це явище культ корови в Індії. І Ганді, ховаючись поза корову, говорить про свою малість, яку підчеркує на кожному кроці: „Правдива суть віри індійців міститься в охороні корови, що для мене означає одну з найчудесніших думок у розвитку людства. В корові бачу цілий нижчий світ від людини. Віддаючи честь корові узнаємо й potwierджуємо безнастанно нашу лучність з усіма живущими сотворіннями“.

І застановить нас факт, що за причина, що комунізм поширився в Росії, що найшов добрий „матеріал“? Чейже його теорія суто звязана з долею фабричного робітника. Дуже багато причин на це склалось. Перша, оця „азіатська“ з природи; давляча масою простору активізм волевий, амбіціональний; друга — нижчість культурно-цивілізаційна москаля в порівнанні до Заходу та політичний царський режим, що душив тяжким каменем над усякими спробами „зрівнатись“ у внутрішній політичній формі з Заходом, та над кожною спробою свободної думки. Це potwierджують такі факти, як проклони на погибель згнилому Заходові, та оті всі анархізми, толстоїзми, бакунінізми, крапоткінізми на комунізмі скінчивши. Всі в дусі універсалістичним, усі містичні — вплив нещасної, пригніченої душі раба під кожним взглядом. Дуже влучно підмітив це L. O'Flaherty, говорячи про російський масовізм: „Я людина Західньої Європи. Я гордий на свою індивідуальність, на свій інтелект... Для мене ро-

⁵⁾ Як Ленін аргументовує свою боротьбу з „богами“ найде чистач в згаданій праці R. Fueloep-Millera. Lenin i Gandi. Лист Леніна „Do Gorkija“.

сійське обожування маси, як єдиного матеріалу для мистецької творчості є атаківистична балаканина, витвір пересічності, яка з заздрости до генія кидається на поно голоти".⁶⁾ Ніщо інше, як ця заздрість до генія, якого бракує Сходові (здорового генія, бо „геніїв“, яких інтелект працює для раціоналізації рабства не бракує). Й от, як одною формою буде масовізм, так „другою стороною медалі“ другим виходом з оцього душности під тягаром, є скрайний по суті політичний, інтернаціональний „індивідуалізм“ Крапоткіна й Толстого. Крапоткін це найбільший теоретик анархізму опер оцю теорію на етиці й філософії, при чім найбільше ваги клав на „здоровий змісл народа“. Знести приватну власність. Організація громадянства в свободні групи, які мають бути чинником продуктивним і до яких належить поділ втворених вартостей, без жадного примусу якоїсь влади, бож нарід сам має великий здоровий змісл, яким має керуватись. Головним кличем комуністичного анархізму є „Кожньому до схочу (в міру потреби), від кожного в його спроможности“. Як наглядна в тім явна мрія про добрі часи, коли не треба буде стосувати жадного примусу, не буде жадної влади, а з тим і пануючих, що тяжилиб над панованими, і як кожний зможе заспокоїти кожную свою потребу. Превелика шкода, що ще не маємо спроможности оглядати комуністичного громадянства без влади, без примусу, бо комуністичне з примусом можемо обсервувати та наглядно переконались, як мститься життя, коли його хочемо нагнути до мрії..

І Толстой, цей учитель Ганді, закривається етикою, милосердієм і любовію в своїй нетерпимости влади якогонебудь примусу. „Любов“ — говорить Толстой в листі до Ганді — „іншими словами („агімса“, М. Г.) стремління людських душ до взаємної сполуки і виникаюча з того їх взаїмна відносність, становить найвище й одинокое право життя. Кожний це знає й чує в глибині душі, як це видко найкраще в дітей. Сьогодні мусимо вибирати одно з двох: або признатися, що не узнаємо жадної релігійної моралі, руководячись лиш правом сильнішого, або домагаємося знесення всілякого примусу, судів, поліції і війська“. Усунути суспільні вязи, то не буде цього гнету тих вязів, не буде організації, не буде верхів і низів. В дальшій консеквенції відкинути треба й державу як форму громадської організації, що є одним з найголовніших кличів усіх анархізмів. А і большевицькою остаточною ціллю є відкинення держави в сьогоднішнім розумінні. Держава й диктатура пролетаріату це лиш часове, переходове, конечне зло. І цікава річ, що все відкидають державу й державну організацію ті, що не мають власної держави або їхня держава дала

⁶⁾ Цитую за статтею „Микола Хвильовий“, Вістник, кн. 7-8.

їм добре відчувати свій авторитет і силу. І так уже грецькі філософи по втраті Грецією самостійності та в часах збогачення народу й поділу на класи, висувують плян комуністичної держави з негациєю індивіду, як це зробив Плятон (цю форму універсалізму вважаю походження суто соціального, як і анархізм — людина, чуючи якийсь дефект у організації соціальної шукає всіх можливих способів реалізації й раціоналізації мрії в ідеальному стані громадянства), або відкидають державну організацію як циніки (Антистеснес), яких філософія була філософією римського пролетаря. Виступають, як Ганді, проти сучасної цивілізації та гомосексуальності до природи, як Руссо, голос французького революційного пролетаря. Циніки так само як і стоїки відкидають суспільні класи, суди, подружжя і пр. Школа стоїків, якої основниками були Зенон, Клеантес і Хризип (перелом IV а III віку перед Хр.) витворює поняття „гуманітас“, поняття ідеального всесвітнього громадянства. Між стоїками а Ганді дається завважити тісна ідеологічна зв'язь. Пропагують вони зверхність розуму над чуттями афектами, голосять автономію й автархію — самовистарчальність свідомості. Неоплятоніки, що пішли слідами Фільона (жиди з Олександрії 20—50 року перед Хр.) доходять до того, що не то, що радів, як Ганді, відкинути тіло, але заперечують, бутибси матерія була реальним існуванням — є це „неіснування“, лихо. Все, що існує, є божеського походження і стремить до сполуки з Богом. Так само, як сьогоднішній індустрій стремить визбутись всіляких „похотей“ тіла, щоби дійти до сполуки з Богом. І в погляді на державу не різняться гандизм від всіх своїх „креняків“. Держава для Толстих і Гандіх всіх епох і культур це річ неморальна, бо обмежує свободу одиниці. „Підпорядкування себе державі, яка є зовсім або частинно неморальна, означає неморальний, вимінний торг волею“ — говорить Ганді.

Державу заперечує і стремить до „братерства народів все нація—раб, нація нижча від інших. Кличі французької революції „воля, рівність і братерство“ це консеквенція цього світогляду поневоленого раба, який дійшов настільки до свідомості, що відчув цей гнет на собі і почав мріяти про усунення його, про ідеальний стан, в якому булиб усі вдоволені, бо організація громадянства, це „суспільна умова“ лиш чейже... Толстоїаське і большевицьке „братерство“ народів, цеж універсалізація, підтягання себе в „побратимство“, з приводу гідності людської і „людських прав“ з народами високої культури й великої потуги, це ніщо інше, як універсалістично зраціоналізовані мрії, вислід марева азійської нижчости перед заходом. Як наглядний доказ такого походження „продуктів“ інтелекту Сходу, оця велика ненависть Сходу до Заходу, всі чари, проклони та всі

„гокус-покус“ на „упадок згнилому Заходові“. Всі російські „шептухи“ й „пророки“ доказують це научно й ворожать...: цивілізація зїла Рим, зїсть і Захід; капіталізм веде неминуче до упадку Заходу; брак якоїсь великої ідеї Заходові; реакційність і пр. З другої сторони знова підноситься Схід до найбільших висот. Ленін, хоч називає Толстого „дурачком in Christo“, то всежтаки з вдовolenням завважує: „А щож може Європа протиставити такому Толстому? Ніщо!“ Схід, хоч не дорівнює в усім Заходові, то перевищить його по революції пролетаріату — тоді зачудує світ своїми осягами. „В Європі ані в Америці не бачу цієї сили переконань і цієї скристалізованості ідеї, що моглиби захитати мої передбачування, що елементи й головна течія великої епохової штуки—мистецтва обудиться не деінде, лиш тут власне, на землях совітської федерації. Реакційну Європу лишимо позаду. Реакція ніколи не йшла в парі з великою штукою⁷⁾ — звірюється Айзенштайн з своїх мрій про будучину Сходу... Колиб уроєння про нижчість Заходу перед Сходом мало якінебудь вигляди та дійсно колиб цей Захід міг склонитись перед Сходом, обійшлосяби без скермування афективного чинника в цю сторону в ційже формі, але це не вистарчає,—треба шукати іншого способу. Уроєння про свою фактичну вищість зраціоналізується в формі „покумання“ себе з тимиж вищими народами, через зрівняння всіх і вся, а все в цім конгломераті народів признається собі передове місце. І так Москва, стає на переді „визволення“ пролетарів, скоунізування світу, морального його відродження (Толстой, Достоевський), як Індія на порозі відродження світу в ім'я „агімси“, до чого сподіється Ганді вжити британську націю, коли переконає її любовю...

Ясним є одже те стремління до „зрівнювання“, зєднування масовізмом чи теоретичним заперечуванням всіляких вязів соціальної організації і стремління тим способом скинути ненависне тавро рабства. Є це наслідок амбіційної урази з причини займання нижчого щабля в драбині цивілізаційній чи громадської організації та відчування, що існує і „тяжить“ вищий і найвищий щабель.

(д. 6.)

Aleks. Janta-Polczyński, Wizyta u Eisensteina.—„Wiadomości Literackie“, № 495, стр. 3.

Б. Турок.

Гінденбург

„Зараз як наспіла звістка про смерть Гінденбурга, глухі удари дзвонів всіх гамбурських церков оповістили трагічну новину“, — пише гамбурський кореспондент одної берлінської газети, — „і без різниці національності, всі кораблі в пристані спустили прапори... на однім англійським кораблі, якого залога чистила тяжкими молотами корабельні стіни від іржи, з'являється на рилінгу перший офіцер і кричить заглушуючи гамір молотів: „Stop it, the old man of Germany is dead!“ („перестати! Великий старик Німеччини вмер“). Нагло опускаються руки в пошані перед великим мерцем“...

В пошані перед ним — схилив голову цілий світ і — що особливо цікаво — і французький військовий світ: у посмертних згадках французької преси, підписаних генералами 3-ої республіки підноситься велике значіння „одного з найбільших полководців всіх віків і народів“, його лицарську вдачу чесного противника.

Людина часів першого Вільгельма, що билася під Седаном, що була — серед свити — в тій салі Версальського палацу, в якій проголошено зєдинення Німеччини, людина, що своїм генієм розторошила східну навалу під Таненбергом, затримуючи російський *Drang nach Westen* взагалі, а не лиш на Німеччину був і тою людиною, яка своєю повагою санкціонувала появу на світ нової Німеччини, яка в муках і стрясеннях народжується на наших очах.

Дітер фон дер Шуленбург вибирав у цікавій статті в „Берлінер Тагблаті“ — етапи його життя, переважно таки зі спогадів маршала. 17-літнім хлопцем покидає Павло фон Гінденбург гімназію в Гьогаві, щоби вступити до кадетської школи у Вальштаті коло Лігніца. Коли батько — теж офіцер — прощався з ним, слези залляли очі хлопця, але — вже в однострою кадета — заразже він опановує себе: „в цім однострою не плачуть“.

Потім старшина. „Пруський корпус офіцерський тих часів (сімдесяті й вісімдесяті роки) не знав, що значить купатися в достатку і вигодах і це було добре. Його багатство було в тім, що нічого собі не робив з недостатків“. Журилися чим іншим: — „Треба виконувати свій обов'язок, бо думка про виконання обов'язку стоїть понад усіми іншими“ — „Смілий чин цїнився більше ніж пересадна праця інтелекту. Присутність духа і твердість характеру стояли вище в воєнній штуці аніж фінезії розумового вишколення“ (ах, чому того не читають наші противники „емоцій“ і „одностороннього“ плекання характеру?, наші безрозумні адоратори „розуму“!).

Ведений цими засадами — ступає він через Садову, Гравельот, Седан, Париж, — аж до відходу в стан спочинку (1911), де перебував до вибуху світової війни в смутній тривозі, чи не став вже непотрібом із своїми старими літами. Ще перед війною мав навязливу ідею: що в першій війні москалі впадуть до його Східної Пруссії; тому при кожній нагоді уряджував там маневри, щоб скермувати вимріяного наїздника в Мазурські багна. Для того всі свої впливи уживав, щоб — крий Боже — не здійснився проєкт осушення тих багон. Для того прозвали його „людиною з багнищ“, або просто „старим варіятом“ (назва охоче причеплювана зрячим сліпцями).

Та коли вибила хвилина „ненормальних“, хвилина людей одної думки й одної пристрасти, три роки перед тим, як Франція звернулася о поміч до свого „варіята“ -Клемансо, звернулася до свого — Німеччина.

Гінденбург пішов до Східної Пруссії, і вже 31 серпня 1914 р. міг він донести своєму цісареві і пану: „всепідданіше доношу Вашій Величності, що вчорашнього дня перстень довкола більшої частини російської армії, — замкнувся. XII., XV. і XVIII- корпуси — знищені“. 200.000 армія Самсонова перестала існувати. А на другий день, в Алєнштайні в церкві біля старовинного орденського замку, він разом з офіцерами, молодими вояками і старими „ляндштурмистами“ побожно схилиє чоло в подяці за вратовання вітчизни перед навалою зі Сходу.

В 1915 році в Лецені бачив його — м. і. приятель України — Свен Гедін, — бачив його — „це уосіблення певности, непомильности і незакаламучено спокою, і я зрозумів що значить сила особистости в війні, сила, яка наказує масі йти за своїм вождем“.

По днях нечуваної слави — дні страхіття, коли випав меч з рук його Німеччини, окруженої 35-ма ворогами з чотирьох континентів. Відворот непереможеної в полі армії, і він нотує: „я лишився на своїм становищі“. На цім становищі він привів армії назад до краю. Рада вояків і робітників в Каселі, куди Гінденбург переніс свою головну квартиру, заявила 13 липня 1918: „Ніколи, великий у виконанні свого обов'язку, не був він нам ближчий, як нині. Його особа стоїть під нашою охороною“.

Союзники зажадали видання кайзера, щоби поставити його перед своїм воєнним судом. З червня 1919 пише Гінденбург до маршала Фоша:

„Як найстарший службою вояк і на-той-час перший дорадник мого цісаря і короля, уважаю за свій обов'язок, в імени старої німецької армії звернутися з цими рядками до Вас, пане генералісімусе як до найвищого представника союзницьких армій, і просити Вас вплинути, щоби союзники відступили від жадання видачі Його Величности цісаря. Як

найвищий вожд армії, що протягом віків плекала, як своє найвище до бротредації правдивої вояцької честі і лицарських почувань, Ви потрафите оцінити нашу точку погляду. Щоби відвернути від нашого народу і нашого імени це найганебніше пониження, я готовий принести всяку жертву, отже на місце мого цісарського й королівського найвищого воєнного начальника, ставлю себе до розпорядимости союзним державам. Я переконаний, що кожний інший старшина старої армії готовий зробити те саме “

Союз ворожих держав не настоював на своїм жаданні.

Цю людину, яка вміла знайти найвищу пошану — в старім пруським офіцерським корпусі і в революційній раді вояків і робітників, серед протестантів і католиків, консерви і соціалістів, серед свого народу і у ворогів — поклікала його, нація на становище голови держави, становище на яким застала його смерть. Передаючи владу в державі партії націоналістів-соціалістів, що зібрала на летальних виборах в березні 1933 р. величезну більшість голосів, старий маршал сказав: „Жадний з критиків моїх не відмовить мені бодай, що мотивом моїх поступків була горяча любов до рідного краю і найсильніша воля здобути свободу для Німеччини“... Одушевлений цією любов'ю і цією волею до кінця, зійшов він у могилу, останній, мабуть, живий представник і свідок слави старої бісмарківської Німеччини, старого основного в Версалю „райха“.

З його смертю відкрилася нова картка в історії Німеччини.

Перси Воксмен

Матріярхат в Сполучених Державах

(Пересторога для мужчин)

В Сполучених Державах П. Америки відбувається революція, переворот, перед яким бліднуть всі інші революції, комуністичні чи фашистівські, промислові чи аграрні. Там наступає матріярхат або диктатура жінок!

Не смійтеся, певні себе мужчини! Гінекократія, несмачне слово, що виражає несмачну для мужчин форму правління, стає від нині неминучою.

Певно, мужчина ще панує, але вже зовсім ясно, що його перевага хилиється зовсім до упадку: що наступлення матріярхату — вже близько.

Мужчини — вже не ті самі, вони розніжилися, тоді як бувший слабкий пол набирає мужеських прикмет, умово, фізично і морально.

Спогляньте одного холодного, зимового дня на мужчин, що чекають на свій передміський потяг: змерзлі, позакутувані, вони тиснуться коло радіаторів в почекальнях. А жінки? Вони чекають на пероні, з відкритою шиєю, з ногами в шовкових панчохах — виставленими на пестоші ледового вітру.

Розгорніть часопис. Ось стаття, присвячена кольору мужеських підв'язок. Ці підв'язки коштують дорого. А хто оглядатиме їх, крім їх високодостойного властителя? А далі оголошення: та або та чемпіонка гольфу носить лише єдвабні „десу“.

„Нью Йорк-Таймс“ поважно доносить, що один молодий чоловік отримав як подарунок на своє весілля, від своїх приятелів пачку, в якій були: домашній халат, купелевий плащ, пантофлі і пр. Навпаки, наречена дістала від своїх приятельок чудове кресало і прилад до курення.

Привілей, досі застережений мабуть виключно для мужчин — сила рук, також здається тратить свою ексклюзивність. Новочасна молода дівчина управляє всі спорти, стріляння, плавання, гоки, теніс, гольф, авто, авіація і пр., а її фізична сила вже мабуть дорівнює силі мужчини.

Як багато сміялися ми над мужчинами, що змушені чекати аж їх жінки скінчать убиратися. Так було, але вже не є. В наші дні вже жінки чекають аж їх мужі нарешті будуть готові. Сукні жінок стали надзвичайно прості, тоді як бідні мужчини одягаються точнісінько так, як пятьдесят років тому. В той час, як жінка одним рухом натягає на себе сорочку й сукню, її чоловік і далі борикається з своїми гузиками, краваткою й іншими приладами свого дивачного одягу.

Летунки, як Амеля Іргарт не моглиби посвятитися своєму фахові, колиб носили колишні вбрання. Жінка Георгія Енгельгардт, 25-х років, вдрапалася на 90 гірських шпиль, серед яких на Горі Вікторії в Канаді, 3.800 метрів заввишки, — серед страшною сніговиці. Беатріче Мілчет, 19-х років, в одній дружині безболу побирає 1.000 доларів місячно. Пані Нансі Лі Ханетті з Каліфорнії, має чотири льви. Коли один з тих левів задусився кісткою, що застрягла йому в горлі, пані Ханетті засунула руку в пащу льва і вицягла кість. Елеонора Сірс з Бостону побила рекорд, зробивши 120 кілометрів за день. Пані Реджіо, 38-х років, увійшла на верх Вул-Ворт-Білдінгу в Нью-Йорку за 15 хвилини 4 секунди, вигравши зклад в 3 000 доларів. Пані Жозефіна Годлстон пливала протягом 50 годин, побивши о 4 години мужеський рекорд і о 18 годин дотеперішній жіночий.

Не видовжуймо і без того проречисту листу.

Руки і ноги жінок стають більші, а їх обличчя щупліші. Мужчини, навпаки, стають чим раз гладшими, неповоротнішими, бо слабший пол завжди має нахил бути опецькуватим.

Жінки вже займають певне місце в політиці. Сполучених

Держав: ми маємо жінку-міністра праці, жінку-посланку, жінку-губернатора, жінок суддів, членів конгресу й сенату.

Найяскравіший доказ поступу фемінізму — це факт, що жінки починають менше брехати. Від віків жінка цілком залежала від чоловіка: щоб мати, що вона хотіла, була улюблена супроти чоловіка. Через підхлібство діставала що потребувала. Бо чоловік — мов той пелікан — ковтав все: аби воно виглядало на комплімент. Але відтоді, як жінки зачали самі заробляти на своє життя, вони вже ані підлещуються, ані брешуть: не мають в тім потреби...

Матріархат наближається в нашої країні з нечуваною швидкістю.

Чоловіки, стережіться!

(З англійського М. Л.).

Е. М.

Вистава совітського друку у Варшаві

В липні ц. р. в залах Інституту Пропаганди Штуки зі всією можливою в огірковій сезоні урочистістю відкрито виставу совітського друку, що обіймала совітську книгу, ілюстрацію і плакат. Вистава була черговим досягненням совітської пропаганди, поважно обмеженої за останній рік на інших теренах Європи.

Найвірнішим символом совітської культури безперечно є плакат, жадна бо культура на світі не має такого істотно плакатного, афішного характеру як совітська. Відберіть їй ці тисячі квадратних метрів розфарбованого й задрукованого на протязі п'ятилєток паперу, зідріть крикливі простирала афіші — і ви жахнетесь суцільної чорної діри „культурної“ дійсності.

Річ ясна, що саме цей символ сов-культури, який замінює собою і „ліквідацію безграмотності“, і „електрофікацію“ і різні „магнітогорські“ і „трактори“, і „вчимося культурно жити“ і всі нечислимі інші „досягнення“ — домінував на виставі. Власне ця розміром найбільша, а якісно „найлегша“ частина вистави зробила імпозантне вражіння на психологічно споріднену ментальність мешканців північних дільниць Варшави, що, як кажуть, складали найбільшу масу відвідувачів. Треба всеж припускати, що певне вражіння плакати зробили не лише на них. Урядження вистави — з цього боку — безперечно оплатилося кому-слід. Для підтвердження цього позволю собі зачитувати пару слів з фахової рецензії мистецького критика з „Відомостей Літературних“: „Про велетенські зрушення, що відбуваються в соціальному, господарському і культурному життю СРСР говорять теми (sic!) книжок і плакатів.. Величезне вражіння роблять... графічні діаграми, що дають

образ переісточування ССРСР з країни рільничої в країну промислову, зріст продукції електроенергії, авт, тракторів і паперу (?), боротьбу з неписьменністю, зріст накладу газет і глядачів в театрах. А мапи й фотографії, що ілюструють совітський лет в стратосферу, експедицію на Памір, подорож „Челюскіна“... говорять про нові (?) побіди людини над природою і новий (?) культ героїзму“ (W. L. № 30, стаття Мечислава Валліса). З мистецьким критиком й фаховцем від плястики трудно сперечатися, чи дійсно всі ці так далекі від плястики явища після Амундсена, Пікара і хочаб давезного Пржевальського мають бути конечно „новими“. Мимоволі деякі сторінки таких видань, як „W. L.“ переконують, що раса дійсно сильніша за розум і льогіку.

До плякатуж відносяться й слова письменника В. Бунікевича з рецензії в ч. 192 „Kurjera Warsz.“: „Вже третя з черги в цім сезоні совітська вистава у Варшаві не стільки принесла користи державній польській ідеології, скільки нашим віднедавна добрим сусідам. Прошу увійти до сальонів Інст. Проп. Штуки і послухати тих розмов, поглянути на ті обличча екскурсантів з глибокої провінції... Понесли з собою емоції, що їх не повиннаб достарчати інституція, щедро субвенціювана державою“ („Kur. War.“ № 192. „Niepotrzebna Wystawa“).

Є одна дивовижна аберація в поза-совітського глядача, що вперше опиниться перед совітськими експонатами. Наставлений на те, що в ССРСР „нічого немає“ і бачучи напр. навмисне для закордону видані „Римські Елегії“ Гете, такий глядач спочатку дерев'яніє від здивування, а потім починає енергійно репетувати: „А бачите! А всеж таки вони працюють! А всеж таки, що не кажіть...“

Такій обсервації систематично підпадала більшість місцевих рецензентів.

Звичайно, кепські переклади „Римських Елегій“ видані на лискучім папері і старанно оздоблені графіком-фаховцем; безперечно, цікаві ілюстрації до Пушкінової дрібнички „Домік в Коломиє“ достарчив землячок Фаворський; розуміється що „поезії“ (sic!) соррентського пролетаря Горкого, репрезентовані на виставі з пишністю мало не хінсько-перською... Але якже далеко від цих пяти-шести навмисних видань — на урядово-червоноармійському тлі решти книжок — до сміливих висновків про „очевидний факт масового запотребування в ССРСР оздобленої книжки“ і про „найвибагливіші видання“ західньо-європейські“. Таж навіть оті „найвибагливіші“ — не можуть йти в порівняння не то що з недосяжною культурою англійської книжки, але німецької й чеської! Чим подиктовані були ці патетичні компліменти, — не відомо.

Колись, ще до світової війни, „колишній“ Маяковський

в одній рецензії на малярську виставу в Москві обмовився таким римованим прислів'ям: „у нас всьо ніво — до Вержболова“. Часто пригадується ця щира формула недавнього самогубця і „царя пролетарських поетів“ — тепер, коли вже — не „до Вержболова“, тільки — „до Здолбунова“. А проте Петербург і Москва мали тоді такі видання, як „Аполлон“, „Золотое Руно“, „Століца і усадьба“, не кажучи про безліч інших мистецьких монографій і видань, що про них тепер Москва й мріяти не може.

Справді „новим“ в теперешній СРСР є факт видавання книжок, друкованих „шістьдесятьма мовами“: таку цифру авторитетно подав до преси якийсь „комісар Іонов“ (гл. Кур. Рог. 20. VII.). Дійсно цілі полиці на Виставі заставлені безліччю брошурок (більшість — переклади з „Маркса-Леніна-Сталіна“), задрукованих можливими й неможливими літерами. Тут саме поруч бурятської і якутської „літератури“ найшла собі пристановище також українська — при чім навіть тими книжками, які на терені УРСР безперечно давно вже „ліквідовані“, як „контрреволюційні“ (хочаб переклад „Фараона“ Пруса!). Взагалі треба згадати, що на цій Виставі жадної „федераційности“ (яка ще була на виставі плястики) вже виразно — немає. Вгорі є — велика могутня, єдина-неділима російська література, а для підкреслення її традиційности поруч себе уміщені портрети Горького, Пушкіна й Дем'яна Бєдного*). Під нею — на всіх шістьдесяти язиках „благоденствують“ всі інші літератури. Засада цієї характеристичної гієрархії проведена на Виставі яскраво й недвозначно саме в тім стилі, про який писав небіщик Хвильовий у „Вальдшнепах“: „показуючи Європі досягнення русского генія, виводить на арену й інші народи Союзу... як цікавий Зоо ображених русским царатом малп“.

Але все це — те, що бачить скептичний „спец“ в д культурі СРСР. Що бачить, чи ще міг би побачити — пересічний глядач лише з культурно-мистецькими вимогами?

За винятком згаданих кілька видань, в яких всеж таки між змістом і графічним оформленням артистична непов'язаність, решта експонатів вражає передусім фантастично-тандетним матеріалом: 99 відсотків книжок видруковано на обгорточнім папері, що його тривкість не переступить двох-трьох років. Де ж тут окричана „п'яновість“ і „доцільність“!?

Щодо обгорток, то зновуж масово переважає в них той специфічний „порнографічно-комуністичний“ стиль, що є властивий сензаційно-бруковій і советофільсько-розкладовій літературі на заході. Ріжниця лише та, що на Заході папір і виконання значно ліпші. Про зміст і теми книжок — нема що казати: анахроністичне убожество.

*) Над полицями з книжками розвішені портрети виключно російських письменників і — жадного з „інородців“.

Переважає тип плякату це — т. зв. „лубок“, що ним за царських часів виображували „для народу“ такі теми, як: „Бітва руських с кабардінцями“ (один величезний „руський“ і десяток дрібнесеньких „кабардінців“). „Члени царствующою дома“, або „Козьма Крючков“ (на багнеті шашликом стирчить чотирьох „німців“). Ефектовніше виглядають хіба „фото-монтажі“ з обов'язково усміхненими (але як виразно видно револьверову „генезу“ цього „усміху“) обличчями колгоспників і пролетарів.

Про артистично-мистецькі вартости Вистави можна говорити лише в зв'язку з графічними працями на ній Бойчука, Фаворського, Кравченка, Седляра, Сахновської, Касіяна й інших, що залежно від наказу начальства, фігурують на закордонних виставах раз „українцями“, раз „совєтськими“ раз, як в данім випадку, просто „росіянами“.

На закінчення варто додати, що „верхом — як пише в своїй рецензії згаданий В. Бунікевич — прекраснодушного лібералізму Інст. Проп. Штуки був публичний продаж пропагандової большевицької літератури по цінах дуже приступних“. („Kug. War.“ № 192 *ibid*)...

Д.м. Донцов

Мобілізація переможців

(двацяті роковини світової війни)

Два несамовиті імена сколихнули світ в літі 1914-го і в літі 1934-го: Прінцип і Плянета. Останнє — грізне для віруючого астролога Середніх Віків, перше — для віруючого астролога наших демократичних часів. Перший — убійник Франца-Фердинанда, другий — убійник Дольфуса. Обидва — страшне мементо для порядку, який прийшли висадити в повітря: передвоєнного в однім випадку, повоєнного — в другім.

Сповідність обох замахів — ріжна, суть — та сама. Що Прінцип забив чужого володаря, а Плянета свого, — справи ні трошки не зміняє. Канцлер Дольфус був — в очах великої більшості свого народу австрійським „баном“ з ласки Франції й Італії, на якого робили замах, як — перед війною — на хорватського „бана“ з ласки Угорщини. Обидва старалися загальмувати стремління своїх народів до злуки. Кореспондент „Маріяни“ малює обличчя Австрії перед трагічною смертю Дольфуса: „...вернув я з обізду... звідав Каринтію, Стирію, Долішню й Горішню Австрію. Назверх — скрізь панує спокій. Але лише назверх. В Лінду, Бруку і Бад-гаштайні літали бомби... В Стирії парадую вулицями міста гітлерівська армія — мужчини, жінки й діти вимахують прапорами, прикрашеними свастикою й кричать на ціле горло: — Геть Дольфуса!... В Клягенфурті кинуті чотири бомби.

Старий професор француз, осілий там від сорока років, запевняв мене, що на сто мешканців вісімдесят гітлерівців. Коли при відслоненню одного пам'ятника бурмістр виголошував промову, в якій назвав імя канцлера — всі діти з міських шкіл відвернулися до нього плечима "... Середовище й настрої, з яких вийшли Плянети.

Параграф 80. Версальського договору говорить: „Німеччина визнає і безумовно шануватиме незалежність Австрії.. Вона визнає, що ця незалежність буде непозбувальна без згоди Ради Ліги Народів“... Це мабуть найідіотичніший параграф славнозвісного трактату. Хочби Австрія одностаном плебісцитом проголосила свою злуку з Німеччиною, ця постанова лишиласяби на папері без апробати шановного ареопагу Ліги! Про самостановлення австрійського народу рішалиби не представники того народу, а... Сі-яму, Китаю чи Аргентини, зібрані в Женеві, ну і — річ ясна — пан Барту з Мусоліні. Порядок, що існував перед 1914 з а бороняв хорватам стреміти до самостійности; порядок, встановлений в 1919 — приказував австрійцям не позбуватися її. Погвалчення права народів рішати про себе було одною з причин вибуху світової, а передтим балканської війни. Вонож є й причиною пожару, що розгорюється у Відні і що не згасне поки німецька частина бувшої чорно-жовтої монархії не відійде до Німеччини, як відійшла румунська до Румунії, югословянська до Югославії і пр., поки не зробиться мирним шляхом ревізію Версаля.

Італія може зібрати не три, а десять дивізій над Бренером, Барту може порхати мов метелик з одної столиці Малої Антанти до другої, спровадити до Парижа не тільки Ун-шліхта, а й ціле ГПУ, і ще раз, як за царату, випорожнити кишені французьких селян для розбудови російсько-совітського імперіялізму, — а Бенеш може клястися на всі канони демократії й масонерії, доводячи, що Чехія має право на українське Закарпаття, а Німеччина не має права на німецьку Австрію, — це справи не змінить, хіба відрочить. Це так-само мало перешкодить злуці Австрії з Німеччиною, як мало перешкодили свого часу злученню Крети з Грецією грізні ноти європейських кабінетів і зеднана ескадра „європейського концерту“.

Трагізм сучасної ситуації в тім, що головні грачі на європейській шахівниці того не розуміють. Трагізм в тім, що як Габсбурги не в стані були вже здусити в своїй жмені відосередкові сили Середньої Європи, так не в силі стримати ті сили новий порядок над Дунаєм, подиктований в 1919 році з Парижа. Як чорно-жовта монархія перед 1914, так переможці з 1919 року — стратили силу і авторитет, потрібні для того, щоб диктувати свій мир наддунайській Європі. А таких квестій, як австрійська є більше в Європі — квестія виходу Угорщини до Адрії, Болгарії — до Егейського моря, квестія

Саари і пр. Ці справи мусять бути розв'язані інакше. Мобілізація переможців щоби силоміць утримати усталений „порядок“, коли те, що твориться в Австрії або Саарі, а вчора творилося в Рурі і Надренії можна назвати порядком — нінащо не здасться.

Історія свідком, що ревізія договорів, які стратили свій сенс — відбувалася завжди. Це була кляпа безпеки, яка не раз ратувала Європу від вибуху. Коли впав Наполеон — переможці не зробили з Францією те, що робив Наполеон з Прусією, Австрією чи Іспанією. Завдяки лише цьому — порушення миру в понаполеонській Франції були спорадичні. Коли під Седаном розгромлено державу, яка побила Росію в Кримській війні й наклала на неї заборону укріплювати її чорноморське побережжя, — Росія односторонньо виповіла неvigdні їй постанови Паризького миру. Коли Росія побила Туреччину в 1878 р. і подиктувала їй понижуючі умови миру в Сан-Стефано, Бісмарк на берлінському конгресі, злагіднив значно ці умови, перевівши разом з Біконсфільдом ревізію Сан-Стефанського договору. Ревізію мирного договору між побідною Японією і переможеним Китаєм перепроводили великі держави в 1895 р.

Коли переможець має вигляди знищити противника як суверенну державу — інша річ. Колиж ні — наполеонську політику треба залишити і дати тим, яких не всіли знищити — жити. Залізний канцлер знищив впливи Франції як великої держави в Європі — але він же не тільки крізь пальці дивився на її експанзію в Африці, але просто спрямував її енергію в напрямку засновання великої колоніальної імперії. Росії — побитій в 1855 р. — лишилися великі можливості в Середній Азії, які вона зараз же використала. Австро-Угорщині, випхнутій в 1866 р. з Німеччини й Італії — вказав Бісмарк шлях на Балкани, давши їй Босню й Герцоговину. Японії в 1895 не дали Квантуна — але дали Корею. Зєдинену Італію не пустили ні до Ніцци ні до Савої, але — пустили до Триполіса і Киренаїки. Побитому народові — мудрі переможці відкривали інший напрямок для виходу його енергії щоби запобігти новому вибухові війни. Чи так зробили з Німеччиною? Німеччини — не знищити. Чи дали якийнебудь „раум“ для виладування величезної енергії цього народу? Ні, їй відібрали колонії, їй замкнули шлях на Полудне, замкнули шлях на Захід, в бік Росії. І тепер дивуються що німецький казан готовий тріснути.

Дивуються, як міг по Бріннінгу і Штреземані, прийти гітлеризм! Як Австрія Шніцлера і Штравсів, „солодких дівчат“ і вальців, обернулася в Австрію цивільної війни, перед страхіттями якої бліднуть всі спомини паризької Комуни! Це не є дивне, дивно булоб якби було інакше.

Така ситуація в Середній Європі в двадцяті роковини війни. Подібнаж вигворюється на Сході, в большевицькій ім-

перії. По смерті Клемансо й Манжена, по приході гітлеризму — порушилася рівновага сил, усталена в 1919 р. Нові мо-
лоді сили підносять голову і не можуть дати їм ради пере-
можці. Розгін французького імперіялізму заломлюється. В Ро-
сії — розгін революційного імперіялізму хвилево зцементував
імперію народів, тепер він явно заломився. Переможені в ро-
ках горожанської війни — від Дніпра до Закавказзя підно-
сять голову як підносять її над Шпреею і Дунаєм. Больше-
вицька „лоскутна монархія“ рветься по швах. Внутрішнім ог-
нищем грядучих змін і сталого непокою для Москви в Укра-
їна, як для Західньої Європи — Австрія. Зовнішню загро-
зою — Японія, для Франції й Італії — Німеччина.

Таке становище й викликало горячкову мобілізацію
переможців — Франції з її трабантами з Малої Антанти і Ро-
сії. Росію лише з великим „але“ — можна назвати переможцем,
та всежтаки вона вийшла переможцем з війни з народами, що
відділилися від неї підчас революції і як Франція — нічого
не прагне лише ці свої здобутки затримати. Потворна ідея
альянсу свободної Франції з совітською деспотією, огидна для
многих чесних французів, — знову зарисовується на євро-
пейським овиді..

Що спонукало Росію зліквідувати свою дотеперішню по-
літику супроти капіталістичної Європи, політику, якій нада-
вав тон не так міністр закордонних справ Літвінов, як голова
Комінтерну Мануїльський? Я вже сказав: банкрутство черво-
ного імперіялізму, не переляк, який огорнув кремлівську кліку,
а просто паніка. Паніку цю викликало остаточне заломання
національної політики Совітів — навіні, в Китаю, і в середині
„союзу“ (невдача всіх „українізацій“, „татаризацій“ і пр.).
Назовні — ця невдача викликала появу Японії, яка хутко пе-
рейшла в наступ, в середині — заогнення українсько-росій-
ських відносин. Страх перед Японією і перед інтервенцією
західних держав на Україні вразі конфлікту на Далекому Сході
— ось що змусило „сталевого“ Сталіна схилити чоло перед
„рекінами європейського імперіялізму“ знад Сени..

Японія поводить з „шостою частиною суходолу“ так, як
колишня Росія не дозволяла собі поводитися навіть з Кореєю;
виарештовує совітських горожан в Манджурії, розтягає свою
границю на вісім тисяч кілометрів, ковтаючи один шмат по-
граничної з Росією китайської території за другим, жадає від-
ступлення нафтових піль на північному Сахаліні, за східно-ки-
тайську залізницю, що коштувала 200 мільонів доларів, жер-
твує десятку частину; глузує з заляканих „народних коміса-
рів“ як лиш може й хоче, — і Кремль мовчить! Мовчить Ста-
лін, мовчать „герої червоної армії“ Блюхери, Ворошилови й Ту-
гачевські. Про війну капіталістичної мови вже нема, є улесли-
вість до Ліги Народів, з якої недавно кпили як з облудного
інструменту буржуазії, і пацифізм, на яким недавно сухої нитки
не лишали совітські писакі.

Радикальний зворот в політиці Росії інспірував очевидно сам „сталевий“ грузин на троні Романових. Перепровадити цю зміну так щоб можна було — „і невинність (комуністичну) соблості, і капітал приобрести“ — доручено славно-звісному большевицькому людині-гумі, з білостоцького гетта — Валахові-Літвінову.

Навіть самі совітські дипломати не робили собі оман щодо наглости тої зміни своєї політики. „П р а в д а“ мала повну рацію, коли писала, що „ледві чи є другий яскравіший приклад швидкої й разячої зміни стосунків між СССР і великою капіталістичною державою Європи“ — Францією. Зміну ту переведено в усіх точках. Насамперід в точці світової революції. Тепер Совіти прямують не до війни, а — до миру. Показується, що напр. справу вступлення СССР до Ліги Народів „розв'язуватиме Радянський Союз, виходячи виключно з інтересів боротьби за мир“. Яка зміна від часів, коли такі справи розв'язувала Росія, виходячи з інтересів боротьби за прискорення світової революції! Тепер Совіти прямують лише — до „збільшення заходів безпеки тих держав, які можуть стати об'єктами нападу“. Як це далеко від часів, коли Совіти не хоронилися від нападів, а самі нападали на інших!

Змінилася політика і в точці пактів і союзів. Давніше — все це було „от лукавого“. Тепер другий совітський дипломат, мешканець другого гетта — Карл Радек пише в „Із в е с т і я х“ (6.VIII.), що „пакти ті (з буржуазними державами — Д. Д.) мають величезне значіння бо утруднюють політичну мобілізацію народніх мас до війни“... Як це далеко від політики, яка своїм головним завданням уважала якраз цю мобілізацію мас для горожанської війни!

Змінилася політика Совітів і в точці розброєння і Ліги Народів. Досі Ліга Народів була знаряд буржуазії проти совітського „союзу“. Тепер — авторитетно роз'яснює Валах-Літвінов на IV сесії ЦВК. — є вона органом сил, які „зацікавлені в збереженні мира“. На генеральнім комітеті конференції для розброєння в Женеві в травні б. р. той самий Валах ані пари з уст не пускає про „цілковите загальне розброєння“. Правда, ще недавно про це говорилося і то з емоцією, властивою і доктрині, яку визнає Валах, і його расі, — але часи змінилися. Тепер — показується — „совітська делегація не висувала своєї пропозиції (про цілковите загальне розброєння — Д. Д.) ультимативно“ (бо й хтожби того „ультимату“ послухав?). Що робити — коли совітську пропозицію не приймають — „не можемож ми займатися дискусією для дискусії“ — скромно заявляє Літвінов... Не можемо займатися дискусією для дискусії? А чимжеж займався Троцький на конференції в Берестю, а Раковський на мирових переговорах з Україною в Києві в літі 1918 року? А чимжеж займався Чічерін в Генуї? Дискусія для дискусії — цеж був один з найпотужніших засобів совітської політики, пропа-

ганди й позискання чужих мас, їх підюджування проти їх урядів! А тепер Совіти — „не можуть“ тим займатися? Дійсно, не можуть! Вони й в Берестю перестали тим займатися, коли генерал Гофман ударив кулаком в стіл. Вони й тепер перестали тим займатися, коли ударила в стіл кулаком Японія. На політику роззброєння, політику боротьби з Європою, соціальної революції — не стало Москві пороку. Тепер Совіти апелюють не до мас, не до пролетарської свідомості, а до шаблі маршала Петена. Тепер їх дипломатія не дипломатія засад, не протиставлення себе цілому світові, а дипломатія ганделесів з дрібними закулісовими договорами, дипломатія потаємних союзів і пактів, дипломатія лизання чобіт колись зненавидженому французькому імперіялізмові. Зректися всіх, досі голошених, засад, прийняти всяке пониження і ущуплення свого престижу, піти хоч з чортом, — аби забезпечити собі поміч буржуазних імперіялістів на випадок інтервенції Японії в Сибірі і Німеччини чи Англії на Україні — ось стало гаслом СССР. Не пацифізм, не дбання про мир кермували тим зворотом в совітській політиці, лише оте почуття паніки імперіялістів, які тремтять втратити території награвані колись царатом, а які так як і він уважають за „російське достояніє“... Отверто до цього признався Сталін на XVII зїзді компартії. Признався, що зміна фронту СССР проти Німеччини викликана не приходом фашизму, бо з італійським фашизмом Совіти якось живуть, а новою політикою гітлеризму супроти Росії, що „в своїх головних рисах нагадує політику бувшого кайзера, який свого часу окупував Україну і зачав кампанію проти Петербурга, зробивши собі базу для неї в балтицьких країнах“.

Небезпека втратити Україну — й викликала в роковини світової війни правдиву гістерику на лавах совітської преси, м. і. проти нашого журналу за те, що „фашистівський „Вістник“ творить цілий культ японського імперіялізму“, і за те, що він „осатанів від ненависти до СССР“, і за те, що він „сповнений славослов'єм новим палям світової війни“ і пр. А все заправлене сосом назаруківської „полеміки“, де приходять такі вирази, як „мерзотники“, „пси“ і т. п. і — бундучним викликом — „Історія не повториться“, Україна вже ніколи не вирветься з обіймів Росії!

Направду? Чи Совіти такі певні помочі панів Барту і Геріо, своїх нових капіталістичних союзників і їх пактів? Думаю, що не мають до тої певности жадних причин, про що зрештою свідчить і гістеричний тон їх пресової кампанії. Бо що є ті пакти і що вони можуть дати збанкрутованому режимові?

Пакт т. зв. східнього Льокарна, до якого намагається Барту втягнути Польщу й Балтицькі держави, не лише не запобігне війні, але — вразі його прийняття, спровокує її скорше чи пізніше. Сигнатарі пакту зобов'язалися — в разі конфлікту Росії на Далекому Сході, занехати всяку інтервенцію.

На підставі франко-російського пакту Франція повинна булаб уважати, щоби всі інші сигнатарі дотримали своїх обіцянок щодо Росії, отже — кажучи ясно — неслаби Росії активну поміч в евентуальній війні: обставина, яка — колиб Росія зискала на силі — просто її заохочувалаби до воєнного порахунку з Японією. В пакті стоїть, що жаден з сигнатарів не сміє прийти з допомогою напасників, що не приступив до пакту. Але ніде не сказано, що сигнатарі пакту не сміють допомогти напасникові, який приступив до пакту! Тому — як слушно завважує „Berliner Börsen Zeitung“, вразі колиб СССР напала на Японію, ніщо не перешкодилоби сигнатарям східнього Льокарна, ані його гарантії Франції, підтримувати Росію морально, фінансово й мілітарно. Знова обставина, яка — в сприятливих умовинах — просто провокує Росію до нападу на Японію, до війни.. І це зветься пактом щоби запобігти війні!

Має в собі пакт і ряд нісенітниць. Коли напр. підчас російсько-японського конфлікту, Німеччина висаджує експедиційний корпус на Балтійським побережю, Франція — згідно з пактом — повиннаб зачати війну з Німеччиною. За що? За Владивосток і Манджурію! Ще драстичнішу комбінацію видумує „Daily Express“: „припустім, що якийсь західний сусід Росії в разі її конфлікту на Далеких Сході — займає Україну. Тоді Франція мусить виступити по боці СССР. Але коли французькі війська зачнуть марш через Німеччину, то — згідно з пактом — мусілаби Англія стати по боці Німеччини!“.

Та не лише це. В заложенню східнього Льокарна лежить важніше, сутєве непорозуміння: Франція прагне рятувати порядок 1919 року і свою гегемонію в Середній Європі — при допомозі 3-го Інтернаціоналу. Це абсурд, на який Європа не піде. Вже тепер Франція в своїй внутрішній політиці відчуває наслідки порозуміння з СССР (в нечуванім роззухваленні масонсько-соціалістично-комуністичної банди), хутко відчує їх ще дошкульніше. Коли вона того не бачить, то бачать це прекрасно і Англія і Німеччина і Швайцарія, яка недавно висловилася проти прийняття СССР до Ліги Нагодів, і які не допустять до самогубства Європи для приємности кількох амбітників знад Сени. Франція вже в XVI віці віддала кепську прислугу європейській цивілізації своїм союзом з Отоманською Портою. Чи думає, що повторення цього експерименту — в його російській формі — не стрітеться зі спротивом Європи?

Оці нісенітничі викликають неприхильне відношення до проєкту Барту і в Німеччині і в Англії. Цитована німецька газета пише: „точка погляду Німеччини ясна — вона не моглаби допустити жадної можливости, якаб змусила її грати активну ролю по боці Росії“. Таксамо пише „Daily Mail“: „маємо пакти, але деж мир?“ і перестерігає перед виступом

по боці Росії проти Японії... Зовсім не однодушна щодо пакту і громадська думка Франції. Пер Газот пише: „франко-большевицький союз викликає по тамтїм боці Рену надзвичайно жваву реакцію. Німеччина, навіть та, не сфанатизована, має вражіння, що її знову хочуть оточити. На що й пощо викликати у драпіжника страх, що його хочуть замкнути в клітку?.. Не дражнить льва для самої приємности наробити галасу“... І далше вертає до теми повної неприданости Росії як союзника: „червона армія це армія горожанської війни, армія наємників, добре відживлюваних, в країні, яка гине з нужди. Що варта совітська армія в часі війни? Що буде вартий большевицький мілітаризм, коли доведеться не лише добре їсти й пити коштом тих, що конають з голоду, але й наражати своє життя в їх товаристві? Совітський альянс нас дорого коштуватиме, а не принесе нічого“.

В усякім разі — надії Росії на дипломатичний геній капіталістичної Франції мало їй допоможуть. Може Кремль, який іде на поводиті Парижа, для форми скасувати ГПУ (і замінити його ще крашдм), щоби зробитися *salonfähig* в Лізі Народів — він не зєднає для своєї політики і політики Барту — ні Німеччини ні Англії, якій зовсім не усміхається з'явлення Росії, протегонаної Лігою Народів і Францією, — на морській конференції 1935 р.; яка горячково розбудовує Сингапоре і яка від Кетти до Пешавару, на протязі цілої 500 кілометрової границі з Афганістаном, переводить сильні укріплення, що не уступають славним укріпленням Франції в Альзасі. Ця Англія не може провадити однобічної французької політики, бо має свої Бельгії і на Сході — в Персії і в Афганістані, через те і пакт Барту апробує лише плятонічно, а про відновлення союзу з Японією — думає цілком практично. Не від речі буде згадати, що й в балтицьких країнах пакт не викликає бажаного Москві захоплення. В Фінляндії знають, що Росія будувє у Франції велитенські підземні човни, призначені для Балтику, в Фінляндії говорять про воєнний союз з Естонією...

Гра Совітів занадто прозорчиста, щоби держави могли забути проїї мету або про свої інтереси. Пактами Совіти розкладають свою імперію не стримають. Ще менше — своєю жалюгідною „ідеєю“ комуністичною, яку тепер перемальовує в охоронний колір большевицький райзендер Валах, а яку на Україні Сталін давно замінив в ідею, що присвічувала Миколі І-му. Совітська преса закидує нам, що ми „підло накидаємо Радянському Союзові риси царської Росії“. Розуміємо гістерію большевицької преси, але ніхто тому „Союзові“ рисів царської Росії не накидає — лише він сам. Це переображення давно зрозуміли мешканці „соціалістичної батьківщини“ на Україні. Російська революція перейшла свій блискучий час, як і французька. В цій останній були моменти, коли генерал Кюстін засновував в німецькім Майнці німецький клуб яко-

бинців, коли по побіді Масени під Ціріхом, в Кобленці бурливо маніфестували німці на честь французької армії, — але хутко цей шал минув. Давно минуло і на Україні наївне захоплення большевицькою революцією. В разі конфлікту, перед яким пактами борониться СССР — він знатиме яке відношення стріне в селянських і пролетарських масах України.

В двадцяті роковини світової війни рівновага сил устала в Парижі — явно захиталася Мобілізація переможців щоби утрєвалити в вічність порядок встановлений в 1919 році — не допровадить до нічого. І через те, що нові сили, які шукають свого вияву — за сильні, і через те, що серед переможців нема однодушності 1914-го року. Фантастичний мир, який хочуть накинути нашому континентові Барту — Літвінов не буде миром. Він не перешкодить ані новому урегулюванню австрійсько-німецької, угорської й болгарської проблеми, ані — утримає в теперішніх границях російської імперії.

Радек в „Ізвестіях“ впадає в правдиве маячення на тему „советского атєчества“. Це „атєчество“ — „найважніший чинник світової історії; воно є найбільше муравлище, найбільший світовий варстат; це ціле життя, яке міцно пульсує на території від Березини до Паціфіку, від Білого моря до Чорного; ціле життя, кермоване з одного осередку, одушевлене одною, єдиною волею“.

Спізнений сон! Двацяті роковини світової війни, з якої вийшов большевизм, відслонили правдиве обличчя цього „муравлища“ — обличчя миколаївської касарні. Історія вже наступила своїм важким чоботом на ваше „муравлище“. Є воно тепер мов сторпедований в ночі корабель, де гаслом є — „ратуйтеся хто може!“.

Цього рятунку шукатиме Україна не в милім Радекові „єдинім осередку“: „воля“ того осередку безповоротно зломана.

Д. Чортотлик

Конгрес Літсовхозу в СССР*)

З нагоди всеросійського зїзду большевицьких письменників довідуємося, що українська література перестала істнувати. М. Терещенко відкрив, що українська література — є лише „національний загін єдиної радянської літератури“. А що термін „советський“ („радянський“) давно став синонімом „російського“, то й виходить — що наше письменство, на 15-м році „переможної революції“, здеградовано до значіння письменства провінціального; або — як обмовився Горький — „областного“. На цю „областну“ літературу, як

*) Всі цитати взяті з совітських часописів, спец, з „Вістей“ за червень, липень і серпень.

довідуємося з дебати на зїзді, совітська „громадськість“ дивиться як на „етнографічний експонат“; на „примусовий асортимент“ для „аматорів екзотики“.

Стати з українського письменника — „етнографічним експонатом“ (або в совітській термінології — „ноюю людиною“), річ досить тяжка і — як стверджує М. Рильський — „болючі процеси відбуваються на цім шляху“ (vide Хвильовий!) Але Терещенки й Кулики і цим шляхом підуть.

Що ж це за шлях? На чім і на кім має взоруватись український „областний“ совітський письменник? Очевидно насамперед на літературі — російській, бо „література СССР є найпередовішою в світі“. А по друге — як заявив на зїзді Горький — „радянська пролетарська мистецька література російською мовою вже перестає бути літературою тільки людей, які говорять російською мовою і мають російське походження“. Вона стає „рідною“ для всіх „трудящих“ від молоданина до фіна, яких нарешті вивчили, що „нац“ є не тільки Шевченко, але й Пушкін з Блок; що „прекрасного русского языка“ і письменства треба вчити по школах України так само пильно, як за царату, та що якраз в цім і є нова національна політика „нашого любимого вожда“ Сталіна.

Та взоруватися на літературі, хочби і московській, замало. Хто хоче „підвищити свій культурно-мистецький рівень“ — той мусить „оволодіти наукою Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна“. Це „невідкличне завдання“, яке стоїть „перед творцями всіх жанрів радянської літератури“, перед москалями і перед хохлами.

Але й це ще не все! Черпати натхнення для своєї творчости мають хохлацькі письменники в — „ухвалах XVII-го зїзду ВКПартії“, які є для них „невичерпаним джерелом на-снаги(?)“, а також в доповіді дорогого вожда Сталіна „яка дає кольосальні зарядки(?) радянським письменникам“. А плекати літературу на місцях, закладати літгуртки по колхозах і совхозах, висиджувати там майбутніх Толстих — мають „професійні спілки“, губернатори і поліцмайстри червоного „царя-батюшки“.

В старій Росії замість міністерств і петрівських колегій — існували „прикази“ (напр. „посольский приказ“ — міністерство заграничних справ). От такий „словесний приказ“ і заснували большевики в СССР: літературний совхоз, літературне „аракчеевское поселение“ з приписовим „ентузіазмом праці“ і з наукою „художньої творчости“. Давніше — геніяльна одиниця мучилася і творила на власний ризик і страх. Тепер — „проблеми сюжету, характеру, композиції, образу, характеру героя, мови, повинні знайти своє правильне розв'язання на зїзді“ — письменників. А цей дістає оті „проблеми“ і „сюжети“ від зїзду партії, штандардизовані, однакові для всіх з „приложенієм казённой печаті“.

Не дивно, що в таких умовах совітська література стає

не лише фактично агіткою, але агітка стає її урядово ствердженням взірцем. З гордістю, один із сколективізованих хохляцьких письменників, Іван Ле заявляє — „красна література СРСР додела своє право бути культурно-пропагандистським чинником в руках нашої партії, в руках ради влади“. Приходить на порядок денний совітської влади — п'ятилетка, завданням мистецтва стає прославляти „героя буднів“ і соціалістичного „будівництва“. „Колиж активізація японського та німецького фашизма, коли небезпека війни стає як ніколи реальною“ тоді „має для нас велике значіння література про нашу червону армію, про обов'язок трудящих до радянського союзу“.

Касарняний підхід до мистецької творчості, точнісінько як такий самий підхід до „творчості“ економічної, викликав і в літературнім „будівництві“ ставку не на якість, а на кількість. Здитинілий Горький — нічим шеф совітської статистики — з гордістю вираховує, що „спілка совітських письменників обєднує 1500 одиниць (одиниць! — Д. Ч.), з розрахунку на масу ми одержуємо: одного літерата на 100 тисяч читачів“. Великі досягнення! Але Горькому цього мало — прикладаючи далі свій совітський аршин, він вираховує що за пару літ ота література матиме „50 геніяльних письменників. А щоб не одурювати себе — намітимо (для літературної п'ятилетки — Д. Ч.) — 4 геніяльних а 45 дуже талановитих“. Одним словом масова продукція! На теми — декретовані на XVII, XVIII і т. д. партійних зїздах, з „проблемами сюжету і композиції“, декретованими на профспілках, з ідеологічним наставленням, опертим на науці фельдфеблів від літератури.

Якжеж функціонує ота „літературна“ машина, отой совхоз під зарядом совітського Аракчеєва? Кепсько! Показується, що „вказівки Сталіна ще не перетворено як слід на реально-мистецькі цінности, це тепер всі визнають“. Кладеться „слабу увагу на питання якості. Наша проза все ще має в собі багато деклямаційности, все ще обертається в обмеженім колі тем і мотивів. Драматургія наша все ще не створила драматичної дії, все ще не дає достаточного глибоких і яскравих характерів“. А Горький плачеться: що „ми літератори... все ще погано працюємо“, що „молода наша література не може похвалитись якістю“, що „запас вражнь, кількість знань наших літераторів невеликі“, що „ми погано бачимо дійсність“, що „критика наша не талановита, схолястична і малописьменна“, складається з „напівграмотних рецензій“ і „неспроможна чого небудь навчити“... „А читач все настирливіше вимагає: не псуйте паперу, не калічте мови, не гвалтуйте барвних фактів... Дайте ідейно-мистецько-високоякісну творчу продукцію“...

І на цій халтурі, яка — мимо протестів Хвильового — розцвіла пишним буряном в Росії, — кличуть взоруватися українську літературу. І не кличуть, а змушують, бо (слова

Кулика): „усяка спроба протиставляти українську літературу російській, відірвати одну від одної“ — є те саме, „що відірвати радянську Україну від радянського Союзу“!

Стюарт Міль (зі згнилого Заходу) сказав: „там де індивід нічого не вартий, нічого не вартий і загал“. Російська дійсність упокорила й спідлила індивіда, тому знищила індивідуальну творчість, тому зникла там і література, яка не може цвісти в касарні. На зізді (літературнім!) всі Кулики і Горькі, кожний промовець, по трох-пятих реченнях, обов'язково простягався на долівці і — в патетичних словах — бив лобом об землю перед вічно живим в його думках „любимим вождем“ ССРСР. В країні, де представники духової еліти понижуються до становища найгіршого льюка — духова творчість мусить перетворитися в лубок і в агітку.

М. Л.

З пресового фільму

Громадський Голос (ч. 29) розводиться про „маневр французьких комуністів, яким бажали вони втягнути французьких соціалістів до воза своєї політики, ніби в обороні демократії проти фашистів“. А в слідуючій, 30-м ч. оповідає, що цей „маневр“ комуністів удался і що разом з ними французькі соціалісти творять вже єдиний фронт. При цім наводить думку Вандервельда про це. А становище Громад. Голосу? Становища він не займає, навіть боїться висловити від себе слово осуду для соціалістів Франції, своїх „дорогих товаришів“, які пішли на службу агентам Комінтерна. Чому така скромність? Чи ви за чи проти „єдиного фронту“ з більшовиками?

Скандал в соціалістичнім Інтернаціоналі прибирає ширші розміри. На останнім засіданні Ради франц. соціаліст. партії, де ухвалено оту угоду з Комінтерном, були присутні, як гості, закордонні делегати Рос. СДРП. — Абрамович і Дан. Тим делегатам — владики збори овацію. За що? За те, що — російські соціалдемократи великодушно відмовилися від жадання, щоби французи в переговорах з комуністами піднесли дражливе питання про положення соціалістів в ССРСР. Соціалісти творячи єдиний фронт з комуністами — готові розпочати кампанію за увільнення Тельмана, всіх протифашистів, але — зобов'язуються стулити уста і ні словом не протестувати проти терору над своїмиж товаришами соціалістами в ССРСР! І це називається — не глупотою, не нікчемністю, а... „великодушністю“! Як ставиться до тої „великодушності“ Гром. Голос? На разі ніяк. Серед умов, поставлених соціалістами й прийнятих комуністами є така: „в часі договору... пропаганда й діяльність обох партій повинні провадитися без взаємної атаки і лайки проти себе“... Чи не тому Гром. Голос не заняв жадного становища до нового „єдиного фронту“? Час висловитися отверто: 2-ий Інтернаціонал, до якого належать і радикали, коли не цілий, то бодай його французька і російська секція, вже пішов на послуги більшовизму. Чи думають радикали виступити з тої компанії чи робити спільно з ними комуністичну політику?

—

Гром. Голос (ч. 30) присвячує некрольог „батькові Махнові“. Насамперед кілька теплих слів про анархізм, такий близький учням Драгоманова, а потім увага: „Махно виявив великі стратегічні здібности

колиб був приєднана до загальної української визвольної політичної боротьби, то хто знає, чи Україна сьогодні не булаби вільною і незалежною державою". Нарешті радикальний орган подумався, чому не вдалися українські першавницькі змагання — тому що за державне будівництво не взялися ...анархісти! Гром. Голос таки за всяку ціну хоче виправдати свою славу найінтелігентнішого нашого часопису.

В Ділі (1 серпня) знайий австрійсько-український парламентарист і політик, в статті „Притягаймо молодь до співпраці“ — кличе старше громадянство „подати руку своїй молоді, і повести її до громадських чеснот та ідейних змагань засобами праці і справдішної моральної посвяти“. Дуже гарно! Лише кликати когось то не було „до громадських чеснот та ідейних змагань“ не личить людині, яка вчора, як член надзірної ради кооперативи „Нові Шляхи“ — своїм авторітетом і імям ширила деморалізацію і комунізм серед тої молоді.

В Хвилі (1.VII) читаємо про „українські Wiadomości Literackie“ — про Назустріч, де „статті і всі в ній уміщені праці відзначаються винятковою легкістю“ (евфемізм — замість поверховністю — М. Л.). І далі: „в Назустрічі співпрацюють найвидатніші пера старшої і молодшої української генерації, серед них пр. ф. др М. Рудницький, проф. др В. Сімович, ред. О. Боднарович, Ст. Чарнецький і інші“. Загадка для читачів: хто з вичислених „найвидатніших пер“ належить до молодшої генерації?

Назустріч, в ч. 13-м питається: „Але хтож ми в такому разі? Хочемо відповісти на це, звернене до нас з різних сторін запитання... Вийшло дванадцять чисел, а „з різних сторін“ і досі питаються „хтож вони“? Це свідчить про яскравість нового журналу і його ідейну окресленість. Але всеж таки — „хто вони“? Вони — „ті, що хотіли б бачити нашу культуру на передових позиціях вселюдської культури“. Якжеж ці „передові позиції“ Назустрічі виглядають? Ось так напр. (ч. 14):

Не можу помиритися з судьбою,
ще раз за щастям я піду,
як день, так ніч і тиму за тобою,
поки твого сліду не знайду

Ось поезія, яку можна поставити нарівні з європейською! А що за багатство римів! — „судьбою“ — „тобою“, „піду“ — „знайду“, і далі — „моя“ — „твоя“, хати“ — „кохати“, „собою“ — „тобою“. Аж за голову хапається з захоплення: *esse poeta!*

„Ілюстрований Курер Цодзенний“ (19.VIII) доносить про викриття ще одної групи КПЗУ з іменами — Менкель Хлеб, Муне Гольдберг, Бен Зальцман, Саліна Мірберг, Давід Кац (інструктор ЦККПЗУ) і Мендель Фройндліх. В сотний раз питаємося — коли ті всі Каці і Менделі перестануть називати свої партії українськими? І яким правом промовляють вони в імені українських мас?

В совітських часописах читаємо: ліквідуються — Новград-Волинський комбінат ім. Котовського, київський Рибпрокооп, трест громадського харчування Міськоопхарч, Всеукраїнське т-во оздоровлення праці й побуту, обласні контори Союзу плодоовочтара в Києві, Черкасах, Білій Церкві, Житомирі і Василькові, двацять три всеукраїнські комітети профспілок і пр. Такі оголошення стрічаються в усіх часописах України щодня. Соціалістичне будівництво іде повним темпом!

Совітська преса розправляється з вчорашніми „попутчиками“ комунізму з українців. Михайло Лозинський, який так довго і так ретельно вислужувався Совітам — став нагло контрреволюціонером і... фашистом; в фашисти попав і проф. Ст. Рудницький, при чім їм інкримінується праця, написана перед десятима роками, ще перед наверненням на большевицьку віру і про які большевики не могли не знати; в фашисти попав і М. Чайківський, що теж свого часу баламутив громадську думку Галичини дописами про совітський рай; Вітик показується, є „лазутчик німецьких фашистів“; відданий до самопониження, Винниченко — є „продажний агент інтервентів, один з керівників УВО і контрреволюціонер“ і пр. Бідні Гнучкошиєнки! Так старатися — і така заплата!

Велика Жіноча Парада відбулася в днях від 23—27 червня 1934 в Станиславові п и участі 588 делегаток, в якій „дуже переважали жінки з нашої інтелігенції“... „Жіночий Конгрес показав наглядно, що наше жіноцтво має да еко більш і та лучші умови й організаційні сили ніж ми всі думали... Навіть Владика Григорія, хоч недужий, прийшов глянути на цвіт жіноцтва „яке якби знало“ погляди Владиків... буквально все зявилося в густовних, але зовсім приличних одягах“... (Нова Зоря з 1. VII.). Прийшло 161 письмених привітів і було багато устних а найслабші виглоси и пани сего світу. Було так багато рефератів (більше гісторичних, — менше гістеричних), що найважливіше не стало часу виглосити. Була католицька опозиція, що голосувала за резолюцію про релігійну толеранцію. Була опозиція націоналістичної молоді, тої самої, що організувала „величаве свято Селянки, де вся команда була в руках наших дівчат“, а яким потім ще ліпше закомандував провід конгресу... Були вистава етнографічна, плястична, фотграфій і книжок крайських письменниць і діячів, давав вистави театр ім. Тобілевича, був, розуміється, Равт Союзу Українок і Чайний Вечір під гасом „Шануймо рідну ношу“ і Репрезентаційний Концерт а рівно часно... Популярна Академія для селянок (требаж паршиві віви відділити!). Було багато резолюцій аж до пятнацяти справ а в тім в сдній говорилось, що жіночі організації „повинні бути й надалі надпартійні“. А вкінці зявилася в „Ділі“ з 20 липня стаття під наголовком: „Поконгресові рефлексії“ де відкинуто заслону з тої Великої Поради: „Жіночий Конгрес виявив, що загальнашого жіноцтва є в першій мірі національний а не вузько партійний і тому він стоїть у рядах УНДО (або до нього гравітує) як одиної суті національної партії. Показалося ще раз, котра партія несе відповідальність за провід нашого життя і збогачує його конструктивними цілностями. Головні організаторки і провідниці жіночого Конгресу — це члени нашої партії і в цей спосіб успіх Конгресу був також нашим партійним успіхом“.

З причини таких незаперечених „рефлексій“ жіноча парада виявилася менше гарадною.

В совітських часописах (Вісті, Червоний Шлях) в кількох статтях присвячено ласкаву увагу м. і. і нашому журналові. В Вістях з 22.VII. подано (з совітськими увагами) зміст статті з останньої книги — „Санчо Панца в нашій дійсності“.

В „Орієнсі“, ч. VII—VIII. кс. Й. Урбан обговорює в окремій статті друковану в ЛНВ. працю д-ра А. Річинського про „Проблеми української релігійної свідомості“.

Статтю в V-ій книзі Вістника — „Чи Захід“? передрукував Bunt Moldvch (ч. 12—13). На цюж статтю містить відгуки Gazeta Poranna (3.VIII.) і Zet (15.VIII.).

В ч. 55. Нової Зорі знаходимо черговий донос на редактора нашого журналу, (передрукований в Курері Львовському). Обмежимося до уваги, що люди типу редакторів Нової Зорі належать до тих, які — колиб вони сиділи напр. в Києві — булиби в стані інформувати ГПУ, кого з немилих їм осіб треба відправити на Соловки. Деінде подібним типам не подається руки, в Галичині — вони є редакторами. Факт, що лишиться ганебною плямою на історії галицької журналістики.

—

Паризький *Revue Internationale des Questions politiques, diplomatiques et économiques*, за червень приносить статтю С Baily-Rollet, *L'agonie de l'Empire russe et l'Ukraine* (звіт з відчиту Дм. Донцова в паризьким Cercle d'Etudes Ukrainiennes).

Бібліографія

Ярослав Гординський: *Сучасне Франкознавство* (1916—1932), Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, том CLIII випуск II, 80. ст. 83—97. У Львові, 1933. Цей випуск видано за допомогою Міністерства В. і О. у Варшаві.

Читаючи маленьку працю Я. Гординського про сьогочасне франкознавство, думаємо про те, як наші вчені бояться синтетичних праць і працюють тільки над „знадібками“ та „причинками“, що часто стоять дуже далеко від творчості письменника. Це явище підкреслюють і прихильні нам чужинні вчені, от хочби при нашій етнографії: велика маса сирого матеріялу зібрана нашими вченими — а праця-синтеза проф. Фішера! Або згадаймо наших письменників! Кілько з них має невеликі монографії, але хочби більші розвідки та студії, що обговорювалиби цілість їхньої творчості? Ось Шевченко! Найбільший його життєпис — це праця пок. Кониського ще з 90. років минулого віку, яку в Галичині вже й тоді не радо друкували, хоч пізніше часто до неї заглядали. Тут треба підкреслити, що більший „розмах“ до синтетичних праць мають наші брати з над Дніпра. Найновіші праці про Франка повстали за Збручем. „Докладний Франків життєпис“ написав С. Єфремов, „найповажнішу працю“ про творчість Франка — дав А. Музичка („знаддніпрянський“ галичанин Л. Л.).

Навіть сьогочасний стан дослідів над життям і творчістю І. Франка — уможливають написання праці, що охоплювалаби цілість проблеми Франкової творчості. Автор згадує, що др. Щурат готовить велику працю про основи Франкової творчості — нехайже скоро ця праця побачить світ! — оце побажання всіх прихильників творчості І. Франка.

Л. Луція.

Є. Ю. Пеленський: *Забутий Жанр*. Нарис розвитку української літературної пародії. Львів 1933. Стор. 29.

Книжечка Є. Ю. Пеленського це наукова розправа, неначеби ножицками витята з того роду журналів що Записки. Тому не дивуємося, як подибуємо в ній латинську чи німецьку фразу, бібліографічні нотки, дати давно забутих творів, роки смерті дрібних людей. Так вимагає стиль розправи і на те нема жадної ради, хочби для ширшого круга читачів і не були ці всі акцесорії потрібні.

Маленька книжечка має маленькі розділки: в першому без назви розділку подає Є. Ю. П. дефініції пародій і травестії. „Пародія це поезія, що намагається іншу, поважну зробити смішною (!) таким робом, що точно наслідуваний зовнішній вияв (форму) наповняє іншим, не-підходящим тут змістом“. Травестія ріжниться від пародії перелицьован-

ням змісту в смішний і непідхожий вияв. В II—V розділках подає автор коротенький перегляд ранніх, популярних класичних і національних пародій, держучися хронологічного порядку розвою літератури. Довідуємося, що відомий лист запорожців до султана належить до першого періоду, віншівки колядок, що їх ми виголошували, бігаючи маленькими ногами по сніжних сільських вулицях до другого, до третього належить Котляревський і витворена його Енеїдою школа, до четвертої студенти київського університету з року 1863 і всі, що жили потім і живуть тепер та пишуть пародії.

Писати про гумор а не подати того гумору масовому читачеві — парадокс. Що зрозуміємо з того гумору, читаючи наприклад такі слова: „Близько Гулака стоїть Микола Шрамченко, що у „Гараськовій оді до Опанаса“ дав травестію на Горацієву оду „*Solvitur acris hiems*“: (Carm. I. 4) й О. Мартинович автор такоїж „Побреженьки до Панкрату“ (*Vides ut alta stet nivis candidum*“ Carm. I. 9). Ми з повним респектом до учености автора, але волілиби замість заголовків кілька таких родзинків:

Гей музо! Ке мені бандуру,
Горпину хочу величать,
Дівчину гарну, білокуру
Як вчив її Плутін кохати!
Навіщо свіжа Іпокрена,
Нехай кипить смачна варена, —
З ней краще я нагрію чуб!
Згадай недавно ще по-наськи
Ти мні казала віршей казки:
Ратуй! тепер, бо сам ні в зуб.

Краще автор бувби зробив, якби так був дав більше зразкових пародій для кожної доби; книжечка малаби запевнений збут. Лишається її поручити гімназійним учням й ученицям, чи може краще їх професорам, хай купують одні й другі.

Кінцева замітка: автор уживає таких вишуканих слів як тямка замість поняття, замість гумор—юмор, а рівночасно ціха, не прикмета. Видається нам, що це ставання навшпиньки.

Ро-Єн.

Гавриїл Костельник: Світ як вічна школа. Фільософічні розважання. Львів, 1931. Стор. 59.

Ця невеличка книжечка розпадається на вісім розділів, що обговорюють питання, зв'язані радше з теологічними догмами як зі світом. Це тому, що автор бере світ як ряд проблем і тільки проблем *sui generis*, що насуваються при його розгляді. Для світського чоловіка є цікава методика автора: він бере цікаву для себе проблему, але не розв'язує її в її причиновому зв'язку з іншими на ґрунті „цього“ світу, але підносить її на крилах фантазії, екстази чи чого хоче — рідше думки — в „другий“ світ і з так високого педесталу говорить до нас. Розуміється, що ми мусимо мовкнути, спускати встидливо очі вдлі і жалувати, що автор так високо, бо наш голос його не досягне: груди надірвеш надармо. Подумайте; автор знає про що розмовляв Бог зі собою перед створенням світа, напевно (!) знає, що святі не все знають і деякі проблеми лишаються для них нерозв'язані, з сатисфакцією твердить, що Бог сміється з раціоналістів; далше підсуває нам сумніви, чи дійсно Бог є зв'язаний вимогами логіки як всемогутнє ество, чи добро дасться ідентифікувати з гармонією а зло з закатамученням ладу, чи дійсно дарвінізм міститься в байках примітивних народів, отой „глухий і лукавий“ дарвінізм, що перестав відгравати засадничу роль в науці; викликає в нас автор протести твердженнями, неначеби мури́н уважав білу людину за ідеал краси в наслідок якихсь „внутрішніх причин“, що дрімують у свідомості як праїдея первісного пляну, коли лю-

дини взагалі не було на світі, або іншими твердженнями про косматих мужчин і прекрасних безбородих дам.

Через цілий час подивляємо автора, як він з найбільшою легкістю спинається по найвищих сферах, то знову сходить в глибні зла. Треба мати віру як граніт, щоби її не розхитав подих книжки; в деяких місцях автор зручним цитатом з євангелія виходить на чисте поле, ми лишаємося в нетрах заохочені ним самим до розумування. Тому виривається в такому місці гнівний окрик: або спільно з автором чогось читач шукає і тоді тримаються обидва контексту або будуть вчитися на пам'ять афоризмів, що тільки для автора є самотнім можливим висновком. Відноситься це передовсім до теоріопізнавчих тез, котрі приймає автор за доказані, забувши їх перед тим доказати.

Стиль автора дуже різноманітний: від ноток чистої поезії, що леготять зі сторінок, через сухість догматика до простоти гімназійного катехита і сільського пароха.

По прочитанню книжочки лишається така основна думка: краще прислухуватися до Божих голосів, що є в нашій душі, і поступати по їх інтенції, чим застановлятися над Божими плянами, зрадованими автором; вони провадять світського чоловіка до сумнівів і непевності.

Ро-Єн.

1) Андрій Яковлів: „Московські проекти договорних пунктів з гетьманом Ів. Виговським“, (ст. 18).

2) Домет Оляничин: „До історії торгівлі України з Кримом (1754—58), ст. 13.

3) *Miscellanea*, ст. 15.

Є це III випуск CLII тому „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“. У Львові, 1933. (Видано за допомогою Міністерства В. і О. у Варшаві.).

В науці здавна йшов спір за те, чи договір Б. Хмельницького з 1654 р. був актом виявлення волі двох рівновартних і рівноправних сторін, чи тільки акт „царської ласки“, як вчили московські історики. А. Яковлів поставив собі завданням дати ряд нарисів про обставини підтвердження договору 1654 р. при послідуєчих гетьманах, про нові договірні статті, про їх зміст і правне значіння. В цій статті оцінює автор проект договору Москви з гетьманом І. Виговським та стверджує, що „між Україною та Москвою, з року 1654 починаючи, існували відносини чисто договорного характеру, відносини двох формально рівноправних сторін“. Наука наукою, та життя — життям. Теоретичні, правничі чи історичні висновки не матимуть впливу на московсько-українські взаємини. Та і сам автор стверджує, що і в минулому не умови договорів впливали на зміст московсько-українських відносин, тільки саме життя, реальна сила двох контрагентів. Поручаємо нашим москвофілам червоні барви прочитати розвідку Яковлева. Тоді побачать, що історія повторється і бачитимуть те, що знав уже Іван Виговський, пишучи в своїй декларації до держав Європи:

„Москва готовить нам ярмо насамперед домашньою війною, себто нашою власною зброєю, а потім отверто підносить проти нас свою власну зброю без жадної нашої вини“.

Домет Оляничин описує кримсько-українську торгівлю в рр. 1754—58 — на основі праці французького консула в Бахчисарая, Шарля Пессонеля під заг. „*Traité sur le commerce de la mer Noire*“, що появилася друком в Парижі в 1787 році. З України ввозили тоді: горілку, тютюн, прядиво, вовну, полотна, солені шкіри, сир, дерево, залізо, свинячий смалець. На Україну ввозили: вино, сіль, сухі овочі, оливу, мило, ладан, помазанчі, сапая, сідла, стремена, вудила, повсть та овечі шкіри. Консуль Пессонель намагався навязати торговельні зносини Франції з Україною.

Між „місцеллянеами“ не можемо погодитись з М. Возняком, коли він пише, що „помічення Драгоманова про українську історичну драму

й повість цілком вірні". Справа в тому, що Драгоманов осуджує не тільки історичну драму й повість, але також, що є далеко важливіше! — і саму нашу бувальщину, що давала сюжети найбільшим європейським поетам (Мазепа!). Космополіт Драгоманов виразно писав, що „наша старовина... довольно бідна психологічним матеріалом... через що наші історично-патріотичні романи й драми виходять голо-тенденційними й історично-невірними і при тому страшенно скучними“ (ст. 6 праці М. Возняка). Правда, що в часах Драгоманова не було визначних письменників на Україні, які користувалися історичними сюжетами — та, здається мені, що сьогодні ніхто з українських учених не буде обвинувачувати за те нашу старовину, яка є така богата глибоко трагічними та психологічними моментами.

І в цій справі Драгоманов помилився...

Л. Гринька.

„Українське шкільництво на Буковині, в Галичині, на Закарпатті та в Канаді“ — Праці Українського Педагогічного Товариства в Празі, т. I. 80, ст. 72. Прага, 1932 (літографовано).

Українське Педагогічне Товариство в Празі поставило собі одним із своїх завдань — студіювання минулого й сучасного становища народної освіти на українських землях і на чужині. В I. т. вміщені праці В. Сімовича про українське шкільництво на Буковині, Ст. Сірополка про укр. шкільництво в Галичині, Ю. Гусная: „Шкільництво на Підкарпатті“ та М. Кумки: „Українські школи в Канаді“. В. Сімович пише, що тепер на Буковині немає ніякого українського шкільництва. Ця стаття, найдокладніша в цілому збірнику, зазнайомлює читача з колишнім станом українського шкільництва на Буковині. Під Австрією мали буковинські українці гарно розбудоване народне та середнє шкільництво, на черновецьким університеті були катедри української мови та історії — тепер румуни не дозволяють вчити української мови навіть як предмету. Ст. Сірополко наводить статистику українських державних народних шкіл в Галичині. В 1921/22 шкільнім році було 2505 українських народних шкіл, в 1928/29 — 651. Гадаємо, що не зашкодило б було довше спинитися над тим, що позитивного дають наші приватні середні школи, бо вони своєю чисельністю стоять тепер на першому місці. З розвідки Ю. Гусная бачимо, що в порівнанні з минулим найкраще шкільництво має Закарпаття, хоч і там треба вести боротьбу з москвофільством та з чехізацією що йде при допомозі місцевих жидів. В Канаді, як пише М. Кумка, всі змагання ідуть до того, щоби охоронити молоде покоління перед американізацією та задержати при національній свідомості. Бракує тут ще стаття про школи в Злучених Державах Півн. Америки.

Л. Г.

Др Карло Коберський: „Україна в світовому господарстві“ вид. „Української стрілецької громади“ в U. S. A. Прага 1933, ст. 79.

У вступному слові до книжки д-р Вол. Галан, голова УСГ-ди, між іншим зазначає: „І тепер — як трицять чи сорок літ тому назад — наші наукові установи звертають всю увагу на переписування старих ішпаргалів, видають великі суми на друк цілих тон літературного хабаза...“

„Управа Громади рішила видати як першу частину Військового Альманаху книжку доцента д-ра Карла Коберського, в переконанню, що вона зверне увагу нашого загалу, а в першу чергу нашої молоді на значіння господарських справ і заставить їх до дальших студій в цьому напрямі...“

„З цими надіями Укр. Стр. Громада передає книжку нашому громадянству а зокрема нашій молоді“ (підкреслення п. Га-на).

Як бачимо видання наших 3-х високих шкіл і 2-х Наукових Зіт-дів, серед яких не менше третини праць економічного характеру, ква-

ліфіковано „переписуванням шпаргалів... літературним хабазям“. Натомість Укр. стр. гром-а передає цю книжку громадянству, мабуть, як зразок того, як і що мають писати українські вчені. Очевидно, що завдання книжки дуже поважне, а навіть відвічальне.

На 6 сторінці своєї праці д-р К. Кoberський зазначає, що „ми мусимо наш огляд оперти головню на довоєнних даних про народне господарство України“, себто на матеріялах опублікованих перед 20 роками. По таких даних характеризувати сучасне господарство країни навіть при нормальному його розвитку абсолютно неможливо. Колиж зважити те, що за цей термін відбулася світова війна, величезний розвиток техніки і тягнуться роки світової економічної кризи, то дані за 20 років перед нашою добою мають уже виключно історичне значіння. Для совітськогож господарства до зазначених умов треба додати ще революцію з її надзвичайними катаклізмами в економічному житті В. України й Кубані. Наприклад, с.-господарство в ССР значно страшило товаровість збору зернових продуктів, завівши масову колективізацію, і знизило інтенсифікацію, бо примушено було замінити майже на 80 0 кінську тягу воловою. Коротко кажучи, с.-г. УСРР. і Кавказу набуло цілком інший характер з колективізацією і перспективи його розвитку на майбутнє ніяк не можна базувати на даних довоєнного часу. Коли ми звернемося до промисловости, то і тут мусимо констатувати величезні зміни в повоєнний часі, що не дозволяють користуватися цими, довоєнними даними. Через це характеризувати стан господарства України мусимо лише по даним після революції, використовуючи матеріял довоєнний для ілюстрування динаміки, тощо. І як низько не оцінювати дані совітської літератури, а серед неї є достатня кількість матеріялу, по якому можна скласти характеристику сучасного стану господарства України. Треба лише уміти і бажати опрацювати той матеріял, вибрати з нього річеві і правдигідні дані. Базуватисяж на довоєнних даних означає марну трату часу і збільшення, за виразом п. Галана, „літературного хабазя“...

На ст. 8 автор подає запаси вугілля в 56, а новіші дані 60 млрд. тон, тоді як вони є: 69, а найновіші 70,5 млрд. т. (без Кубані, яку тут автор не вводить). Запаси нафти України автор визначає всього в 120 млн. т. (ст. 9), зазначаючи, що про Кубань даних немає, а між тим про кубанські і взагалі кавказькі ресурси нафти існує значно більша література (на різних мовах), ніж про інші. Згадаймо декілька: „Economic Statistics of Soviet Union, 1928 p. — визначає їх в 65 млн. т., К. Н. Мурзанов, „Нефть и Уголь“, 1926, — 4 млрд. пуд., проф. В. Іванис в декількох працях, між іншим в „Записках УГА“ за 1931 рік, — 65—65,6 млн. т. та інші. Отже запаси найціннішого джерела хемічної енергії-нафти д-м К. Кoberським зменшені не менше як на третину, а коли вважати, що до території, заселеної українським народом, належать грозненські нафтовища, чомусь автором відкинуті, то запаси нафти України піднесуться ще на 1,29 млрд. т., себто цей ресурс зменшено в 10 разів. Після цього всі міркування автора про ресурси нафти не мають жадного значіння, бо вони не мають ніякого відношення до дійсного стану речей. Запаси білого вугілля автор подає (ст. 9) лише для УСРР. в 1,3 млн. НР, хоч маютья докладні дані як про Кубань, так і про інші країни. Подана цифра зменшила гідроенергетичні ресурси України не менше як у тричі, бож на самому північному Кавказі, головню на Кубані, придатних до використання джерел понад 3 млн. НР (загаллях більше 5 млн. НР). Навіщо подавати число, яке лише зменшує і то в тричі гідроресурси українських земель? На ст. 11 читаємо ще таке: „...біля Нікополя над Дніпром є находища найкращої залізної руди, мангану“. Проф. М. Добриловський у своїй рецензії на цю книжку (див. „Український агрономічний вістник“, кн. 2, ст. 178—180) про це говорить: „— Вражіання від книжки псується подекуди тим, що вона написала мабуть насміх, і рукопис перед друком не був уважно скорегований. Тільки цим певно можна пояснити, що в ній зустрічаються такі фрази, як приміром... — „біля Нікополя і т. д.“ Погодитися

з таким трактуванням п. проф. Добриловського ніяк не можна, бо хоч ми і не заперечуємо, що п. д-р К. Коберському ще з середньої школи повинно було бути відомо про залізо й манган як окремі хімічні елементи, але що й руда манганова не може стати залізною, в книжці ніде не зазначається, а подаються зворотні відомості. Так на ст. 74 п. д-р К. Коберський складає манганову й залізну руду до купи, очевидно розрізняючи їх лише кількістю заліза. Мовлянокко проходить автор також про те, що манганова руда на Україні є її спеціальною дорогоцінністю, якою вона мусить пишатися перед іншими країнами, що виробляють чорний метал. Ані словечком не згадав автор і про Донбас як унікум серед металургійних центрів світу саме через те, що в ньому компактово скупчилися на близькому віддалі не тільки залізні руди, вугілля і топняки, а і манганова руда. Останняж (саме з Нікополя) була єдиним постачальником мангану для чорної металургії б. Росії і сучасного СССР, бо Чіатури обслуговували лише експорт.

Цілком безкритично подав автор на тійже 11 ст. за Суховим з „Госплана“ (до речі, не зазначаючи числа журналу) цілком невірні дані про запаси залізної руди (по Україні — перебільшені в 10 разів). Нижче, уже як певні числа, автор визначає українські резерви залізних руд в 1,2 млрд. т., коли вони в дійсності, відкидаючи бурі залізники й зал. кварцити, є на сьогодні — 3,9 млрд. т. (Кр. Ріг — 1,143 і Керч — 2,726 млрд. т., див. „Горная промышленность“ 1932, т. II, ст. 10). Таким чином зменшено і запаси залізних руд в 3,25 рази. На ст. 12 читаємо: „...Україна багата на запаси першої якості глини пригожих для керамічного виробництва“... а про могутні родовища каолінів, ці гордоці України, автор цілком не згадує. Міжтим на українських каолінах створилася значна порцеляно-фаянсова промисловість не лише на Україні, а навіть в Петербурзі (Імператорська фабрика).

Бачимо, що про всі найголовніші природні скарби українських земель д-р К. Коберський подав неточні, значно зменшені і часто якісь випадкові відомості.

Товаровий обмін Кубані (ст. 46—47) наведено лише за І. Івасюком за роки 1909—1913, хоч про цю частину можна мати значно пізніші дані, які використати було необхідно, бо саме господарство Кубані підпало чи не найбільшим змінам з колективізацією на 82% та виселенням майже третини населення.

Місце України як етнографічної цілості у світовій продукції і товарообміні автор визначає (ст. 64—65) даними для В. України, Кубані, Бесарабщини й Буковини за рр. 1909—1913, для інших країн за рр. 1926—28, а для світу за довоєнними й повоєнними. Чому для порівняння беруться дані за ріжні і далекі (не порівняльні) роки, лишається секретом п. д-ра К. Коберського.

Ще більше доволіно поводитьсь автор при визначенні й порівнанні продукції окремих галузей. Наприклад, продукцію олії (соняшникової) (ст. 69) автор подає для УСРР за р. 1927-28, а для Кубані за р. 1914, все те сумується і порівнюється з світовою продукцією пальмової олії, але уже за р. 1925. Продукцію цукру (ст. 73) визначено без Кубані, а визначення відсотку експорту складено по даним за такі роки: Європа — 1903-1913, Сп. Держави — 1920-21, Ява — 1921-22. Очевидно, що і число в 17,9 експорту України в світовому господарстві є більше інтуїцією автора, як аналізю фактичних відношень.

Автор іноді користується матеріалами, не зазначаючи, де і коли вони були опубліковані, як: уже згаданий „Госплан“, „цифри зібрані д-м І. Федовим“, М. Храпка й інші. До книжки долучена примітивно і не точно виконана без зазначення етнографічних меж на Кубані й Заході мапа підземних багатств та 9 діаграм. Наприкінці книжки подано 23 назви літератури, з якої більшість Економічних географій та статистичних збірників і тільки один економічний журнал „Кооперативна республіка“, що редагується автором. Серед літератури названі також студентські праці УГА О. Кіцери та М. Храпка, що ніде не опубліковані і посилаються на них, на нашу думку, не годиться у поважній праці з наведеною передмовою.

Книжку п. д-ра К. Коберського інакше як за дезорієнтуючу вважати не можна, вона побудована на неправильному методі дослідження і подає про господарство українських земель в більшості цілком невірні (у всякому разі до сучасного стану) дані. Молодь, для якої головню призначається ця книжка, коли не зможе критично поставитися, набуде фальшиве уявлення про добра і господарство України; чужинець, що цікавиться справами українського народу зустрінеться в цій книжці з матеріалом, що розходиться з публікаціями, хоч і не численними, на чужих мовах. Про українських дослідників після цієї книжки у чужинця складеться уява, що на менше як про примітивів. Тому книжку д-ра К. Коберського треба вважати не лише дезорієнтуючою, але і шкідливою.

д-р інж. Л. Мосендз.

Інж. В. Іванис, проф. У. Г. А. „Енергетичне господарство України та Північного Кавказу“. Праці Укр. Наук. Інст. Т. XXIII. Варшава, 1934. Стор. 144, ціна 5 зол.

Книга професора хемічної технольоґії на нашій політехніці носить економічно-статистичний характер. Не дивно. Інженер-хемік стоїть як ніхто інший найближче до джерел і фаз перетворення енергії. Статистика й економіка енергетичного господарства це ті підвалини, без значіння яких хемічна технольоґія не встані доцільно творити нові технольоґічні цінності.

Під Україною й Північним Кавказом автор розуміє ті адміністративні одиниці України, що окуповані владою СССР. Огляд охопле стан енергетики на згаданих теренах, подаючи його в фазах перетворення, та витичує господарсько-технічні напрямки на майбутнє.

Книга має 4 розділи. В першому подається загальний перегляд джерел енергії та багатств на них розглядаємих теренів. В другому розділі роздивляються способи корисного перетворення енергій та їхні особливості на Україні та П. Кавказі. В третьому — енергетика головніших галузів індустрії. В четвертому — енергетика галузів сільського господарства. Нарешті висновки.

Неможливо тут подати детальний розгляд цієї книжки: насичена статистичним матеріалом за останні роки, матеріалом зібраним по ориґінальних публікаціях не лише СССР, але головню англійських та німецьких, книга подає переконуючий образ ожебрачування згаданих теренів окупаційною владою.

Кольоніяльна політика Москви визирає з усього статистичного матеріалу. На користь СССР нищать багатства Донбасу, хижацько експлуатуються нафтовища П. Кавказу, вивозом усякої сировини на північ занедбується й унеможливується розвиток місцевої індустрії.

Немає в книзі алярмуючих вигуків; сухі цифри й таблиці зирять найлункішим алярмом: нищення!

Автор має правду, коли каже, що „досконале використання уміщеної в носіях енергії є показником цивілізації того чи іншого народу“ (12 стор.). Не нам соромитись, що цим показником є енергетична глупота Дніпрельстану; не ми були її творцями.

Кожному, хто хоче знати дійсний стан нашої енергетики на більшій частині України, знати в цифрах і фактах сучасності, знати в національних перспективах і можливостях, варто студіювати цю книжку.

Ще більше значіння малаб вона для точної інформації чужини, якби була видана в одній зі світових мов (англійській).

Науковий Інститут зробив на цей раз щасливий вибір, давши місце, серед своїх теольогічно-фільоґічних ретроспекцій, цій книжці точних виразів і переконуючих національних даних.

д-р інж. Л. Мосендз.

Від Адміністрації

Всіх хто має залежності за кольпортаж, чи передплату просимо вирівняти і не наражати видавництво на страти, а себе на стримання дальшої висилки книжок.

Здержуємо висилку „Вістника“ по двох незаплачених книжках, „Книгозбірні“ — по одній незаплаченій книжці.

Хто хоче взяти в кольпортажу „Володаря“ — М. Макивеля, просимо нас повідомити. Ціна книжки в краю 2 зол., для заграниці 2'30, опуст комісовий 20%.

Повідомляємо, що для збирачів комплетів „Вістника“ за 1933 і 1934 р. маємо всі окремі книжки по 2'20 зол. для заграниці 2'50.

Не відповідаємо за гроші прислані нам у звичайних, або поручених листах. Просимо посилати гроші чеком, переказом або грошовим листом. При посилці грошей зазначати, на яку ціль.

Річна передплата „Вістника“ закордоном виносить 30 зол. По теперішньому курсові 6 дол. „Книгозбірня Вістника“ ч. 1 і 2 для передплатників закордоном 2 зол. або 40 центів.

Передплата річна в краю виносить 23 зол. і піврічна 12 зол. лише тим, хто платить цілу квоту т. є 23 і 12 зол. згори, а не ратами, або по кілька місяців по одержанню книжок.

На нові адреси висилаємо чергові числа нашого місячника. Хто не бажає стати передплатником, хай зверне книжку. На випадок звороту книжки просимо обов'язково подавати свою адресу.

З Чехії, Німеччини, Бельгії, Австрії, Франції, Італії, можна пересилати нам передплату через П. К. О., зазначивши на бланкеті Львів „Вістник“ № 500 371. За кордоном для передплатників коштує з пересилкою одна книжка „Вістника“ зол. 2'50 або 50 центів, в краю зол. 2'20 „Мусоліні“ 0'70 гр. (15 цент.), край 0'50 гр. „Володар“ зол. 1'30 (25 цент.) край 1 зол.

Укр. Нар. Дім, в Торонті: Просвіта у Львові вже передала нам зол. 20'92 на передплату „Вістника“. До кінця року ще належить від Вас за „Вістник“ зл. 9'08 і за „Книгозбірню Вістника“ ч. 1 і 2 зл. 2.

Вп. п. С. Киселиця — Лагадин, Лукавець, Румунія: маєте заплачено до VI кн. вк. б. р., до кінця року від Вас належить за „Вістник“ 15 зл. або 3 дол. і за „Книгозбірню“ 2 зл.

Ві. п. В. Грушко, Франція, гроші дістали чеком ПКО, але на чеку не було написано про висилку „Козаки в Московії“. Гроші надан, заграницею через ПКО все пересилають через Варшаву, де переписують надавчі бланкети.

Вже по видрукованю їх імен в VII—VIII книзі дістали ми звороти або заплати від слідуючих осіб: о. Зен. Кузьма, Тербовля; А. Терпиляк, Залуква, Галич; Укр. Бесіда, Чортків; Гр. Гілатій, Колкі, Волинь; проф. М. Дубіцький, Стрий; Ю. Шубертівна, Козіце; М. С. Леськів, Вільна Альта, Канада; М. Сенчук, Шікаго; В. Жултанський, Помор'яни.

Вп. п. інж. А. Зубенко, Прага; передплату за „Вістник“ і „Книгозбірню“ маєте вирівняну до кінця б. р.

Вп. п. п. М. Залодейський, Вінніпег; М. Сурмач, П. Заюретський, Д. Галичанин, Нью-Йорк, Америка; інж. м. Андрієвський, Бельгія; Укр. Просвіта, Буенос-Айрес; І. Дідковський, М. Маселківна, І. Жураковський, О. Петлюра, полк. Василь Вишивний, Д. Підкович, Франція; Укр. Студ. Спілка, Брно, С. Т. Прокіп, Др. О. Неділко, Дм. Б. Гатирев, Др. М. Равич, гр. Ф. Слодецький, інж. Теодор Мороз, І. Монавій, Вол. Мартиненко, Др. І. Стафіняк, Д. Чолик, Др. А. Малик, Чехія; гроші отримали, книжки вислали. Вп. п. п. М. Примак, Буенос-Айрес гроші дістали: за Укр. Стр. Громаду 31 зл.; А. Беревю (а

31 зл.; А. Аврама, 16 зол.; Як. Маліцьку, зл. 2'20; Юл. Михайлишина, зл. 2'20. Передали по призначенню 8'60 пезів аргентинських.

З Румунії дістали через п. Дм Геродота; піврічну передплату за: інж. Д. Романовського, Дра М. Галина, проф. В. Яцевюка, проф. Д. Онищука, М. Дут'овського, Дра М. Івашка, Дра Ф. Гебюка, інж. Іпол. Дум ча; річну передплату за: Ольгу Гузар, Дра Маєр-М'хальського, Б. Срецького, інж. М. Павловича, проф. С. Лакусту, Дра В. Виноградника.

Вп. Др. Ф. Слодецький, Чехія, належитість за „Володаря“ дістали, за „Мусоліні“ просимо від себе зареклямувати.

Мимо кількакратного упізнання не вирівнали належитости:

Іван Костик, Розт. Постіль, Чехія зол. 4'90; о. Платон Карпинський, Острозець 6'30, проф. Борис Мартинович, Ужгород 2'50, Секція Молоді при Читальні Просвіти, Львів, Супінського 23, 2'90; Іван Баранич, Ярослав 5'20; О. Мазур, Вербче-М. Волинь, 7'10; Євген Лібацький, Стриков 7'10; Володимир Голояд, Теклівка, Баварів, 7'10; Т-во Сокіл Фаліш, Стри, 7'10; Адам Левицький, Познань, 5'50; Юлій Масюк, Яворів, 3'50; Корпорація Чорноморе, Краків, 5; пос. Степан Кузик 8'21; Дир. Теофіл Блажкевич, Мостиска 4'90; Дармохвал Володимир, Стрий, 7'30; Др. Володимир Безпалко, Золочів, 4'90; Т-во Сокіл, Перемишль, 7'10; о. дек. Епіфаній Роздольський, Городок, 7'10; Степан Галан, Глиняни, 7'70; Др. К. Воевідка, Станиславів, 7'10; М. Ткаченко-Крушинський, Кутно, 6'60; А. Вакулєнко, Болгарія 8'21; Дир. Школьник Іван, Білгород, Югославія, 5'71; Українська Студенська Спілка, Грац, Австрія, 5'70; Е. Мндзіл, Буенос-Айрес, 8'20; Віктор Цимбал, Буенос-Айрес, 8'20; Я. Сліпанський, Ест. Лас Бренас, Аргентина, 8'20; І. Вонарха-Варнак, Гренобль, Франція, 8'20; о. А. Пристай, Нью Гавен, 8'20; о. А. Іванишин, Нью-Британ, 8'21; Михайло Воробець, Джексон, 8'20; Ілія Гусар, Нью-Йорк 8'20; — Америка; В. Челядин, Едмонтон, 8'20; Е. Шклянка, Гаффорд Ск, 8'20; М. В. Гавіньчук, Смокі Лейк Альта, 8'20; Др. І. Верхомин, Едмонтон, 8'21; Юлія Бачинська, 8'20; Анна Пруска, Вінніпег, 8'20; — Канада.

Нові книжки

Софія Будзиновська, Німий мер-
твий свідок, оповід. Львів, 1934, накл.
„Просвіти“, ст. 48.

Степан Чарнецький, Нарис істо-
рії українського театру в Галичині,
Львів, 1934, накл. фонду „Учітеся бра-
ти мої“, ст. 254.

Велика Історія України, зшиток
6, 7.

Уляна Кравченко, Замість авто-
біографії, Коломия, 1934. Накл. За-
гал. Книгозбірні, ст. 152.

Під вільним небом, підручник
для уладж. народніх свят, Львів,
1934, Накл. Вид. Кооп. Батьківщина,
ст. 110.

Дмитро Солянич, Хто винуватий
та інші оповідання, Едмонтон, 1932,
ст. 161.

Вільне Козацтво, ідея узброєно-
го народу в 1917 р. на Україні (пе-
р-друк зі „Студ. Шляху“) Львів, ст. 30.

Лев Лопатинський, Під каменем
дахом, комедія, Львів, вид. „Про-
світа“, ст. 32.

Микола Голубець, Гей видно се-
ло, нарис. Львів, „Укр. Бібліотека“
ст. 125.

Олекс. Шульгин, Без території,
В-во „Меч“, Париж 1934, ст. 250.

Улас Самчук, Волинь, волинська
хроніка у 3 х част., ч. І. Львів 1932,
ст. 215.

Анатоль Дублянський, Луцьк,
істор. нарис Луцьк, 1934, накл. Р.
Клоса, ст. 32.

Антін Лотоцький Три побратима,
історичне оповідання, Львів, „Світ
Дитини“, ст. 64.

Книга Знання, Львів, ч. 25.

Іван Керницький, Святоїваські
вогні (оповідання), Львів, накл. І.Тик-
тора, ст. 126.

В. Безушко, В. Шекспір—респуб-
ліканець? Записки Н. Т. ім. III.
Львів, 1934, т. CLIII. в. III. ст. 100—163.

Мик. Качор, Казка про золоту
рибку, Діточа Бібліотека, Львів ч. 8,
ст. 22.

Pawel Zajcew, Szweczenko i polacy
Biblioteka „Biuletynu Polsko-Ukrai-
nskiego“, Warszawa, 1934, ст. 84.

Надіслані журнали

- Жіноча Доля*, часопис для укр. жіноцтва, Коломия, ч. 8.
Місіонар пресв. Серуля Ісусового, Жовква, чч. 5, 6.
Світло, освітньо-господарський часопис, Мукачів, чч. 3, 4, 5, 6.
Рідна Мова, науково-популярний місячник, Варшава чч. 5, 6, 7, 8.
Тризуб, тижневик, Париж, чч. 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28.
Учительське Слово, орган взаєм. помочі укр. вчителства, Львів ч. 5.
Світ Дитини, Львів чч. 9, 10.
Пробови, Львів, чч. 3, 4.
Життя й Знання, Львів ч. 5, 6, 7, 8.
Нова Хата, Львів чч. 5, 6, 7—8.
Дзвіночок, часопис для укр. дітей, Львів, чч. 31, 32, 33.
Віра й наука, орган укр. еванг. реформ. церкви, Коломия, чч. 5, 6, 7, 8.
Дзвони, літ.-науковий журнал, Львів, чч. 4, 5.
Відродження, Львів чч. 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16.
Післанець Правди, Рава Руська ч. 5, 6, 7, 8.
Літопис Червоної Калини, Львів, ч. 5, 6, 7—8.
Пластун, часопис пластової молоді, Севмош, ч. 1, 4.
Жіноча Доля, часопис для укр. жіноцтва, Коломия, ч. 9, 10, 11, 12, 13.
Дажбог, літер. журнал молодих, Львів, ч. 5, 6.
Студентський Шлях, Львів ч. 5—6.
Бюлетень братства українців-католиків Канади, Коритон, май—червень, 1934.
Сокільські Вісти, орган Укр. Со-
 кільства, Львів, ч. 6.
Пластові Вісти, орган укр. пластунів, Прага, 24.
Український Тиждень, Прага, ч. 29—30, 32, 33—34.
Табор, воєнно-науковий журнал, Варшава, ч. 22.
За Державність, Матеріали до Історії Війська Українського, вид. Укр. Воєнно-Історичне Т-во, Каліш, 1934, ч. IV.
Вільне Козачество — *Вільне Козацтво*, Прага, чч. 151, 152, 154, 155.
Горцы Кавказа, Kafkasya Dáglilari, Варшава, Nr. 49.
Myśl Narodowa, tygodnik, Warszawa, Nr. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24.
Wschód, kwartalnik, Warszawa, Nr. 1 (13').
Biuletyn Polsko-Ukraiński, tygodnik ilustrowany, Warszawa Nr. 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32.
Przegląd Współczesny, miesięcznik, Kraków, maj 1934.
Zet, Warszawa N. 5, 6.
Oriens, dwumiesięcznik, Kraków, Maj—czerwiec, 1934.
Sprawy Narodowosciowe, Warszawa, styczeń—marzec, 1934.
Bunt Młodych, Warszawa, N. 59.
Droga do zdrowia, Warszawa, N. 1, 1934.
До Злучення, беларуская релігійная часопись, Вільно, Nr. 5, 6, 7—8.
Lietuvių Ukrainiečių Drangijos Žinios, Kaunas N. 14.
Ost-Europa, Zeitschrift f. die Gesamten Frageu des europ. Ostens Berlin Nr. 7, 8, 9.
Prométhée, Paris N. 6.

2-е число **Книгозбірні Вістника**, твір одного з найсвітліших умів всіх часів і народів, який не перестарівся й досі

ВОЛОДАР

Миколи Макіявеля,

в перекладі М. ОСТРОВЕРХИ й з передмовою Д. ДОНЦОВА.
 Це перший український переклад найбільшого твору геніального італійця, апостола єдиненої Італії.

Замовляти в книгарнях, або у „Вістнику“. Ціна 2 зл.
 з пересилкою 2'20, заграницю 2'30.

Передплатник „Вістника“ платить половину.

„Українська Бібліотека“

Видання видавництва кращих творів українського й світового письменства. Виходить щомісячними випусками в об'ємі 8 аркушів (128 стор.) друку накладом Івана Тиктора.

Адреса: Львів, Руська 18.

„УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА“

з найдешевшим видавництвом у своєму роді бо цілорічна передплата за 12 томів об'єму 96 аркушів або 1356 сторін друку, виносить всього 9 50 зол. Піврічна — 5 зол. Чвертьрічна — 2 60 зол. Для газоряду 2 ам. долара.

П І Д Л Ю Т Е

Живець, купальне заведення і літниське в Іорганах над Лимницею в чудовій лісовій околиці, 700 м. понад рівень моря. Мінеральні патні води і сірчані солоні купелі. — Електричне освітлення, водопровід і центральне опіщення. **Лікарні** кишківника. Хвороби органів кровообігу, дихальних шляхів (з винятком туберкульозу), органів травлення, печінки, жовчних і сечових доріг, суглобів, м'язів і кісток, хвороби обміну речовин, стани внаслідок з надмірної праці або після перебути хворі. Початок сезону 15 червня. Залізнична станія БРОНІСІВ на лінії Стрий-Станиславів, а заїзди на замовлення автомотором на місце. Їзда зі Львова на місце 4 години. **Інформації:** до 1 липня Львів, вул. Клаушінська ч. 3, тел. 48-82, від 1 липня Живець Підлюте, пошта Перегісське.

„Нова Хата“

Журнал для вивчення домашньої культури. Подар зразки сучасної літератури. Популяризує наше народне мистецтво. Містить найновіші відомості зі спортивного світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородинства. Ілюстрації модні вишарпані на найновіших зарубіжних журналах. Ручні роботи ґрунтовані на народних мотивах. Колірова таблиця взорів. Чвертьрічна передплата 5.— зол. Поодинокі числа коштує 1 80 зол. Адреса: „Нова Хата“, Львів, Рипок 39 п. 1.

„Самостійна Думка“

Одиникий український національно-громадський та літературно-науковий щомісячний журнал на українських землях в Румунії. Річну передплату 16 ал. можна складати в Центр. Кооп. Банку у Львові.

„НОВИЙ ЧАС“

Ілюстрований, найбільш поширений і найдешевший щоденник — кожне число на 8 сторінок коштує 20 сѣт.

Місячна передплата — всього 3 золоті.

ПЕРЕДПЛАТА ЗАКОРДОНОЮ ЧВЕРТЬРІЧНО: Австрія — 9 шіл.,

Ч.С.Р. — 40 кт., Франція — 40 фр. — в усіх інших краях 13.— зол.

Адреса: „НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. КОСЦІЮШКА 1 А.

Телефони: 30-13 і 105-13.

Конто ПКО: 591 505, конто П. Ш. Прага 78 726.

Читайте нову книжку

Драгоманов без маски

— М. Мухина; ц. зл. 1.20.

Замовляти в книгарнях або в **Вістнику**.

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва,
науки й громадського життя.

ВИХОДИТЬ точно при кінці кожного місяця.

БОРЕТЬСЯ з інтернаціоналізмом і колтуном усіх форм.

ОБСТОЮЄ духову єдність з культурою Заходу.
ПРОПАГУЄ національно-громадські кличі новітньої Європи, і потребу психічного переродження народу.

МІСТИТЬ праці найвидатніших літературних, наукових і публіцистичних сил Галичини Волині і вигнанщини.

В журналі містили або міститимуть свої статті:

В. Андрієвський, М. Андрусак, Б. Антонич, В. Біднев, М. Гайворонський, Б. Галайчук, В. Галан, І. Гончаренко, О. Грицай, О. Гузарєва, А. Ворон, Дм. Донцов, Р. Завадович, Р. Недро, В. Кедровський, Г. Келер-Чикаленко, Ю. Клен, М. Кордуба, Н. Королева, В. Королів-Старий, Б. Кравців, А. Крезуб, В. Кубійович, С. Куликівна, Ю. Липа, Л. Лукасевич, Л. Луців, Е. Ляхович, Е. Маланюк, М. Матіїв-Мельник, Л. Мосендз, М. Мухін, О. Наріжний, С. Наріжний, М. Озерський, О. Ольжич, Вова, Петрів, Ю. Пирогова, М. Підлужний, В. Постригач, В. Приходько, А. Річинський, У. Самчук, С. Сіропольо, О. Ст. Смачило, О. Стефанович, М. Струтинська, О. Теліга, І. Федорович-Малицька, Г. Явір, Ростислав Єндик й інші.

Передплата, яку треба слати **виключно на Чарнецького 26 м. 21**, або на чекове conto. 500.371, виносить: квартално зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — 30 зол. Ціна окремої книжки — зл. 2.20. — — — — —

В АМЕРИЦІ набувати **Вістник**: Книг. М. Сурмача,
103 Av. А. Нью-Йорк.

Видає: Ольга Вачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.

Друк. З. Медницький — Тиктор, Львів, Бляхарська 9.